

INNEHÅLL

Redaktören har ordet 2

Mats Börjesson: *Introduktion* 3

Johanna Sköld:

Berättelser om vanvård från intervjuer och arkiv 7

Malin Arvidsson:

Ett mörkt kapitel i vår historia? 25

Ann Nehlin:

Att rädda barn

- humanitet och en politisk nödvändighet 39

Bengt Sandin:

Föräldraskap – ett konstant samhällsproblem 58

Mats Börjesson:

Historiska uppgörelser. Några stenar i skon 77

Redaktören har ordet

fta hör vi klagomål mot forskningens slutenhet, mot dess fikonspråk och att man adresserar varandra på bekostnad av en större läsekrets. Till detta kommer en vanlig kritik av valet av ämnen, att det borde finnas mera av samhällsrelevant forskning. Ibland finns det nog fog för en sådan beskrivning. Men det finns faktiskt också ansträngningar från forskares sida, att både föra ut sitt arbete och att fundera över vad som är relevant för en vidare krets. För många forskande samhällsvetare och humanister står kommunikation med en större läsekrets och samhällsrelevans högt på dagordningen.

Locus har just en sådan ambition. Därför är jag glad att nu ha blivit ny redaktör för denna tidskrift. Jag är professor vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet och har haft forskningsintressen som rör välfärdshistoria, normalitet, sociala kategoriseringar – och hur dessa saker hänger samman. När det gäller vetenskapliga discipliner så är jag sociolog, men har egentligen alltid förhållit mig brett som samhällsvetare, inte minst genom ett historiskt och språkvetenskapligt intresse.

Locus kommer även fortsättningsvis att vara en tidskrift för ett bredare samtal, genom att samla upp aktuella diskussioner som har med barn och unga att göra. Med hjälp av skribenter och forskare från olika vetenskapliga traditioner kommer *Locus* ibland att ha ett blandat innehåll, och ibland kommer bidrag att fogas samman under ett visst tema. En viktig ambition för mig och redaktionskommittén är att *Locus* ska vara genuint forskningsförankrad och samhällsrelevant, avancerad och tillgänglig. Varför antingen-eller?

Mats Börjesson

Mats Börjesson

Introduktion

D

et nummer av *Locus* som du nu håller i din hand har ett genomgående tema: relationen mellan barndomar, politiska strävanden och historiska uppgörelser. De fem bidragen berättar och analyserar en rad olika fenomen och historiska tidpunkter, men har alla detta tema gemensamt. Med denna inledning ska jag ringa in några av dessa gemensamma nämnare och, på samma sätt som i en antologi, presentera de olika bidragen.

Barndomen är en ständigt förhandlad och omprövad sak. Inte minst så försöker vi ständigt att förstå oss själva och vår egen tid genom att jämföra bakåt. På den mest vardagliga nivån finner vi troligen de funderingar bland föräldrar som har att göra med jämförelsen mel-

lan generationer. Hurdan var egentligen farmor mot min pappa? Vad sa och gjorde egentligen min morfar när min mamma eller hennes syskon hade klagat på maten? Kanske fortsätter jämförelsen till en mera generell nivå: runt vilka frågor fanns det en möjlighet för barnet att ha någorlunda samma röstvikt som vuxna? Till vardags kanske vi pratar om föräldrar som varit ovanligt konservativa i sitt sätt att uppfostra sina barn. Ibland talar vi om människor som i sitt föräldraskap snarast varit före sin tid, som haft en förvånansvärt 'modern' inställning till barn och föräldraskap. Historiska funderingar tycks ofta pendla mellan att förstå en viss tidsanda - och att konkretisera med exempel på människors handlande. Det är som om historisk förändring

både kräver mänskligt initiativ - och är ödesbunden, både kräver politiska agenter och är omöjlig att välja bort.

Samma typ av historiskt jämförande och värderande ägnar vi oss också åt i relation till institutioners synsätt och agerande. Hur var det att vara barnhemsbarn för femtio år sedan - och hur kan vi göra dagens institutionella omsorger ännu bättre? Vilka kompetenshöjande åtgärder behövs för olika grupper av professionella? Hur får vi till både riktiga diagnoser och ett respektfullt bemötande? Hur ska vi svara på de röster som kommer från barnen och deras föräldrar? Har vi ett genuint barnperspektiv? I vilken utsträckning är föräldrar kapabla att vara föräldrar på egen hand? Är vi rationella och humana? Sådana frågor vilar närmast alltid på idéer om historien och skillnaderna mellan oss och de historiska aktörerna, de som tvingade elever att vara tysta på kvartssamtalet, de som byggde korrektionsanstalter för ungdomar och de medborgare som aldrig ens hade hört talas om något som utbildning i föräldraskap.

Detta nummer av *Locus* ägnas barndomar, uppgörelser och politiska vägval. Med hjälp av både samtida och historiska nedslag tas frågan upp om hur vi gör när samhället ska utvecklas - och hur vi, i olika kontexter, förhållit oss till historiens aktörer och praktiker. Det är ju närmast omöjligt att inta hållningen 'det finns inget som kan bli bättre när det gäller barnens situation', eller 'det finns

ingen anledning att ifrågasätta våra välfärdsstatliga engagemang!'. Jag tycker inte så, och säkert heller ingen av er läsare. Men vad är det då för typ av framsteg vi drivs av och hur vet vi att just de innebär en resa framåt? Det finns, kanske särskilt när det gäller barndomen, stor anledning att vända blicken mot de som mest aktivt vill ta avstånd från historien och reformera samhället mot framtiden. Detta av flera skäl.

Definitionerna av barnets naturliga utvecklingsfaser har varierat stort under det senaste seklet. Synen på normalitet har förändrats så dramatiskt och frekvent att vi i vår tid helt enkelt måste lyfta frågan om hur vi vet att vi vet. Detsamma gäller hur man bör organisera de handfasta institutionerna; platser som skolan, särskilda hem för barn med vissa diagnoser, förskolans inskolningsdagar eller Socialstyrelsens rekommendationer när det gäller föräldrautbildningar. Dessutom tillkommer de ständigt varierande idealen när det gäller hur en professionell förskollärare eller undersökande barnpsykolog ska vara. Och så är det förstås det där med föräldraskapet och det barndomspolitiska i detta - finns det till exempel en specifik svensk tradition här?

Varje barnpolitiskt initiativ, i vår egen tid likväl som i historien, har drivits av god vilja och stor ansträngning till mesta möjliga förnuft. Det går ju liksom inte att tänka sig ett enda initiativ som lanserats av ondska. Därför är det de goda föresatserna som bör undersökas; viljan till

ökad humanitet likväl som viljan till mer av rationellt tänkande. I vilken utsträckning som historien kan ses som ett framåtskridande är upp till var och en av oss. Vi tar helt enkelt politisk ställning när historien ska värderas och dömas. Men hur har det då sett ut? I detta nummer får vi några viktiga och brännande nedslag - i såväl historisk tid som i vår egen samtid.

I det första bidraget skriver Johanna Sköld om den så kallade Vanvårdsutredningen, vilken skulle kartlägga vanvård av barn som varit placerade på fosterhem och barnhem från 1920-talet fram till idag. För uppdraget startade utredningen ett omfattande intervjuarbete. I centrum i detta kapitel ligger frågan om hur man kan utröna vad som har hänt, särskilt i det ibland spänningsfyllda förhållandet mellan vad de historiska journalerna innehåller och vad de intervjuade före detta barn- och fosterhemsbarnen berättar. Vi får här inte bara en intressant samtidshistorisk redogörelse, utan också analyser av vad man gör när man söker historia och politiskt-moralisk upprättelse.

Även i Malin Arvidssons kapitel diskuteras Vanvårdsutredningen, men i ett vidare perspektiv. Här kontextualiseras utredningen i relation till andra typer av sanningskommissioner, vilket har varit en omfattande trend under senare tid, med försöken till försoningsarbete i Sydafrika som det kanske mest kända exemplet internationellt. Även

Arvidsson analyserar det intrikata i pendlandet mellan historisk rättvisa och berättade upplevelser - och alla de metodologiska frågor som uppstår för historiker och utredare. Vad gör sammanhanget för hur människor berättar? Vad kan man minnas och hur går det till när berättelser läggs samman och blir Historien? Hur definitiva kan sanningsanspråk vara - och vem får föra fram dem?

Ann Nehlin tar oss till en något annan kontext, även om flera av grundfrågorna ligger kvar. Här rör det sig om krigs- och efterkrigstid, om Sveriges skamfilade anseende i världen efter att ha stått utanför kriget. Nehlin visar att en viktig aspekt av det utåtriktade politiska arbetet från svensk sida handlade om att organisera räddningsarbete för barn i ett bombat Europa, inte minst med hjälp av Svenska Rädda barnen. Men detta gjordes i relation till flera olika typer av politiska överväganden. Vilka barn skulle räddas och från vad? Med vilka insatser och med vilken kompetens skulle detta ske? Hur kan man se dessa insatser i ljuset av krigets ideologier - och vad lanserades som det specifikt 'svenska' i bidragen?

I Bengt Sandins bidrag sätts ljuset på det som tycks vara en historiskt konstant problematik: föräldraskapet. En grundföreställning idag och även i lång historisk tid tycks vara att föräldraskap kräver samhälleligt stöd, skriver Sandin. Här får politik och vetenskap en gemensam arena för intervention och hjälpåtgärder,

en arena som spänner över vetenskapliga teorier, allestädes uttryck som 'barns bästa', Socialstyrelsens insatser - och bort till internationell politik och konventionsskrivande. Vilka allianser kan vi se mellan politik, vetenskap, myndighetsutövning och civilsamhälle? Här ligger förstås en rad olika definitioner av brister: vilka är de kategorier av föräldrar som behöver stöd och riktiga normer? Vad händer i skärningspunkten mellan 'det kompetenta barnet' och tilltron till (evidensbaserade) föräldrautbildningar - och vad händer där med barndomens innebörder?

I det avslutande bidraget diskuterar undertecknad några besvärande

omständigheter när det gäller politik och samhällsförbättring. Med utgångspunkt i en uppgörelsekildring av "Sociala Johansson" från 1960 diskuteras de komplikationer som kan finnas när de underordnade, utstötta och vanvårdade klienterna i välfärdsstaten bjuds in att själva berätta om sin tillvaro och sina erfarenheter. Texten leder därefter över till den vidare frågan om de ständiga gränsdragningarna till (de historiska) fördomarna. Hur kan vi förstå vår tids stora upptagenhet med att göra upp med det förflutna och vad säger sådana projekt om oss själva och vår egen tid?

Johanna Sköld

Berättelser om vanvård från intervjuer och arkiv

Konflikterande eller komplementerande narrativ?

H

östen 2005 sändes en uppmärksam TV-dokumentär - Stulen barndom, i vilken sex medelålders män berättade om systematiska kränkningar, våld och sexuella övergrepp på ett svenskt barnhem under 1950-, 60- och 70-talen. TV-dokumentären föranledde dåvarande socialminister att ge Socialstyrelsen i uppdrag att undersöka om detta förekommit på fler ställen än nämnda barnhem. Socialstyrelsens rapport låg till grund för beslutet att tillsätta en statlig utredning med uppdraget att kartlägga allvarliga övergrepp och försummelser på institutioner och fosterhem. Den så kallade Vanvårdsutredningen påbörjade sitt arbete 2006 och har hösten 2011 lämnat sitt slutbetänkande till regeringen. Utredningen

har intervjuat 866 personer som har berättat om fysiskt våld med eller utan tillhyggen, sexuella övergrepp, hot, kränkningar, försummelse och att de har exploaterats som arbetskraft. De rapporterade händelserna ska ha inträffat mellan 1920-talet och 2000-talet.

Den svenska utredningen har flera likheter med utredningar som har gjorts i andra länder. Den tillsattes efter att media hade uppmärksammat allvarlig vanvård, den har främst baserats på intervjuer med offren och den har föranlett diskussioner om upprättelse för de drabbade. I andra avseenden skiljer denna utredning ut sig. För det första har utredningen haft i uppdrag att kartlägga övergrepp och försummelser både i fosterhem och på institution.

Istället för att följa upp hur vården sett ut på namngivna institutioner har den svenska utredningen haft ett individperspektiv där enskilda individers

Johanna Sköld, FD, är forskare på Institutet för Framtidsstudier. Hon har forskat om fosterbarn, änglamakerskor och förlossningshem. Hennes senaste bok *Fosterbarnens ö* utkommer 2011. Dessutom arbetar hon i Utredningen om vanvård i den sociala barnvården (vanvårdsutredningen). Artikeln här intill bygger på två kapitel ur utredningens slutbetänkande: *Vanvård i social barnvård - slutrapport, Betänkande av utredningen om vanvård i den sociala barnvården*, Stockholm: Fritzes 2011. Arkivarie Emma Foberg och statsvetare Johanna Hedström har medverkat i arbetet med artikeln.
Johanna.Skold@framtidssstudier.se

resa genom den sociala barnvården och erfarenheter av vanvård har varit i fokus. Samma individer har kunnat berätta om vanvård både i fosterhem och på institution. För det andra har inga utfästelser om ekonomisk kompensation funnits under den tid intervjuerna har gjorts. Först i februari 2011 lades ett förslag om att de drabbade skulle få ekonomisk kompensation. Det är i skrivande stund oklart om förslaget kommer att vinna laga kraft. För det tredje får utredningen inte överväga några ansvarsfrågor i det enskilda fallet vilket innebär att inga förövare pekas ut.

I ett par andra länder som har genomfört dessa typer av utredningar har kritik riktats mot att berättelserna har fått stå oemotsagda utan att utredarna har kontrollerat berättelserna mot andra material (Brunton 1998; Smith 2010). Den svenska utredningen har parallellt med intervjuarbetet samlat in ett omfattande arkivmaterial från intervjupersonernas tid i den sociala barnvården. Att andra material kan tillföra viktiga aspekter och pusselbitar i de vanvårdade barnens historia är ovedersägligt. Men det är komplicerat att kontrollera en individs berättelse om vanvård mot historiska dokument som huvudsakligen har framställts av de myndigheter som inte agerade tillräckligt för att få kännedom om eller förhindra eventuell vanvård. Med material som representerar helt skilda perspektiv kan vi inte förvänta oss att finna en historia i total överensstämmelse. Syftet med denna arti-

kel, som är en omarbetad version av två kapitel i vanvårdsutredningens slutbetänkande, är att problematisera intervjupersonernas berättelser och deras aktmaterial i förhållande till varandra. Vi kommer att belysa variationen i vilka dokument som är bevarade i akterna och vilka noteringar som myndigheterna valt att göra i samband med och under en placering.

Teoretiska utgångspunkter

I debatter som följt i kölvattnet av utredningar i andra länder har sant och falskt varit omdiskuterade begrepp liksom vilka epistemologiska utgångspunkter som har legat till grund för representationer av verkligheten. Flera som deltagit i debatterna beskyller sina motståndare för att ha en felaktig eller naiv uppfattning om sanning och verklighet (Smith, 2010, sid. 306; Attwood, 2005, sid. 69ff; Kennedy, 2006, sid. 508).

Exempelvis menar Mark Smith, brittisk forskare inom socialt arbete och tidigare föreståndare på flera barn- och ungdomsinstitutioner, att utredningar som företagits på Irland och i Storbritannien har tenderat att tolka de intervjuades berättelser om övergrepp som faktiska händelser och inte problematiserat den kontext som dessa narrativ tillkommit i. Enligt Smith kan möjligheten till ekonomisk ersättning ha påverkat vad människor berättat och det har lett till falska anklagelser mot före detta anställda på institutionerna. Offrens narrativ har privilegerats

framför andra källor. Lösningen, enligt Smith, är att inkludera berättelser från tidigare anställda och klienter som har en annan bild av miljöerna som barnen vistades i samt att kontrollera informanternas berättelser mot arkivhandlingar (Smith, 2008; Smith, 2010).

I Australien orsakade publiceringen av rapporten *Bringing them home*, där drygt 500 personer med aboriginskt ursprung berättade om tvångsförflyttningar och övergrepp, en häftig debatt som har blivit starkt politiserad eftersom den har handlat om nationens identitet. Enligt historikern Bain Attwood kan två läger urskiljas. En grupp utgörs av intellektuella och publicister med tydliga kopplingar till det konservativa politiska etablissemang som var i regeringsställning under 1990-talet. Denna grupp har värt sig mot en historieskrivning som skildrat britternas kolonisation av Australien som en regelrätt invasion av aboriginernas land och att aboriginerna ända in på 1960-talet utsattes för folkmord genom att familjer splittrades och aboriginiska barn placerades i vita hem. Den andra gruppen har associerats med vänsterintellektuella och särskilt med arbetarepartiets ledare. De har velat att Australien gör upp med sitt koloniala förflutna och erkänner det lidande som den aboriginiska befolkningen fått utstå. Båda sidor har hävdad att sanningen har kidnappats av "de andra". Insikten om att det i ett demokratiskt samhälle finns flera sanningar och att det finns flera

sätt att berätta historia på, har gått många förbi, menar Attwood (Attwood, 2005, sid. 58, 184-190).

En av kritikerna från det konservativa lägret är antropologen Ron Brunton. När *Bringing them home* kom 1997 skrev Brunton en svidande kritik av utredningens arbetsmetoder och slutsatser. Bland annat ansåg Brunton att utredningen inte redogjort tillräckligt för vilka historiska dokument och akter man hade granskat och om man överhuvudtaget hade kontrollerat intervjupersonernas berättelser mot vad som stod i dokumentationen. Enligt Brunton borde en lämplig utgångspunkt ha varit att vittnesmål från personer som nekat utredningen tillgång till deras arkivmaterial inte skulle ha tillmätts samma betydelse som andra berättelser (Brunton, 1998, sid. 5). Detta krav är rimligt om man håller för troligt att myndigheternas dokumentation bär på en inneboende sanning om "hur det egentligen var" och att personer som inte vill få sina minnen kontrollerade har något att dölja. Att det inte riktigt är så enkelt kommer vi att visa i denna artikel. Det finns flera problem med den kritik som Smith och Brunton riktar mot utredningarna men här adresserar vi deras tilltro till myndigheternas dokumentation som fakta vilken skulle kunna verifiera eller falsifiera de intervjuades berättelser.

Det är svårt att hävda att någons röst - myndigheternas eller de intervjuades - är mer sann än de andras (Kennedy, 2006, sid. 511). Men be-

roende på studiens syfte och vad som ska undersökas kan man göra ett ställningstagande till varför ett perspektiv är att föredra. Den svenska vanvårdsutredningen har till uppgift att kartlägga vanvård, ge upprättelse åt de drabbade och dra lärdomar för framtiden. För en sådan uppgift är myndigheternas perspektiv inte en

***Möjligheten att få
berätta utan att bli
ifrågasatt har visat
sig vara betydelsefull
för många och
därmed tjänat som
ett första steg i en
upprättelseprocess***

lämplig utgångspunkt. De idag vuxna människor som har kunnat och velat berätta om vanvård i barndomen har gett eftervärlden viktig information om övergrepp och försummelser utifrån sina perspektiv. Möjligheten att få berätta utan att bli ifrågasatt har också visat sig vara betydelsefull för många och därmed tjänat som ett första steg i en upprättelseprocess. Det erfor utredningen efter att ha skickat en enkät till alla intervjupersoner våren 2011 som nära 75 procent besvarade. De flesta var positiva till att ha deltagit i en intervju även om en del svarade att det kostat dem

att smärsamma minnen väcktes till liv.

Men även om intervjupersonernas berättelser ligger till grund för de resultat som vanvårdsutredningen redovisar så kan barnavårds- eller socialtjänstakter och jorunaler av olika slag nyansera den bild av den sociala barnavården som främträder ur intervjupersonernas berättelser. Material som visar hur myndigheterna agerade och hur de själva formulerade sina iakttagelser av intervjupersonernas uppväxtmiljöer ge oss insikter om varför vanvård inte upptäcktes samt synliggör de ofta mycket svåra uppgifter som fosterbarnsinspektörer, socialsekreterare och andra som har arbetat med placerade barn har ställts inför.

Vi har valt att betrakta de olika röster som kommer till tals i intervjuerna och i barnavårdsnämndens eller socialtjänstens akter som olika perspektiv på samma historia. Rösterna kan också vidga en historia i och med att material från barnavårdsnämnden/socialtjänsten kan ge upplysningar om sådant som intervjupersonen inte har känt till eller inte berättat och omvänt, intervjupersonen kan berätta sådant som barnavårdsnämnden/socialtjänsten inte känt till eller åtminstone inte noterat. I den här artikeln kommer vi att visa att det är problematiskt att använda aktmaterial som ett facit som intervjuerna kan ställas emot, men det är möjligt att aktmaterial och intervjupersoners berättelser ibland styrker

varandra eller att båda materialen tillsammans kan skapa en mer fyllig och komplex bild av en individs tid inom den sociala barnavården.

Utredningens arbetssätt

Vanvårdsutredningen har via annonsering, hemsida, pressmeddelanden och klientorganisationer bjudit in människor med erfarenhet av vanvård i den sociala barnavården att berätta sin historia. Utredningen har inte sökt upp personer som har varit placerade utan de som har velat bli intervjuade har själva tagit kontakt. Sättet att rekrytera informanter har påverkat resultaten på flera sätt. För det första har endast personer med erfarenhet av vanvård bjudits in. Alla berättelser om hur det har varit att tillbringa uppväxten i den sociala barnavården har inte rymts i uppdraget även om en del informanter har berättat om placeringar där de haft det bra vid sidan om de ställen där de vanvårdades. För det andra är det oklart hur stor spridning informationsinsatserna har fått. Att utredningen inte har nått alla berörda står klart varje gång utredningen uppmärksammas i media då nya personer hör av sig som säger sig varit ovetande om utredningens existens.

Det finns inga exakta uppgifter om hur många barn som har varit omhändertagna av samhället. En siffra som brukar nämnas är 250 000 barn under perioden 1920-1995, men det är bara en uppskattning (SOU 2009:99, sid. 43). Det räcker dock

för att konstatera att den svenska utredningen om vanvård, vilken har intervjuat 866 personer som berättat om vanvård, på intet sätt kan sägas vara representativ för hela gruppen samhällsvårdade barn.

Material och metod

Betydelsen för människor som tillbringat sin uppväxt i fosterhem eller på institution att ta del av sin historia via arkivhandlingar har understrukits på flera håll, inte minst av den australiensiska utredningen om barn i statlig vård (Community Affairs References Committee, 2004, kapitel 9). För människor som saknar familjealbum, sparade teckningar, kläder och leksaker samt tydliga minnen av alla platser de bott på eller relationer till anhöriga som kan berätta kan myndigheternas handlingar om dem vara de enda artefakter som finns kvar av deras barndomshistoria.

De personer som utredningen intervjuat har tillfrågats om de vill att utredningen ska beställa material från arkiv samt om utredningen får ta del av det inhämtade materialet. Många (70 % av de intervjuade) har använt sig av möjligheten att få hjälp att ta del av myndigheternas perspektiv på deras tid i den sociala barnvården. Somliga har velat att arkivmaterialet skulle skickas direkt hem till dem, men de flesta har gett utredningen sin tillåtelse att granska akterna. Det har medfört att den svenska vanvårdsutredningen har ett stort unikt material av både inter-

vjuer och arkivhandlingar att tillgå.

För att göra en fördjupad studie av både intervjupersonernas berättelser och deras arkivhandlingar valdes 140 personer ut. Det mest betydelsefulla materialet för att kunna följa en individs tid i den sociala barnvården utgörs av personens barnavårdsakt. I denna ska dokumentation rörande orsakerna till att ett barn blir placerat finnas, liksom anteckningar från tillsynsbesök och löpande kontakter med vårdgivarna (institutioner eller fosterhem). Vi har haft tillgång till barnavårdsakter för 111 av 140 personer. Bortfallet berodde främst på att akter inte kunnat återfinnas i arkiven trots ihärdigt letande. Vi blev härigenom uppmärksammade på vissa lokala arkivs bristfälliga hantering av akter. Att akter saknas kan absolut inte tas som intäkt för att personerna inte har varit placerade. I flera fall kunde deras placeringar styrkas med annat material, t.ex. genom journaler från enskilda barnhem, journaler från psykologer, domar etc. Problemen med saknade akter och journaler har uppmärksammats i flera andra studier (Vinnerljung och Kyhle-Westermarck, 1999, sid. 27; Community Affairs References Committee, 2004, sid. 262f; Brennan, 2007, sid. 247; Rytter 2011, sid. 35). Ytterligare en anledning till bortfall var att arkiven efter lång tid fortfarande inte skickat material till oss. I några fall har vi väntat två år på att få material.

Ett annat problem än bortfall är att innehållet i akterna varierar mycket. Det är delvis en följd av förändringar över tid i direktiven för vad en akt ska innehålla och ändringar av formulär och blanketter men också av oklara gallringsregler som kan ha resulterat i att dokument felaktigt förstörts. Vår erfarenhet utifrån kontakter med olika arkiv och genomläsning av arkivhandlingar är att akternas innehåll kännetecknas av stor variation, både till innehåll och omfång. Vad som har spartas har skiftat mellan olika arkiv, och vad som ursprungligen dokumenterades har skilt sig åt från socialarbetare till socialarbetare (jfr Billquist & Jhonsson, 2007, sid. 10).

Utredningen har arbetat under strikt sekretess. Det material som utredningen samlat in i form av intervjuer och akter är belagt med sekretess i 70 år. De namn som återges i texten nedan är fingerade.

Tid och plats - uppgifter som borde stämma överens?

Trots att aktmaterialet kan variera i omfång och kvalitet utgick vi ifrån att vissa grundläggande data borde finnas tillgängliga i dokumentationen. Det gällde var och under vilken tid ett barn var placerat. Det visade sig dock att inte ens dessa uppgifter var okomplicerade i de akter vi hade tillgång till. Ibland kunde vi utläsa när en insats påbörjades men inte när den avslutades och tvärtom. I andra fall har det varit svårt att följa barnet från en placering till en annan.

Akterna är inte upplagda så att man enkelt kan följa ett ärende kronologiskt (jfr Billquist & Johnsson, 2007).

Trots dessa svårigheter är överensstämmelsen god mellan aktmaterialet och intervjupersonernas berättelser om uppgifterna för placeringarnas varaktighet och plats. Men exakta överensstämmelser är ovanliga. Namn på institutioner och fosterföräldrar kan skifta mellan arkivhandlingarna och vad intervjupersonerna har berättat. Det officiella namnet på en institution finns nedtecknat i akten medan intervjupersoner kan använda benämningar från folkmun. Namn på fosterföräldrar kan också variera. Oftast har det dock utifrån andra uppgifter om t.ex. ort varit möjligt att utröna om intervjupersonen åsyftat samma hem som beskrivs i dokumentationen.

Placeringstidens längd överensstämmer någorlunda i de flesta fall även om uppgifterna från intervjupersonen och dokumentationen kan skilja ett eller ett par år. Då skillnaden är större än så har vi analyserat detta närmare. I de fall då det skiljer uppemot tio år är det oftast till följd av att intervjupersonen blev omhändertagen i tidig ålder men återplacerad i hemmet och omhändertagen först långt senare. Skillnaden i överensstämmelse kan även bero på att det i arkivhandlingarna saknas notering om när samhällsvården upphört, att annan barnavårdsnämnd än den där vi efterfrågat handlingar har varit ansvarig, brist i bevarande på

arkivinstitutionerna eller att intervjupersonen blivit adopterad.

Många av de intervjuade har berättat att de var placerade på fler än ett ställe. Medianpersonen har uppgett tre placeringar. En tendens som kan urskiljas är att det funnits fler placeringar noterade i aktmaterialet än vad intervjupersonerna uppgett. Det tyder på att intervjupersonerna snarare underrapporterar än överdriver antalet placeringar. Men det finns också exempel på att placeringar som intervjupersoner uppgett under intervjun saknas i deras arkivhandlingar. Det skulle å ena sidan kunna bero på att intervjupersonerna har uppgett placeringar där de aldrig har varit. Å andra sidan kan det finnas andra förklaringar som att barnen skickades från sina fosterhem till nya ställen som myndigheterna inte kände till eller aldrig registrerade. Ett sådant exempel utgörs av Evas berättelse. Efter att hennes pappa avlidit 1952 blev Eva och hennes bror så småningom placerade hos sin mormor. På somrarna fick barnen bo hos andra släktingar som misshandlade barnen, berättar Eva.

Av Evas arkivhandlingar att döma kände barnavårdsnämnden till att barnen flyttades från fosterhem till fosterhem. Men inte förrän 1966 beslutade barnavårdsnämnden att omhänderta Eva. Därför innehåller akten inga uppgifter om de släktingar som Eva har berättat om (kvinna född på 1950-talet). Det finns också exempel på akter som har gall-

rats och som därför inte innehåller barnets hela placeringshistorik.

Går det att "bevisa" vanvård genom arkivhandlingar?

De som kritiserat liknande utredningar för att intervjupersonernas berättelser får stå oemotsagda har bland annat föreslagit att berättelserna ska kontrolleras mot arkivhandlingar (Brunton, 1998, sid. 5; Smith, 2010, sid. 312, 315). Men vad i berättelserna kan kontrolleras egentligen? Vi har ovan gett exempel på att tid och plats för placeringarna inte kan kontrolleras utan problem. En ännu större utmaning är att bevisa eller avfärda vanvård genom arkivhandlingar.

Vi har haft tillgång till arkivhandlingar (både barnavårdsakter och andra typer av material) för 119 personer i vårt urval. Endast i 41 personers arkivhandlingar finns det anteckning om någon form av missförhållanden trots att samtliga senare i livet hävdar att de utsattes för övergrepp och försummelser under sin tid som placerade. Arkivhandlingarna ger en annan bild av barnens placeringar. Ofta är denna bild fragmentarisk. Det är sällsynt med omfattande noteringar som gäller tiden i ett fosterhem eller på en institution. Arkivhandlingarna handlar istället främst om tiden före ett omhändertagande, om den biologiska familjens eller barnets problem. Bilden av barnet och dess familj konstrueras genom de professionellas blick. De röster som kommit till tals i utredningarna har

filtrerats genom en eller flera socialarbetare pennor. När barnet väl var placerat skulle ansvarig socialarbetare/fosterbarnsinspektör göra tillsynsbesök och dokumentera hur barnet hade det i fosterhemmet eller på institutionen. Sedan 1960-talet har det funnits tydliga instruktioner om

Arkivhandlingarna ger en annan bild av barnens placeringar än intervjuerna

vad dessa anteckningar borde innehålla om barnet bodde i fosterhem. Anteckningarna från fosterhemsinspektioner skulle ge upplysningar om barnets utveckling, intressen och anlag, de sjukdomar barnet haft, hur det gick i skolan, barnets situation i fosterhemmet samt barnets kontakt med anhöriga. (Socialstyrelsen, 1961, sid. 49f.) Vi kan konstatera att sådana fylig dokumentation har varit ovanlig i de barnavårdsakter vi har granskat.

Även om socialsekreteraren noggrant skrev ner sina iakttagelser från sin årliga inspektion kan det ha varit omöjligt för honom/henne genom enstaka tillsynsbesök att upptäcka de missförhållanden som intervjupersonerna berättat om. Besöken var ofta förannmällda. Många intervjupersoner har berättat hur de blev tvättade och upplädda inför att socialarbetaren

skulle komma. En del hävdar att de fick utstå hot för att inte avslöja något för socialsekreteraren. De noteringar som finns i barnavårdsakterna om barnens förhållanden under placeringarna kan oftast varken bekräfta eller dementera en persons berättelse om vanvård. Frågan om det är möjligt att bevisa vanvård genom arkivhandlingar måste ställas annorlunda: på vilket sätt kan arkivhandlingar som trots allt medger missförhållanden styrka den vanvård som intervjupersonerna har berättat om?

Missförhållanden i arkivhandlingarna

Av 119 personer hade 41 någon anteckning av någon form av missförhållande i sina arkivhandlingar. Uppgifter om missförhållanden har kommit från lite olika håll. Ibland har socialsekreterarna själva noterat händelser eller förhållanden som de uppfattat som tveksamma. Men det förekommer också att anhöriga, lärare eller andra som varit i kontakt med barnen har meddelat myndigheterna att något inte stått rätt till och att det är deras uppgifter som finns bevarade bland arkivhandlingarna. Det väsentliga är att vi efterhand kan se att myndigheterna hade någon information som indikerade missförhållanden.

Vi är medvetna om att vår läsning av akterna är färgad av att vi har kunskap om att den person akten handlar om också har berättat om vanvård.

Vår bedömning av vad som kan uppfattas som dokumentation som antyder att barnavårdsnämnden/socialtjänsten hade indikationer på missförhållanden kan inte frigöras från vår kunskap om vad intervjupersonerna har berättat. Det kan innebära att vi övertolkat de anteckningar som finns men också att vi har kunnat vara mer uppmärksamma på noteringar som vid en första genomläsning inte verkade betyda något. Ett exempel på detta ges av arkivhandlingarna för två personer som vid intervjuerna berättat om att de blivit utnyttjade i arbete. Socialsekreterarna har visserligen noterat att barnen fått arbeta vilket således styrker uppgifterna om arbete men de har tolkat arbetet som positiva upplevelser för barnen: "Gunnar har tagit ledigt från skolan för att hjälpa till med betesupptagning vilket roar honom mer" (man född på 1950-talet); "[Hon] älskar att hjälpa till, skala potatis, morötter, städa etc." (kvinna född på 1960-talet). Utan vetskap om att intervjupersonerna uppgett att de exploaterades som arbetskraft i dessa fosterhem hade dessa noteringar förmodligen inte väckt vår uppmärksamhet.

I flera personers akter finns det anteckningar som beskriver att barnen fick dålig omvårdnad. Det uttrycks bland annat genom skrivningar som "gick påfallande dåligt klädd", "[barnet] otvättad och satt i sandlådan och grät". I en akt-anteckning står det bland annat att systemen till en intervjuperson är undernärdd. Orsakerna därtill

kommenteras inte. Intervjupersonen har berättat att hon och hennes syskon vissa dagar blev utan mat i fosterhemmet. Den mat de fick var oftast undermålig. Denna kvinna har berättat att om hon spydde upp maten blev hon tvungen att äta upp spyorna också. För att stilla hungern åt syskonen fåglarnas talgfett eller spannmål och grismjöl från ladugården (kvinna född på 1940-talet).

Anteckningar i flera personers akter handlar om att barnen blivit kränkta på olika sätt. Sofi var placerad på ett så kallat HVB som drevs av en familj under 1980-talet. Hennes mamma skrev i ett brev till Länsstyrelsen, den myndighet som hade tillsynsansvar för den typ av institution som Sofi var placerad på, att de placerade barnen på institutionen anklagades för snatteri om de tog mat från kylskåpet utan lov. Familjens biologiska barn fick ta mat när de ville (kvinna född på 1970-talet).

I Martins fall var det skolkuratorn som framförde till barnavårdsnämnden att Martin levde under svåra missförhållanden i ett fosterhem på landet. Kuratorn skriver att Martin var tvungen att arbeta hårt på gården, utstå kränkande tilltal och att fosterföräldrarna inte var särskilt förtjusta i Martin överhuvudtaget. Dessutom skriver kuratorn att Martin blev negativt särbehandlad i förhållande till en annan placerad pojke i samma familj. För vanvårdsutredningen har dock Martin inte berättat om särbehandlingen utan om annan vanvård.

Genom kuratorns anteckningar får vi en kompletterande berättelse av den vanvård som Martin berättat om (man född på 1950-talet).

I några personers arkivhandlingar har vi funnit anteckningar som styrker olika former av misshandel och sexuella övergrepp som intervjupersonerna har berättat om. I ett exempel har socialsekreteraren skrivit att fostermodern "slagit flickan illa". I ett annat fall har socialsekreteraren noterat att fosterfadern "drog och ryckte honom i håret om det var någonting som inte passade". Boris mamma anmälde ett fosterhem eftersom hon misstänkte att hennes son utsattes för sexuella övergrepp av fostermodern. Det framgår inte av de dokument som finns i akten vad som hände till följd av anmälan. Boris omplacerades efter en tid men det finns även anteckningar om att han fortfarande hade kontakt med fostermodern ifråga. För utredningen har Boris berättat att fostermodern utsatte honom för sexuella övergrepp och att hon brukade skryta för bekanta om att hon hade lärt upp honom sexuellt (man född på 1970-talet).

I Sigrids fall hade synpunkter på fosterhemmet framförts av en utomstående person som inte trodde att allt stod rätt till i fosterhemmet och särskilt pekade ut relationen mellan den biologiska sonen och Sigrid. Socialsekreteraren noterade: "Hon [anmälaren, vår anm.] tror inte, att den egna sonen är snäll mot Sigrid, lär kommendera henne hit och dit". I samband med

denna information företog barnavårdsnämnden ett hembesök. Socialsekreteraren konstaterade att även om hemmet var lite "för ordentligt" för att ha barn så fanns det ingen anledning att tro att det förekom någon vanvård: "Något skäl att tro, att missförhåll. föreligger, finns nog inte". Ungefär tio år senare skriver ännu en socialsekreterare att Sigrid säger sig ha blivit utsatt för sexuella övergrepp av sonen i fosterfamiljen ifråga och att hon fick stryk av fostermodern. Sigrid blev kvar i fosterhemmet i ytterligare två år efter att hemmet blivit anmält. I utredningens intervju har Sigrid berättat att en granne till fosterfamiljen anmälde fosterfamiljen men att ingen åtgärd vidtogs av myndigheterna. Sigrid har berättat att hon bl a blev utsatt för sexuella övergrepp av familjens biologiske son som hon tvingades att dela säng med samt att hon blev slagen för sin sängvätning (kvinna född på 1950-talet). Exempelvis belyser socialsekreterarnas svåra uppgift att värdera information om missförhållanden som de fick utifrån. Enbart grannens anmälan räckte inte för att få Sigrid förflyttad från fosterhemmet. Samtidigt tyder detta fall på att uppgifter om missförhållanden inte togs på allvar. Inte ens när Sigrid själv berättade blev hon förflyttad från fosterhemmet.

Berättelser om olika bestraffningar har varit vanligt förekommande under intervjuerna. I somliga personers akter finns även texter som bekräftar dessa former av vanvård. Bestraff-

ningar som har dokumenterats handlar främst om isolering eller situationer vid måltider. Det finns anteckningar om barn som har tvångsmatats eller inte fått någon mat alls. Vid intervjun berättade Berit att hon blev inlåst som bestraffning när hon inte ville äta blodpudding som serverades i fosterhemmet. I hennes BUP-journal finns en anteckning om att Berit har berättat om en liknande händelse även som barn. Enligt läkares noteringar hade Berit då sagt att hon inte fick någon mat alls under ett dygn och att hon sedan tvingades att äta blodpuddingen ändå. Det står däremot inget om att hon blev inlåst. Detta är ett exempel på att en och samma händelse kan återberättas på olika sätt av samma person vid olika tillfällen i livet. Arkivhandlingarna styrker att Berit tidigare har uppgett att hon bestraffades om hon inte åt upp maten. Men vilka bestraffningarna var finns det lite olika information om från Berit. Idag minns hon att hon blev inlåst, när hon var liten uppgav hon att hon förvägrades annan mat ett dygn samt tvångsmatades (kvinna född på 1950-talet.)

Den vanvård som finns beskriven i det fåtal arkivhandlingar där någon form av missförhållanden har noterats styrker till viss del det intervjupersonerna har berättat. Men omfattningen av vanvården är uteslutande mer begränsad i arkivhandlingarna än i intervjupersonernas berättelser. En intervjuperson kan ha berättat om vanvård på flera olika ställen

men om det finns anteckningar om försummelse eller övergrepp gäller de mestadels en placering. Det har också visat sig vanligt att anteckningarna i arkivhandlingarna redogör för annan vanvård än vad intervjupersonen uppgett. Det medför ytterligare en dimension i diskussionen om arkivhandlingar kan styrka vanvård.

Återhållsamma anteckningar

Vårt intryck av de anteckningar om missförhållanden som vi har tagit del av är att socialsekreterarna har varit återhållsamma eller försiktiga med att notera misstankar om vanvård. Skrivningarna blir istället gärna otydliga och diffusa: "situationen är ej bra"; "frågan är väl om kontakten mellan [fostermodern] och flickan är tillfredsställande"; "bekymrad över fosterhem"; "ej trivsamt i hemmet" eller "kan inte riktigt förstå att det är lyckligt för [flickan] att vara hos dem eller ej". I flera fall beskriver eller konstaterar socialsekreterarna pliktskyldigt att förhållandena i ett fosterhem inte är bra, men dessa anmärkningar resulterade inte nödvändigtvis i ambitionen att undersöka eller ändra på förhållandena. Dokumentation om vilka åtgärder som övervägdes saknas ofta.

Det finns flera exempel på socialsekreterare som uttrycker sin tveksamhet kring placeringar där intervjupersonerna långt senare för utredningen har berättat att de blev vanvårdade. I Magdalenas fall skrev hennes socialsekreterare att Mag-

dalenas förmyndare var bekymrad över fosterhemmet då förmyndaren inte kände sig välkommen att hälsa på. Två år senare adopterades Magdalena av sina fosterföräldrar. I anteckningarna inför att Magdalenas ärende skulle avslutas finns det uttalanden av två socialsekreterare som är tveksamma till foster/adoptivfamiljen: "Vi är båda mycket medvetna om att den här fosterfamiljen inte är den bästa av de familjer som finns att välja mellan". Ändå tillstyrktes adoptionen. Magdalena har berättat för utredningen att hon blev slagen av fostermodern och sexuellt utnyttjad av fosterfadern i denna familj (kvinna född på 1970-talet.)

Ibland har vi funnit en uttalad ovilja att dokumentera vanvård. En anmärkningsvärd händelse som finns nedtecknad i Ritas arkivhandlingar är att barnavårdsassistenten, i ett brev till rektorn på en presumtiv skola, uttryckte det olämpliga i att skriva om vad som hade skett på den tidigare placeringen: "Emellertid hände en del tråkigheter som jag refererar till från [institutionspersonal] att muntligen framföra till eder, då jag inte bör skriva om dessa saker". Rita har i utredningens intervju uppgett att hon blev utsatt för sexuella övergrepp under placeringen ifråga (kvinna född på 1940-talet). Om det var dessa övergrepp som barnavårdsassistenten ansåg otillbörliga att skriva om kan vi inte veta, men det är inte orimligt eftersom man helst undvek att skriva om sexuella övergrepp i klarspråk under lång tid (jfr Söderlind, 199,

sid. 192-195; Sköld, 2006, sid. 364f; Hamreby, 2004, sid. 80).

Myndigheternas respons på missförhållanden

Vilken var myndigheternas respons på anteckningar de själva gjort om missförhållanden? Av de 41 personer i vår undersökning som hade anteckning om någon form av missförhållande i sina arkivhandlingar flyttades fem direkt från placeringen. För 14 personer dröjde det en tid innan barnen flyttades. 20 personer flyttades inte alls vilket antingen berodde på att myndigheterna inte gjorde något åt situationen eller att det fördes diskussioner som mynnade ut i att man avvaktade eller beslutade att nackdelarna med en flytt skulle överväga fördelarna för barnet. I några sådana fall satte myndigheterna in andra insatser som utökade tillsynsbesök. I ytterligare två fall har vi bara haft tillgång till annat material än barnavårdsakten vilket innebär att vi inte kan veta om de noterade missförhållandena föranledde någon åtgärd hos barnavårdsnämnd/socialnämnd.

Sedan myndigheterna fått vetskap om missförhållanden kunde det dröja länge innan något hände. I Brittias fall dröjde det enligt arkivhandlingarna ett halvår efter att myndigheterna fått vetskap om att något var fel i fosterhemmet innan ett tillsynsbesök gjordes. Socialsekreteraren konstaterade då att fostermodern var efterbliven och att bostaden var ohygienisk och hade ett isolerat läge. Myndigheterna beslutade dock att avvakta en lös-

ning. Först två år senare placerades Britta på barnhem (kvinna född på 1940-talet).

Rutiner för tillsynsbesöken kan ha hindrat socialsekreterarna från att få tillräcklig information om hur barnen hade det. Att socialsekreteraren ska tala enskilt med barnet lyfts idag fram som en väsentlig del i tillsynen. Under lång tid var det dock inte självklart att barnen skulle få egen tid med socialsekreteraren. I delrapporten (SOU 2009:99) undersökte vi arkivmaterialets uppgifter om tillsyn. Vi kunde konstatera att det i flertalet fall saknades uppgifter om tillsynsbesök.

Maja bodde under 1960- och 70-talen 14 år i ett fosterhem där hon enligt henne själv bland annat fick utstå våld, kränkningar samt utnyttjades i arbete. Myndigheterna gjorde flera tillsynsbesök, men de var alla förannmälda enligt Maja. Det var först när Maja varit i fosterhemmet i tio år som hon fick tala enskilt med en socialsekreterare under dessa besök, vilket bekräftas av dokumentationen i Majas barnavårdsakt. Anteckningarna tyder på att socialsekreteraren var angelägen om Majas situation och höll kontakten med både fosterhemmet och Maja som den kommun som placerat Maja. Ansvariga i såväl den placerande kommunen som vistelsekommunen ifrågasatte fostermodern. Det blev också uppenbart att fostermodern ljugit för myndigheterna vid ett tillfälle. Maja blev erbjuden att flytta till ett annat fosterhem men valde att stanna kvar. Detta avslöjar

problematiken kring barns lojalitet mot en förälder/fosterförälder. I anteckningarna kan man skönja Majas hopp om att fostermodern ska bry sig om henne och att hon försöker lita på fostermodern när denna bedyrar att hon vill att Maja ska bo kvar. Socialsekreteraren skrev ”Maja är nu glad för att hon återvände till fosterhemmet. Hon tyckte att fostermodern verkligen visade att hon betyder något för henne och det kändes rätt fint nu”. Att Maja själv valde att stanna hos sin fostermor betyder inte att Majas berättelse om vanvård saknar grund (kvinna född på 1960-talet).

Ett annat sätt att belysa hur olika myndigheterna har responderat på uppgifter om missförhållanden är att jämföra arkivhandlingar som har dokumenterat samma placering. Kristoffer och Bengt är två män födda 1960 som under fyra år bodde i samma fosterhem. De var placerade i fosterhemmet av olika kommuner och därför har dokumentationen om detta fosterhem gjorts i två skilda kommuner, av socialsekreterare som inte stod i direkt förbindelse med varandra. Kristoffer och Bengt intervjuades av utredningen oberoende av varandra med ca ett års mellanrum. Båda har berättat att de fick utstå såväl fysisk som psykisk vanvård.

Enligt barnavårdsakten bodde Kristoffer 14 år i hemmet. Han har beskrivit tillvaron i fosterfamiljen som ”ett fängelse med regler för allt”. Fostermamman hade regler för minst detalj i vardagslivet; alltifrån hur en lek skulle utföras, vardagssysslor,

mat och dryck till kroppsfunktioner och kroppsställningar. Kristoffer har sagt att han endast har fått bada två gånger per år och han har uppgett att han blivit utnyttjad i hårt kroppsarbete. Han har också berättat att han dagligen blev sparkad och slagen av fostermodern. Enligt Kristoffer fick detta konsekvenser som att han upp-

***Under lång tid var
det inte självklart
att barnen skulle
få egen tid med
socialsekreteraren***

hörde att gråta vid tidig ålder och att han ibland till och med kunde längta efter att bli slagen eftersom det var den enda kroppskontakt han fick. Bengt bodde enligt barnavårdsakten 8 år i samma familj. Han har berättat om liknande situationer och former av försummelse och vanvård som Kristoffer har beskrivit. Men han har inte lämnat lika utförliga redogörelser om vanvård och har heller inte berättat om samma regelbundna fysiska våld.

De båda männens berättelser innehåller således både likheter och skillnader. Än mer komplex blir bilden när vi jämför deras barnavårdsakter. I Kristoffers barnavårdsakt finns mycket sparsam information om hans långa tid i

detta fosterhem. Det enda dokument som finns är de uppgifter som låg till grund för att fosterhemmet godkändes. Det finns inga anteckningar från tillsynsbesök eller annan kontakt med fosterhemmet. I Bengts barnavårdsakt finns fler dokument som rör detta fosterhem. Där finns ett godkännande av fosterhemmets lämplighet, anteckningar från olika kontakter som den placerande kommunen och vistelskommunen hade med varandra angående Bengt samt inspektörens anteckningar från tillsynsbesök och kontakter med hemmet och skolan.

En intressant upptäckt som vi gjorde var att Kristoffers berättelse inte kunde styrkas med hans egna arkivhandlingar, som var sparsamma, men väl av Bengts. Kristoffer berättade att två kvinnor från barnavårdsnämnden sökte upp honom i skolan, förmodligen efter att någon anmält fosterföräldrarna. Han tog då mod till sig och berättade allt. Han minns särskilt att han bad om att bli förflyttad omedelbart eftersom han fasade för fostermoderns reaktion samt att barnavårdsnämnden skulle hjälpa den andra fosterpojke som bodde i hemmet, det vill säga Bengt. Kristoffer lät under intervjun understryka att han upplevde det som ett oerhört svek från den sociala barnavården att han ändå fick stanna en månad i fosterhemmet samt att socialarbetarna sade sig vara förhindrade att göra något för Bengt eftersom han var placerad av en annan kommun. Inget av denna berättelse går att be-

lägga med handlingar ur Kristoffers barnavårdsakt.

I Bengts barnavårdsakt kan vi dock läsa oss till att Kristoffers kommun hade upptäckt vanvård i fosterhemmet och därför omplacerade Kristoffer. Denna information hade alltså även nått den kommun som hade placerat Bengt. Bengt hade då bott i fosterhemmet i ungefär fyra år. Från det att Bengts kommun fick kännedom om att en annan kommun omplacerat ett barn från samma fosterhem, dröjde det två månader innan ett hembesök företogs, enligt anteckningarna i Bengts akt. Efter besöket bedömde såväl den placerande kommunen som vistelsekommunen samt barnpsyk att det inte fanns något att anmärka på i fosterhemmet. Det fanns därför ingen anledning till att rycka upp Bengt från detta hem. Två år senare skriver socialassistenten i vistelsekommunen att "Man [kommunen som omplacerat Kristoffer från fosterhemmet] anser att barnen utnyttjas och inte får tillräcklig vård. För Bengts del tror jag att för honom är hans hem dock hos Möbergs - mycket beroende på att han inte vet av något annat".

Det skulle komma fler indikationer på att allt inte stod rätt till i fosterhemmet utan att kommunen agerade. Bengts lärare uppmärksammade barnavårdsnämnden på att hon ansåg att "hemmet var under all kritik". Hon upplevde att Bengt avvek mycket i förhållande till klasskamrater i fråga om klädsel

och hygien och han verkade också medveten om sin situation då han sagt att han inte önskade någon "en lika djävlig barndom". Bengt stannade i fosterhemmet tills han blev myndig.

Fallet med Kristoffer och Bengts placering i fosterhemmet är ett exempel på hur problematiskt det är att kontrollera en persons berättelse mot hans eller hennes arkivhandlingar. Anteckningar om missförhållanden återfinns endast i Bengts akt trots att det var Kristoffers kommun som vidtog åtgärder på grund av missförhållanden. Samma placering kan beskrivas olika av olika personer, dokumenteras på olika sätt av olika kommuner och kännedom om vanvård under placeringen kan få olika konsekvenser för olika barn.

Diskussion

Utgångspunkten för flera internationella utredningar om vanvård i den sociala barnvården har varit att göra en tidigare ohörd historia känd. I takt med att denna historia har utmanat den nationella självförståelsen, i samband med att ekonomisk kompensation har diskuterats eller då förövare har utpekats så har kraven ökat på att informanternas berättelser ska kompletteras med andra källor som kan styrka eller avfärda den omtalade vanvården.

Vår kvalitativa studie av 140 personers arkivmaterial visar att det inte är helt oproblematiskt att kontrollera intervjupersonernas berätt-

telser mot deras arkivhandlingar. Vi har funnit exempel på både gallrat och för eftervärlden förlorat aktmaterial liksom på akter med gedigna anteckningar och akter med färre kommentarer och iakttagelser. Möjligheterna att styrka eller falsifiera den vanvård som intervjupersonerna berättat om är begränsade. Det kompliceras vidare av att myndigheterna har tenderat att endast göra försiktiga beskrivningar av misstankar om missförhållanden. Någon gång har det till och med funnits en uttalad motvilja mot att dokumentera vanvård i det material vi har tagit del av. De olika röster som kommer till tals i intervjuerna med offren och i barnavårdsnämndens/socialtjänstens beskrivningar i deras akter representerar olika perspektiv på samma historia. Intervjupersonernas berättelser innehåller dock information och beskrivningar som är omöjliga att återge för en socialsekreterare som i bästa fall besöker hemmet några gånger per år.

I Sverige har den så kallade upprättelseutredningen utformat ett förslag om att tidigare vanvårdade personer ska få ekonomisk ersättning som ett erkännande av att de har utsatts för "oförsvarligt lidande". Upprättelseutredningen har haft ett nära samarbete med vanvårdsutredningen och har därför varit informerad om de möjligheter och begränsningar som vi har iakttagit när det gäller förutsättningarna för att styrka en berättelse med arkivmaterial. Med utgångspunkt från detta föreslog

upprättelseutredningen att relativt låga beviskrav ska gälla för dem som ansöker om ersättning. Den stödbevisning som ska presenteras ska vara tillräcklig för att det "kan anats" att personen ifråga varit utsatt för övergrepp eller försummelse av allvarlig art (SOU 2011:9, sid. 167). Om det överhuvudtaget kommer att bli några ersättningar och vilka krav som i så fall kommer ställas på ansökningarna i slutändan är ännu ett oskrivet kapitel i de svenska vanvårdade barnens historia.

Men frågan om bestyrkande av berättelser är inte bara intressant ur ersättningshänseende. Det handlar om hur ett samhälle väljer att förhålla sig till traumatiska berättelser. Man kan också vända på frågan och ställa sig undrande inför vad arkivhandlingarna egentligen berättar. För historiker, som av tradition har arbetat med skriftliga källor, kan det vara värdefullt att förutom källkritisk prövning också få dokumenten värderade av dem de handlar om. Insikten om att historien innehåller multipla narrativ är viktig. Samtidigt kan denna insikt komma som en chock för personer som väljer att ta del av sitt arkivmaterial. Att se beskrivningar om sig själv eller de förhållanden man levde under som inte alls stämmer överens med de egna erfarenheterna kan vara oerhört påfrestande. Här väntar stora utmaningar för arkivhandläggare då fler personer vill söka sin historia som ett led för att få upprättelse och tillgång till sin barndomshistoria.

Referenser

- Andresen, Astri et al (2011). *Barnen och välfärdspolitiken: Nordiska barndomar 1900-2000*. Stockholm: Dialogos förlag.
- Attwood, Bain (2005). *Telling the Truth About Aboriginal History*. Sidney: Allen & Unwin.
- Billquist, Leila & Lisbeth Johnsson (2007). Sociala akter som empiri. *Socialvetenskaplig tidskrift* 2007(1): s. 3-19.
- Brennan, Carol (2007). Facing What Cannot be Changed: The Irish Experience of Confronting Institutional Child Abuse. *Journal of Social Welfare & Family Law*, 29(3-4): s. 245-263.
- Brunton, Ron (1998). Betraying the Victims: The Stolen Generations' Report. *IPA Backgrounder* 10(1): s. 1-24.
- Community Affairs References Committee (2004). *Forgotten Australians: a report on Australians who experienced institutional or out-of-home-care as children, first report*.
- Hamreby, Kerstin (2004). *Flickor och pojkar i den sociala barnavården: föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*. Umeå: Umeå universitet.
- Kennedy, Rosanne (2006) Stolen Generations Testimony: Trauma, historiography, and the question of 'truth'. I Robert Perks och Alistar Thomson (red.) *The Oral History Reader* (s. 506-520). London & New York: Routledge.
- Sallnäs, Marie (2000). *Barnavårdens institutioner: framväxt, ideologi och struktur*, Stockholm: Stockholms universitet.
- Sköld, Johanna (2006). *Fosterbarnsindustri eller människokärlek: barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890-1925*. Stockholm: Almqvist & Wicksell International.
- Smith, Mark (2008) Historical Abuse and Residential Child Care: An Alternative view. *Practice* 20(1), s. 29-41.
- Smith, Mark (2010). Victim Narratives of Historical Abuse in Residential Child Care. *Qualitative Social Work* 9(3): s. 303-320.
- Socialstyrelsen (1961). *Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor*, no. 137.
- SOU 2009:99 (2009). *Vanvård i social barnavård under 1900-talet, Delbetänkande av utredningen om vanvård i den sociala barnavården*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2011:9 (2011). *Barnen som samhället svek - åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården, Betänkande av Upprättelseutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Söderlind, Ingrid (1999). *Barnhem för flickor: barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Vinnerljung, Bo och Pia Kyhle-Westermarck (1999). Barnavårdsakter i storstäder försvunna i strid med lagen. *Kommunaktuellt* nr 3, 28 januari 1999: s. 27

Malin Arvidsson

Ett mörkt kapitel i vår historia?

Sedan kalla krigets slut kan man tala om en internationell trend att göra upp med det förflutna. (Barkan, 2009). Det är lätt att sympatisera med sådana initiativ. Sanningskommissioner kan ge röst åt grupper som tidigare tystats. Offentliga ursäkter innebär ett erkännande av deras erfarenheter, och ekonomisk ersättning signalerar att det finns allvar bakom orden. Samtidigt väcker upprättelseprocesser en mängd frågor. Viljan att utifrån dagens värderingar ta avstånd från missförhållanden i det förflutna verkar bygga på en åtskillnad mellan den mörka historien och vår upplysta samtid. Går det verkligen att dra en sådan gräns? Och när vi ska ta lärdom av historien, vad är det då vi lär oss? Det finns anledning att fundera över

vilken historisk sanning som etableras i sådana processer.

Sedan 2006 pågår Utredningen om vanvård i den sociala barnvården (S 2006:05). Den leds av Göran Johansson, tidigare socialchef och erfaren utredare. Uppdraget är att ”granska allvarliga övergrepp och vanvård [...] inom den sociala barnvården”. Detta sker främst genom insamling av vittnesmål från personer som själva bott i fosterhem eller på institutioner för barn. De flesta är födda på 1940- och 50-talen, men utredningen har ingen tidsgräns bakåt. Framåt i tiden avgränsas den av bestämmelser om preskription. Endast händelser som inte kan hanteras inom rättssystemet ska dokumenteras. Förhållningssättet är också ett annat än domstolens.

Huvudsyftet är inte att få en uttömmande bild av i vilken utsträckning övergrepp förekommit. Utredningen får inte heller ta ställning till ansvarsfrågor i enskilda fall. Målet är istället att ”ge upprättelse åt de drabbade” och ”ge lärdom för framtiden” (Kommitédirektiv, 2006, citat sid. 1 och 5).

Slutrapporten ska presenteras i

Malin Arvidsson är doktorand i historia vid Örebro universitet. Hon deltar där i det tvärvetenskapliga samarbetet ”Berättande, liv, mening” och forskar om historiska sanningskommissioner rörande det svenska välfärdssamhället.
malin.arvidsson@oru.se

september 2011, men två delbetänkanden har redan publicerats. Det andra av dessa (Johansson, 2009) är relativt omfattande. Här ges en rad beskrivningar av kränkningar och övergrepp som de intervjuade berättat om. Utredaren kritiserar både staten och kommunerna för bristande uppföljning och tillsyn, och drar slutsatsen att ”barnen fick utstå övergrepp och försummelse i samhällets regi” (Johansson, 2009, sid. 349). På presskonferensen kallade barn- och äldreminister Maria Larsson vanvården för ett mörkt kapitel i vår historia. Hon annonserade samtidigt att ytterligare en utredning skulle tillsättas. Upprättelseutredningen, ledd av Kerstin Wigzell, har arbetat parallellt med Vanvårdsutredningen. I slutrapporten *Barnen som samhället svek* (Wigzell, 2011) föreslås en nationell ursäkt och ekonomisk kompensation till de drabbade. I denna artikel kommer jag att diskutera dessa båda utredningar i ett historiskt och internationellt sammanhang.

Den sociala barnavården - ett omstritt område

Under 1900-talets första decennier etablerades det så kallade barnavårdsfältet (Ohrlander 1992). Då stiftades en serie lagar som gav samhället en utökad rätt – och skyldighet – att ingripa när barn bedömdes fara illa eller när barn uppvisade så kallat vanartigt beteende. Lagarna och deras tillämpning har återkommande varit uppe till politisk debatt. På 1930-talet skapade Else Kleen stor

uppståndelse med sin reportagebok *Skyddshemmen*, där brutala behandlingsmetoder avslöjades (Runcis, 2007). Den socialdemokratiska socialministern Gustav Möller tillsatte i början av 1950-talet Barnavårdskommittén för att reformera ett föråldrat system, präglad av förmyndarskap. Det tog ett decennium av utredande och politiska kontroverser innan den gamla barnavårdslagen ersattes med en ny. Mycket av de gamla strukturerna behölls dock. Den stora omorienteringen kom först med Socialtjänstlagen 1980 (i kraft 1982), då alla socialvårdens områden samlades under en ramlag. Stark kritik mot socialvårdens drag av social kontroll gjorde frivillighet till den nya ledstjärnan. Tvångsåtgärderna lades istället i separat lagstiftning. När det gäller barn heter den Lagen om vård av unga (Lundström, 1993, Hollander, 1985, Hamreby, 2004).

Den sociala barnvården har alltså varit omtvistad många gånger tidigare. Vad som utmärker dagens debatt är att barnavårdsexperter och politiker fått konkurrens. De före detta barnhemsbarnen träder fram med sina berättelser, och bildar själva opinion genom föreningar och personliga bloggar. Detta är inget unikt för Sverige. Schaffer och Smith (2004) visar att insamlingen av livsberättelser har blivit en allt viktigare del i kampen för mänskliga rättigheter. Från Storbritannien finns det många exempel på hur patientgrupper använder muntlig historia som ett sätt att föra

fram sina perspektiv (Abrams, 2010). I ett svenskt sammanhang har 1990-talets debatter om välfärdsstatens baksidor troligen gjort det lättare att få genomslag för den här typen av kritik (Zander, 2001, Runcis, 2000). Att tala ut i media kräver en publik som kan ta till sig berättelsen.

Det finns flera olika sätt att hantera avslöjanden om vanvård och misshandel. Föreningen Stulen barn-dom, som bildades efter att en dokumentär med samma namn sänds på SVT, har till exempel försökt kräva Stockholms stad på skadestånd. De organiserade en grupp talan från före detta fosterbarn som ville ha ersättning för övergrepp och obetalt arbete under barndomen. Anspråket avslogs dock av samtliga instanser (fallet drevs ända upp i Europadomstolen).

I Schweiz riktades kritik mot den statligt finansierade organisationen Pro Juventute, som tidigare omhändertog romska barn för att göra dem till goda medborgare. Detta bemöttes politiskt med lanseringen av ett forskningsprogram om social integration och exkludering (2003). Vanvårdsutredningen och Upprättelseutredningen förväntas kombinera båda dessa funktioner: att skapa kunskap och att skipa rättvisa.

Tidigare sanningskommissioner

I boken *Unspeakable truths* analyserar Priscilla B. Hayner (2002) olika länders övergång från diktatur till demokrati. Hon beskriver ett ökat inflytande för idén om reparativ

rättvisa, vilket innebär en inriktning på brottsoffrens behov istället för bestraffning av förövaren. Det har nästintill blivit en internationell norm för övergångsstaten att tillsätta en sanningskommission. Med detta menas en tillfällig myndighet, som staten gett mandat att undersöka mönster av missförhållanden under

Vanvårdsutredningen kan beskrivas som en historisk sanningskommission

en viss period i landets historia. Sannings- och Försoningskommissionen i Sydafrika är den mest välkända, men liknande kommissioner har genomförts i en mängd andra länder. Syftet är att underlätta olika gruppers samexistens efter en tid av politiskt våld och terror, för att på så sätt stabilisera den nya regimen.

På senare tid har liknande initiativ även tagits i väletablerade demokratier. Då handlar det om konsekvenserna av diskriminerande lagstiftning, eller att staten på andra sätt kränkt mänskliga rättigheter i det förflutna. Hayner definierar historiska sanningskommissioner som tillfälliga myndigheter, med uppgift att kartlägga "targeted practices that may have affected specific ethnic, racial, or other groups", i syfte att "pay re-

spect to previously unrecognized victims" (Hayner, 2002, sid. 17). Utifrån direktivens formuleringar menar jag att Vanvårdsutredningen kan beskrivas som en historisk sanningskommission.

Den svenska utredningen har flera föregångare. I Australien gjordes på 1990-talet en granskning av tvångsomhändertaganden av barn till aboriginer, vilket resulterade i den omdebatterade rapporten *Bringing them home* (1997). Därefter följde en kommission om förhållandena för så kallade child migrants, barn som skeppades dit från Storbritannien för att placeras i fosterhem och yrkesskolor. En tredje kommission fick i uppdrag att samla in vittnesmål från andra som varit placerade på institutioner som barn, vilket redovisades i rapporten *Forgotten Australians* (The Senate Community Affairs References Committee, 2004). Liknande kommissioner har genomförts på Irland och i Storbritannien. I den svenska utredningens andra delbetänkande ägnas ett helt kapitel åt att beskriva dessa och andra internationella motsvarigheter. Störst vikt läggs vid erfarenheterna från Norge (Johansson, 2009, kapitel 3). Med andra ord är det tydligt att inspiration har hämtats från tidigare granskningar av villkoren för barn i dygnsvård.

Vid en jämförelse av kommissionerna i Australien (The Senate Community Affairs References Committee, 2004), Norge (Befring, 2004), Irland (Commission to Inquire into Child Abuse, 2009) och Sverige (Jo-

hansson, 2009) framträder många likheter. Samtliga anger upprättelse av offren och lärdom för framtiden som syfte. Alla redovisas genom en offentlig rapport, och att erfarenheterna av vanvård och övergrepp på detta sätt dokumenteras anses vara en sorts erkännande i sig. Formerna för arbetet har dock varierat, utifrån ländernas skilda politiska traditioner. I Australien tillsattes en parlamentarisk kommitté, i Norge en granskningskommitté, och på Irland var processen mer juridiskt präglad. I Sverige har Socialdepartementet utnämnt en särskild utredare, som haft hjälp av ett sekretariat och ett expertråd.

Undersökningarna har delvis olika inriktning. Den norska granskningen gällde enskilda institutioner, och huruvida dessa levde upp till samtida lagstiftning och rekommendationer. På Irland och i Australien har debatten till stor del rört ansvarsutkrävande från kyrkliga organisationer som drev egna institutioner. Vad som utmärker den svenska Vanvårdsutredningen är att individerna står i centrum. Genom detta biografiska perspektiv kommer placeringshistoriken i fokus. Det innebär också att erfarenheter av att bo i fosterhem synliggörs.

Alla de aktuella utredningarna bygger till stor del på vittnesmål. Formuleringar om att göra tidigare tystade röster hörda är återkommande, och personer som i sin barndom varit placerade ställs tydligt i centrum. Vissa skillnader finns dock

när det gäller vem som får vittna. Den svenska utredningen intervjuar nästan uteslutande dem som själva har erfarenheter av barnvården. I Australien kunde däremot alla sända in skriftliga vittnesmål, vilket innebär att man även fick bidrag från forskare samt familjemedlemmar och partners till tidigare placerade. Vilka vittnen som inkluderas påverkar givetvis slutresultatet. Eftersom den svenska utredningen endast har i uppdrag att dokumentera negativa erfarenheter blir bilden mycket mörk.

Skuldfrågan är svår att hantera för sanningskommissioner. Ofta finns ett tryck att peka ut och namnge förövre. Samtidigt kan detta äventyra målen om försoning och upprättelse. Vanvårdsutredningen får inte ta ställning till ansvar i enskilda fall, och har inga befogenheter att kalla in någon till förhör. Det hade däremot den irländska Commission to Inquire into Child Abuse. Christian Brothers, som drivit flera av de granskade institutionerna, protesterade mot att deras medlemmar pekades ut som brottslingar utan att ges möjlighet att försvara sig. Genom stämningar fördröjde de kommissionens arbete, som kunde återupptas först efter att rutinerna förändrats. Som ett resultat av sin utformning har den svenska utredningen inte varit föremål för sådana kontroverser.

Motstridiga mål

Forskning kring sanningskommissioner pågår i många olika discipliner. Statsvetare har ofta en ut-

värderande ansats: fungerar sanningskommissioner för att skapa försoning i konfliktdrabbade länder? Beth Rushton (2006) menar att försoning snarare ska ses som ett långsiktigt mål, än som ett resultat som kan nås på en begränsad tid. Huruvida en kommission kan fungera som en katalysator för denna process beror på dess utformning. I sin översikt av genomförda sanningskommissioner visar hon på en rad inneboende dilemman. Till exempel gör inriktningen på offren att deras erfarenheter blir mest framträdande, vilket innebär ett erkännande, men samtidigt öppnar för invändningen att slutsatserna blir ensidiga. Rushton konstaterar att man alltid måste fråga sig vilken sanning som skapas, och i vilket syfte.

Den sydafrikanska Sannings- och Försoningskommissionen resonerar i sin rapport (1999, sid. 110-114) kring olika sorters sanning. Strävan efter att etablera objektiva fakta om vad som hänt skiljer sig från sökan- det efter den personliga eller nar- rativa sanningen. De menar vidare att öppenhet under arbetet spelar en avgörande roll för att skapa den sortens sanning som handlar om ett allmänt accepterande av vittnenas erfarenheter. Detta relateras sedan till det yttersta målet: försoning genom upprättelse av offren och förlåtelse av förövarna. Här synliggörs ytterligare dilemman. De metoder som krävs för att etablera ansvar i juridisk mening, vilket ställer höga krav på bevisning, riskerar att underminera de person-

liga berättelsernas trovärdighet. Och medan utfrågningar öppna för all- mänheten fyller en utbildande funk- tion, kan offentligheten avskräcka många från att vittna. Denna potentiella konflikt mellan olika sorters sanningsanspråk är aktuell även för historiska sanningskommissio- ner. Även om de sällan handlar om enskilda föröwares skuld, utan om statens ansvar, kan deras slutsatser vara kontroversiella.

En vanlig invändning från his- toriker är att man inte ska döma handlingar i det förflutna efter nuti- dens moraliska måttstock. Catherine Hodgkin och Susannah Radstone menar vidare att inriktningen på skuld och upprättelse riktar intresset mot den enskilda individens lidande, snarare än det samhälle som gjorde övergreppen möjliga. I antologin *Memory, History, Nation: Contested pasts* (2006, sid. 9) skriver de: "To think historically implies different orders of causality to those assumed by a model of guilt and reparation. It requires attention to politics and economics, to ideology and culture; it identifies problems which should be addressed through policy rather than therapy." I samma bok påpe- kar Christopher J. Colvin (2006) att denna typ av "terapeutisk histo- rieskrivning" tenderar att förutsätta ett organiskt, kollektivt minne. När missförhållanden i det förflutna be- skrivs som nationella trauman osyn- liggörs tolkningskonflikter.

Just för att få syn på konkurren- sen mellan olika tolkningar av det

förflutna, ser jag historiska sanningskommissioner som uttryck för minnespolitik. Med detta menas både villkoren för och kontroverser kring historieskrivningen, samt hur de tolkningar som får genomslag påverkar samtida politiska beslut (Tilly, 1994). I mitt pågående avhandlingsprojekt undersöker jag olika svenska historiska sanningskommissioners uppkomst, arbetssätt och slutsatser. I denna artikel fokuserar jag på Vanvårdsutredningen, och särskilt hur de livsberättelser som samlas in blir historisk sanning. Eftersom utredningen fortfarande pågår har jag analyserat det andra delbetänkandet, vilket gör att mina slutsatser är preliminära. En sådan analys kan ändå vara av intresse, eftersom delrapporten *Vanvård i social barnavård under 1900-talet* låg till grund för att Upprättelseutredningens tillsättande och är vad som funnits att tillgå vid diskussionerna av dess förslag.

Spänning mellan olika sanningsanspråk

Vanvårdsutredningen bygger till stor del på intervjuer. Enligt direktiven ska man intervjua alla som frivilligt tar kontakt och har negativa erfarenheter av den sociala barnavården. Uppdraget har förlängts flera gånger, eftersom det visade sig vara fler än förväntat som ville vittna. I augusti 2007 publicerades utredningens första delrapport. Redan då var väntetiden för att bli intervjuad lång, och för att göra uppgiften mer hanterlig

föreslog utredaren en riktad informationskampanj samt en tidsgräns för anmälan (Johansson, 2006). Den andra delrapporten kom 2009, och bygger på drygt 400 intervjuer. Hur används då detta omfattande material?

Det är informanternas egen tolkning av händelserna som ska dokumenteras, fastslår utredaren med hänvisning till sitt uppdrag. "Att fråga och lyssna har varit förhållningssättet i intervjuerna, inte ifrågasätta eller förhåra." Han ansluter sig sedan till uppfattningen att intervjuer ger personligt färgade tolkningar av det förflutna: "Narrativet utgörs inte enbart av människors återberättande av en händelse, utan ska också ses som människans försök att konstruera och rekonstruera sin verklighet." (Johansson, 2009, sid. 331-332.) Synsättet sammanfattas som att man strävat efter att förmedla den narrativa sanningen.

Det är tydligt att inspiration hämtats från oral history, eller muntlig historia. Detta tvärvetenskapliga fält samlar litteraturvetare, antropologer, sociologer, historiker och andra som arbetar med muntliga källor. Fältet har en lång historia, men tanken om att utmana "den stora historien" genom att lyfta fram ohörda röster fick framför allt spridning på 1960- och 70-talen. Då genomfördes många projekt som syftade till att dokumentera människors vardags- och arbetsliv i syfte att korrigera en historieskrivning som mest intresserat sig för eliten. Under de senaste decennierna

har fokus förflyttats något. Idag handlar forskningen mycket om berättandets meningsskapande dimension. Det finns också en ökad medvetenhet om minnespraktiker som kulturellt och socialt förankrade (Hansson och Thor, 2006, Cubitt, 2007).

Om man ser livsberättelser som situationsbundna framställningar spelar det stor roll hur intervjun genomförs. I delbetänkandet beskrivs också tillvägagångssättet ingående (Johansson, 2009, sid. 135ff). Intervjuerna görs antingen på utredningens kontor, på hotell eller i personens hem. Två anställda från utredningen är närvarande: en som ställer frågorna och en som skriver referat. Intervjuerna är semistrukturerade. De utgår från en detaljerad intervjuguide, men det finns samtidigt utrymme för utvecklingar. Först ställs frågor om nuvarande förhållanden, sedan efterfrågas en tidslinje med placeringar under barndomen och minnen från dessa perioder. Intervjupersonerna ombeds att berätta utförligt om övergrepp. Det är sakliga beskrivningar som eftersträvas, intervjuaren frågar inte om känslor kring vad som hänt. Mot slutet ställs frågor om överlevnadsstrategier, samt reflektioner om den egna placeringen och den sociala barnvården i allmänhet.

Makt är ett centralt tema i metodlitteraturen om intervjuandets konst (se t ex Abrams, 2010, Portelli, 1997). Vem styr samtalet? Vem äger orden? Just utifrån tanken att

informanterna ska kunna kontrollera vad som dokumenterats, skickas referatet ut för godkännande och eventuell komplettering (Johansson, 2009, sid. 379-380). I den aktuella rapporten diskuteras dock inte maktförhållandet under själva intervjun och efteråt, vid tolkningen. Att forska eller utreda innebär en skyldighet att analysera. Men vad händer om personen ifråga inte instämmer i tolkningen? Vem har sista ordet? Sådana frågor om röst och representation får desto större vikt just när det handlar om att ge upprättelse genom möjligheten att berätta sin historia (Gready, 2008).

Uppgifterna från referaten hanteras i en specialutformad databas. Huvudparten av den aktuella rapporten utgörs av en redogörelse för vilka typer av vanvård som dokumenterats. Resultatdelen är strukturerad utifrån de olika huvudkategorier av kränkningar som identifierats. Varje sådant kapitel inleds med en definition av kränkningen, följt av en redovisning av hur många som drabbats i siffror och procent samt spridning över tid. Därefter kommer mer detaljerade beskrivningar och citat från referaten (Johansson, 2009, sid. 147-276). Citaten är dock av illustrerande karaktär. Med andra ord analyseras informationen från intervjuerna huvudsakligen kvantitativt.

I en sammanställning av resultatet framgår att 41 procent av de 404 intervjuade berättat om hot och hotfulla situationer, 49 procent om

fysiskt våld med tillhygge och 53 procent om sexuella övergrepp. Utnyttjande i arbete har rapporterats av 54 procent, medan 86 procent vittnat om integritetskränkningar och 87 procent om försummelse (Johansson, 2009, sid. 160). Hur ska dessa siffror tolkas?

I bakgrundskapitlet konstateras att utredningen inte är representativ för hur alla som varit placerade i samhällsvård upplevt detta. En av orsakerna som anges är att man inte vet säkert hur många som varit omhändertagna (Johansson, 2009, sid. 43). Man måste också komma ihåg att uppdraget är avgränsat redan från början: uppgiften är ju att endast dokumentera negativa erfarenheter, och därför kan resultatet inte bli representativt. Frågan är kanske snarare vilken sorts slutsatser som är möjliga att dra, utifrån de intervjuer som faktiskt gjorts.

Som jag ser det ger livsberättelser inte bara information om vad som faktiskt inträffat, utan också om uppfattningar kring varför det hände – och vad som kunde ha hänt. Om man söker efter en objektiv sanning är detta en nackdel. Är man däremot intresserad av subjektivitet, av känslor och föreställningsvärldar, blir detta värdefulla källor. I boken *Telling Stories* argumenterar Mary Jo Maynes m fl (2008) för att analyser av personliga livsberättelser kräver nya sätt att bygga vetenskapliga argument. För det första ligger kvalitativa analyser närmast till hands. För det andra bör man visa

i vilket sammanhang intervjuerna tillkommit, och reflektera över sin egen roll som medskapare av källan. Vidare förespråkas genomskinlighet vad gäller tolkningen. Detta förutsätter att man refererar och citerar tillräckligt mycket av materialet för att läsaren ska kunna dra egna slutsatser.

Rent mänskligt är det svårt att ta in detta skrämmande dokument över vanvård. Ibland måste jag avbryta läsningen, lägga pärmen ifrån mig. Då kommer tanken: vad säger detta egentligen? Vad som möter läsaren är en mängd upplysningar som lyfts ur sitt sammanhang. Det är svårt att följa intervjupersonernas berättelser. Jag får ingen känsla vem som sagt vad. Sociologen Janis Grobbelaar, som arbetat med den sydafrikanska Sannings- och Försoningskommissionen, menar att databasbehandling av vittnesmål som inte styrs av tydliga frågeställningar kan resultera i "acontextual logical positivism, where one focuses on acts, [...], but does not ask why and how." (Hayner, 2002, sid. 81) En sådan kvantitativ analys, inriktad på objektiv dokumentation av händelser, är svår att förena med ambitionen om att återge den narrativa sanningen.

Trovärdighet och upprättelse

Nu när frågan om ekonomisk kompensation kommit upp på agendan, aktualiseras frågor om sanningsanspråk och trovärdighet. Enligt Upprättelseutredningens lagförslag ska

personer som varit utsatta för allvarliga övergrepp i den sociala barnvården kunna ansöka om 250 000 kronor i ersättning. Beslut om utbetalning ska, om förslaget går igenom, fattas av en särskilt inrättad nämnd under ledning av en domare. (Wigzell, 2011). Här ställs frågan på sin spets: hur bevisar man vanvård? Dokumentation om vanvård saknas som regel i arkivmaterialet – det är ju därför utredningen baseras på intervjuer. Som Johanna Sköld skriver i en annan artikel i detta nummer av *Locus* är en av utredningens slutsatser dessutom att det skriftliga arkivmaterialet hamnar i ett annat ljus när det jämförs med intervjumaterialet. På grund av bristen på dokumentation har Upprättelseutredningen föreslagit att stor tillit ska sättas till den sökandes egen berättelse.

När förslaget om ersättning presenterats dröjde det inte länge innan debatten drog igång. I SVT diskuterades frågan under rubriken "Är 250 000 nog?" (Debatt, 3 mars 2011). Prästen Lennart Koskinen, som arbetat med Upprättelseutredningen, förklarade att den föreslagna ersättningen ligger högre än många andra sorters skadestånd. Han menade också att detta är en symbolisk ersättning, eftersom lidande inte kan graderas. Samhällets styvbarns ordförande, Anne Skånér, försvarade förslaget. Företrädare för organisationerna Stulen barndom och Vanvårdad och bortglömd tyckte däremot att ersättningen var för låg, och att den borde differentieras. Anne Skånér varnade för att opinio-

nen kan vända om kraven ställs för högt. Som för att understryka detta frågade programledaren Janne Josefsson: "Är det inte lockande att hitta på en historia?"

För lågt ställda beviskrav är en vanlig invändning i de remissvar som inkommit (remisstiden gick ut 15 maj). Till exempel skriver Göta Hovrätt: "Det kan ifrågasättas om det är lämpligt att beviskraven utformas så att det i praktiken blir lättare att få ersättning för kränkning i förfluten tid än att få ersättning för motsvarande kränkning i nutid." De pekar också på risker med den föreslagna processordningen. Eftersom ett beslut om ersättning kan tolkas som att någon är skyldig till ett brott, så borde anklagade förövare ha möjlighet att försvara sig själva, menar de. De organisationer som samlar före detta barnhems- och fosterbarn betonar istället vikten av att man lyssnar på deras version. Att än en gång bli ifrågasatt vore att göra saken värre. Här framträder återigen spänningen mellan sanningskommissioners olika syften: att avgöra vad som hänt, och att ge upprättelse.

Genom den flexibla tidsgränsen har Vanvårdsutredningen kunnat gå längre fram i tiden än väntat. I enlighet med sina direktiv föreslår dock Upprättelseutredningen att endast personer som varit placerade mellan 1920 och 1980 ska vara berättigade till kompensation. Såväl kommuner som barnhemsbarnens organisationer påpekar att detta skulle utesluta potentiella sökanden. Detta kanske

kan uppfattas som en detalj, något som kan finjusteras i den fortsatta processen. Men tidsgränsen är faktiskt den del av förslaget som kommenteras av flest remissinstanser. Detta påminner om en avgörande fråga för historiska sanningskommissioner: gränsdragningen mellan då och nu.

Rent mänskligt är det svårt att ta in detta skrämmande dokument över vanvård

Kamp om problemformuleringen

Efter första sändningen av "Stulen barndom", i november 2005, fylldes forumet på SVTs hemsida snabbt av kommentarer från tittarna. Många berättade om liknande, negativa erfarenheter av den sociala barnavården – och av "Socialsverige" i allmänhet. Flera uttryckte att det var bra att detta äntligen kom upp till ytan. Andra menade att de räddats till livet från misshandlande föräldrar, och att kritiken mot barnhemmen inte får leda till en rädsla för att omhändertar barn. Ytterligare några skrev om ljusa minnen från barnhem, och menade att positiva bilder behövs som motvikt. Det är tydligt att detta inte bara handlar om det förflutna.

Till grund för den sociala barnavården ligger – då som idag – lagar

som ger samhället rätt att ingripa när barn far illa. Genom dessa har staten påtagit sig rollen som garant för den goda barndomen, vilket givetvis inskränker föräldrarnas rätt till självbestämmande (Runcis, 2007). Frågor om autonomi och kontroll har över huvud tagit varit ett centralt tema i de senaste decenniernas forskning om välfärdsstaten. Gäller vården barn blir ekvationen än mer komplicerad. När är barn tillräckligt mogna för att påverka beslut som berör dem? Vem ska ha rätten att avgöra vad som är barnets bästa, föräldrarna eller de sociala myndigheterna?

Kritik mot den sociala barnavården riskerar att undergräva dess legitimitet. Allmänhetens förtroende är en förutsättning för det sociala arbetet. I Upprättelseutredningens rapport *Barnen som samhället svek* skriver Kerstin Wigzell (2011, sid. 115) att "ersättningen har även betydelse i fråga om statens legitimitet inom de samhällsområden där kränkningarna inträffat." Att gå till botten med anklagelser om grova missförhållanden historiskt är delvis ett sätt att skapa förtroende för dagens verksamhet. Rapporten innehåller också en rad förslag på åtgärder för att förhindra missförhållanden i framtiden. Bland annat föreslår man specialiserad utbildning och kunskapsspridning, tätare kontakt med ansvarig socialsekreterare och en utökad tillsyn.

En återkommande tanke i förslagen är att placerade barns rättsliga ställning behöver stärkas. De ska få

stöd att framföra sina åsikter och veta vart man kan vända sig om det blir problem. Många remissinstanser välkomnar denna förstärkning av placerade barns rättigheter, men invändningar saknas inte. I sitt remissyttrande ifrågasätter Svenska vård, som organiserar vårdföretag inom området, inspektörers möjlighet att göra en rättvis bedömning vid enstaka besök. De ifrågasätter också barns och ungas trovärdighet vid intervjuer. En annan paraplyorganisation för vårdanordnare, Famna, riktar stark kritik mot Barnombudsmannens aktuella rapport *Bakom fasaden* (2011), som bygger på intervjuer med barn som är placerade idag. Barnens rättigheter måste enligt Famna diskuteras i relation till vårdens syfte samt villkoren under vilka denna bedrivs. Detta är ett exempel på att det inte råder konsensus om vad vi ska lära oss av historien, och därmed hur den dokumenterade vanvården kan förklaras och förebyggas.

Sammanfattning

Under 1900-talets sista decennier blev historiska sanningskommissioner ett vanligt sätt att lyfta fram övergrepp och kränkningar i det förflutna. Den svenska Vanvårdsutredningen kan förstås som en sådan kommission. Liksom sina internationella föregångare har den till syfte att ge de drabbade upprättelse, och samtidigt kartlägga vad som hänt. Jag har i denna artikel diskuterat hur utredningens direktiv och utformning påverkar vilken historisk san-

ning som skapas. Fokus ligger på enskilda individers erfarenheter, och det är offren snarare än förövarna som kommer i centrum. Det andra delbetänkandet bygger framför allt på intervjuer, vilka analyseras kvantitativt och med en inriktning på att dokumentera kränkningar.

Jag har beskrivit historiska sanningskommissioner som ett sätt att bemöta avslöjanden om missförhållanden som är svåra att hantera i det ordinarie rättssystemet, och argumenterat för att deras gränsöverskridande karaktär innebär delvis motstridiga syften. Exempelvis kan målet om att skapa en objektiv tolkning av vad som hänt komma i konflikt med målet att ge de drabbade upprättelse. Precis som i andra sanningskommissioner kan en sådan spänning mellan olika sanningsanspråk iakttagas i Vanvårdsutredningens andra delbetänkande. Samtidigt som den narrativa sanningen eftersträvas, diskuteras informanternas pålitlighet utifrån kriterier som är anpassade för undersökningar av en annan art. Detta kan påverka i vilken utsträckning resultaten uppfattas som trovärdiga och därmed accepteras av allmänheten. Med andra ord kan metodologiska val få konsekvenser för det övergripande målet: upprättelse.

Till skillnad från sina internationella föregångare har Vanvårdsutredningen genom sin icke-konfrontativa utformning varit relativt förskonad från kritik. När upprättelseprocessen nu går vidare aktualiseras dock

frågor som varit föremål för kontroverser i andra länder. Exempelvis väcker förslaget om ekonomisk ersättning invändningar mot låga beviskrav. Juridiska remissinstanser lyfter frågan om de utpekade förövarnas rättssäkerhet. Det kan också bli en diskussion kring ersättningens nivå i förhållande till andra former av skadestånd.

Den sociala barnavården har varit, och fortsätter att vara, föremål för debatt. Upprättelseprocessen kan

tolkas som ett sätt att förstärka dess legitimitet efter avslöjandena om tidigare missförhållanden. Vanvårdsutredningens utformning har stor betydelse för vad som diskuteras, men dess problemformuleringar utmanas samtidigt från olika håll. Med höstens slutrapport, och den politiska behandlingen av Upprättelseutredningens förslag, kommer dessa diskussioner troligen att få förnyad kraft. Vad vi ska lära av det förflutna är långtifrån självklart.

Efterskrift

Lördagen den 10 september meddelade regeringen att det inte skulle bli någon ekonomisk ersättning. Beslutet motiverades med att man inte hittat någon rättvis och rättssäker lösning. Reaktionerna blev starka. Företrädare för Samhällets styvbarn talade om ett stort svek. Kritik kom också mot själva hanteringen av frågan, bland annat från Göran Johansson och Kerstin Wigzell. Oppositionen agerade gemensamt, och onsdagen den 28 september - kvällen innan Vanvårdsutredningens slutrapport skulle presenteras - träffades en bred politisk överkommelse om ersättning. Exakt vem som kommer vara berättigad till ersättningen är dock fortfarande oklart.

Referenser

- (1999) *Truth and Reconciliation Commission of South Africa report*. Vol. 1, London: Macmillan Reference.
- (2003) NFP 51 «Integration und Ausschluss» Schweizerische Nationalfonds (SNF). Elektroniskt dokument, hämtat 21 juli 2011 från: http://www.snf.ch/D/forschung/Forschungsprogramme/abgeschlossen/Seiten/_xc_nfp51.aspx
- (2011) *Bakom fasaden : barn och ungdomar i den sociala barnavården berättar*, Stockholm: Barnombudsmannen.
- Abrams, Lynn (2010) *Oral history theory*, London : Routledge.
- Barkan, Elazar (2009) Introduction: Historians and Historical Reconciliation. *American Historical Review* 114(4): 899-913.
- Befring, Edvard (2004) *Barnehjem og spesialskoler under lupen: nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*, Oslo.
- Colvin, Christopher J. (2006) 'Brothers and sisters, do not be afraid of me'. Trauma, history and the therapeutic imagination in the new South Africa. I Katharine Hodgkin & Susannah Radstone (red.) *Memory, history, nation : contested pasts*. 1st pbk. ed. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Commission to Inquire into Child Abuse (2009) *Commission to Inquire into Child Abuse report*, Dublin

- Cubitt, Geoffrey (2007) *History and Memory*, Manchester: Manchester University Press.
- Gready, Paul (2008) The public life of narratives: Ethics, politics, methods. I Molly Andrews, Corinne Squire & Maria Tamboukou (red.) *Doing narrative research*. Los Angeles; London: SAGE.
- Hamreby, Kerstin (2004) *Flickor och pojkar i den sociala barnvården: föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*, Umeå: Umeå universitet.
- Hansson, Lars & Thor, Malin (red.) (2006). *Muntlig historia*, Lund: Studentlitteratur.
- Hayner, Priscilla B. (2002) *Unspeakable truths: facing the challenge of truth commissions*, New York: Routledge.
- Hodgkin, Katharine & Radstone, Susannah (red.) (2006). *Memory, history, nation: contested pasts*, New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Hollander, Anna (1985) *Omhändertagande av barn: en studie av barnvårdsmål vid förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*, Stockholm: Aktuell juridik.
- Johansson, Göran (2006) *Delrapport 1 från Utredningen om vanvård i den sociala barnvården*, Stockholm.
- Johansson, Göran (2009) *SOU 2009:99 Vanvård i social barnvård under 1900-talet: delbetänkande*, Stockholm: Fritzes.
- Kommittédirektiv, Utredning om dokumentation och stöd till enskilda som utsatts för övergrepp och vanvård inom den sociala barnvården (Dir. 2006:75).
- Lundström, Tommy (1993) *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*, Stockholm: Univ.
- Maynes, Mary Jo, Pierce, Jennifer L. & Laslett, Barbara (2008) *Telling stories: the use of personal narratives in the social sciences and history*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Ohrlander, Kajsa (1992) *I barnens och nationens intresse: socialliberal reformpolitik 1903-1930*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International [distributör].
- Portelli, Alessandro (1997) *The battle of Valle Giulia: oral history and the art of dialogue*, Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- Runcis, Maija (2000) Striden om historien. I Peter Aronsson (red.) *Makten över minnet : historiekultur i förändring*. Lund: Studentlitteratur.
- Runcis, Maija (2007) *Makten över barnen: tvångsomhändertagande av barn i Sverige 1928-1968*, Stockholm: Atlas.
- Rushton, Beth (2006) Truth and reconciliation? The experience of Truth Commissions. *Australian Journal of International Affairs* 60(1): 125-41.
- Schaffer, Kay & Smith, Sidonie 2004. *Human rights and narrated lives: the ethics of recognition*. New York: Palgrave Macmillan.
- The Senate Community Affairs References Committee 2004. *Forgotten Australians: a report on Australians who experienced institutional or out-of-home care as children*. Canberra
- Tilly, Charles (1994) Afterword: Political memories in Space and Time. I Jonathan Boyarin (red.) *Remapping memory: the politics of timespace*. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press.
- Wigzell, Kerstin (2011) *Barnen som samhället svek: åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelse i samhällsvården : betänkande*, Stockholm: Fritzes.
- Wilkie, Meredith (1997) *Bringing them home : report of the national inquiry into the separation of Aboriginal and Torres Strait Islander children from their families*, Sydney: Human Rights and Equal Opportunity Commission.
- Zander, Ulf (2001) *Fornstora dagar, moderna tider : bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund: Nordic Academic Press.

Ann Nehlin

Att rädda barn - humanitet och en politisk nödvändighet

Rädda Barnens bidrag till återupprättandet av Sveriges internationella anseende

Att barn skall undantas krig och politiska konflikter och bistås oavsett nationalitet och religion är något som av de flesta av världens regeringar och frivilligorganisationer anses som en självklarhet. Antalet nationer som ratificerade Barnkonventionen 1989 är ett tydligt tecken på detta. En historisk tillbakablick visar dock att detta många gånger har varit en svår uppgift att uppfylla. I efterdyningarna av de båda världskrigen, när nationalistiska strömningar och politiska konflikter var starka i Europa, tycks politik i allra högsta grad spelat roll för hur hjälpverksamhet för barn bedrevs (se t.ex., Jebb 1929, Janfelt 1998, Lomfors 1996, Lindner 1988, Nehlin 2009). I utfor-

mandet av svensk internationell hjälpverksamhet för barn under och efter andra världskriget blev detta alltmera tydligt. Att låta barn vara nationslösa och inte låta politik, religion och bakgrund påverka hur, vart och till vilka barn hjälp riktades, försvårades av den neutralitetspolitik som fördes av den svenska regeringen under den här tiden. En organisation som utvecklade ett nära samarbete med den svenska regeringen i frågor som rörde hjälpverksamhet och därmed skulle få stort inflytande i dessa var Rädda Barnen. Organisationen var medlem i internationella Rädda Barnen, vilket medförde en skyldighet att arbeta i enlighet med dess grundläggande principer. En sådan var att hjälpa

så många barn som möjligt på så många platser som möjligt. Detta samtidigt som organisationen försökte anpassa sig till svenska regeringens neutralitetspolitik, vilket innebar att hjälp i första hand riktades inom landet och till Norden, framförallt till Finland.

I första delen av den här artikeln skall vi titta närmare på hur den svenska regeringens politik och engagemang i svensk hjälpverksamhet möjliggjorde Rädda Barnens etablering som en viktig aktör i frågor rörande hjälpverksamhet för barn. I genomförandet av en aktivitet, barntransporter, blev Rädda Barnens dilemma tydligt: att låta barn vara nationslösa samtidigt som organisationen försökte anpassa sig till regeringens neutralitetslinje. Vid sidan av de humanitära skälen att bedriva hjälpverksamhet skulle ytterligare en uppgift, att skapa goodwill för Sverige, komma att genomsyra Rädda Barnens verksamhet utomlands. Genom att titta närmare på hur etableringen av barn och lärlingshem i Frankrike, Israel och Tyskland gick till kommer vi att se hur organisationen hanterade detta alltmera framträdande uppdrag. I Tyskland existerade inte bara ett behov av återuppbyggnad och humanitär hjälpverksamhet, det fanns också ett behov av "omorientering" till en demokratisk livsstil. Avslutningsvis kommer Rädda Barnen bidra till detta att belysas.

Svensk neutralitetspolitik - gynnsam strategi eller politisk orimlighet?

Den av regeringen stipulerade neutralitetspolitiken som utövades under andra världskriget innebar i korthet att Sverige inte medverkade eller valde sida i de väpnade konflikter som ägde rum. Tidigare forskning har dock visat att neutraliteten till en viss del var förhandlingsbar. Från 1940 och tre år framåt tilläts till exempel tyska trupper och järnvägsvagnar med krigsmaterial passera genom Sverige. 1941 tilläts också en tysk väpnad styrka passera genom norra Sverige från Norge för att nå Finland. Beslutet att låta tyskarna passera genom landet var dock inte okomplicerat för den svenska regeringen och det ledde till en kris inom svensk inrikespolitik. (Molin, 1986, s.13ff) När de allierade inte långt därefter framförde en fråga om att få passera genom landet för att nå Finland avvisades detta av den svenska regeringen. Anledningen då skall ha varit att den svenska regeringen ansåg att den varit för eftergiven mot tyskarna och inte vill begå samma misstag igen. (Johansson, 1986, s.74)

Målet för den svenska regeringen var dock att Sverige skulle vara neutralt under kriget och endast ge humanitär hjälp till andra länder. Neutraliteten förhindrade emellertid inte att handel bedrevs med Tyskland vilket också förorsakade att skarp kritik riktades mot Sverige. 1944 uppmanade den amerikanska pre-

sidenten Franklin Roosevelt den brittiska premiärministern Winston Churchill att maximera påtryckningarna mot Sverige. Detta för att få den svenska regeringen att avbryta alla affärsförbindelser med Tyskland. Det ansågs oaccep-

tabelt att Sverige närde den tyska industrin när de allierades soldater dog på slagfälten. (Johansson, 1986, s.87ff)

Det var dock inte bara utifrån som kritik mot neutralitetspolitiken framfördes. Inom landet uttrycktes en oro över vilka konsekvenser den skulle kunna få för Sveriges status internationellt efter kriget. Två prominenta svenskar, Folke Bernadotte vice ordförande för svenska Röda Korset och feministen och Socialdemokraten Alva Myrdal uppmärksammade frågan redan 1943 och 1944. Folke Bernadotte ansåg att ett sätt att förbättra Sveriges anseende internationellt var att utöka svenska hjälpinsatser i andra länder.

Ann Nehlin arbetar vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Hon disputerade 2009 vid Tema Barn, Linköpings universitet, på avhandlingen *Exporting visions and saving children - the Swedish Save the Children Fund* (2009). ann.nehlin@buv.su.se

Det andra verksamhetsområdet - nämligen hjälpen till utlandet - anser jag vara det mest primära och absolut viktigaste. Anledningen härtill är framför allt den goodwill, som svenska Röda Korset och i synnerhet Sverige skulle er hålla genom att där göra en aktiv och storslagen insats. (Riksarkivet, Svenska Kommittén för Internationell Hjälpverksamhet, 20 september 1943)

Som vi ser poängterade Folke Bernadotte att konsekvenserna av ökade insatser i Europa skulle förbättra Sveriges anseende. Alva Myrdal delade Folke Bernadottes åsikt om att Sverige behövde engagera sig i internationella angelägenheter och

internationell politik. (Myrdal, 1944) Däremot ansåg hon inte att Sverige skulle representeras av Röda Korset internationellt utan av den svenska regeringen.

Statlig inblandning i svensk hjälpverksamhet

Under vårvintern 1944 etablerade den svenska regeringen Svenska Kommittén för Internationellt hjälp- arbete i syfte att samordna all svensk hjälpverksamhet utomlands. Alva Myrdal blev regeringens representant och ansvarade för den del av kommittén som fattade beslut om internationell hjälpverksamhet. I styrelsen representerades Röda Korset av Folke Bernadotte och Rädda Barnen av Margit Levinson. Debatterna mellan Alva Myrdal och Folke Bernadotte om vem som skulle representera Sverige utomlands, regeringen eller Röda Korset blev tidvis intensiva. Konflikten förstärktes av att Alva Myrdal ifrågasatte Röda Korsets trovärdighet och framförde synpunkter på att organisationen inte var demokratisk och inte var förankrad hos allmänheten. Kritiken avvisades av Folke Bernadotte och han hävdade att om Sverige representerades av en opolitiskt oberoende organisation skulle detta inte utgöra ett hot mot den svenska neutralitetens trovärdighet. Margit Levinson anslöt sig till Alva Myrdals synpunkter och poängterade även hon hur viktigt det var att det var svenska staten som representerade Sverige utomlands. (Nehlin, 2009, s.66-73)

Till skillnad mot Röda Korset valde Rädda Barnens ordförande att inte konkurrera om positionen som Sveriges representant internationellt. Istället accepterade och poängterade hon vikten av att det skulle vara tydligt att svenska staten ledde det svenska internationella hjälparbetet. Denna strategi i kombination med att information om nödlidande barn i Europa blev mer tillgänglig skapade ett utrymme för Rädda Barnen växa och "muta in" området som rörde hjälpverksamhet för barn. Organisationen fick en alltmer framträdande och inflytelserik roll inom detta område. Ett tydligt tecken på detta vara att antalet medlemmar i Rädda Barnen ökade från 250 till 47 000 medlemmar under perioden 1941-1947. Den största ökningen skedde mellan åren 1944-1947 då medlemsantalet mer än fördubblades. (Rädda Barnen, Verksamhetsberättelser, 1941-1947) Som vi ser så fick den statliga inblandningen i hjälpverksamhet positiva effekter för Rädda Barnen medans detta för Röda Korset snarare upplevdes som ett hot.

Den svenska välfärdsstaten - en ny arena för Rädda Barnen

Under och åren efter kriget var den svenska välfärdsstaten under uppbyggnad, men det fanns områden dit statens omsorger ännu inte nådde fram inom vilka Rädda Barnen skulle komma att fylla en viktig funktion. Exempel på detta var utdelning av kläder till "neutralitetsvaktens barn", det vill säga svenska

barn vars fäder var inkallade. Denna verksamhet skulle komma att expandera och med hjälp av ekonomiska bidrag från svenska staten skulle den också så småningom komma att omfatta barn ifrån alla behövande familjer. Utdelning av månadsbidrag och individuell engångshjälp var yt-

Rädda Barnens medlemsantal ökade från 250 till 47 000 under 1941-1947

terligare hjälpformer som organisationen delade ut och administrerade. Det sistnämnda kunde sökas av enskilda familjer för inköp av något som behövdes i hushållet, textilier, redskap och ibland inköp av en ko. Beslut om vilka som skulle tilldelas bidraget fattades i samråd med Socialstyrelsen. Månadsbidrag delades ut som ett komplement till det statliga bidraget de inkallades familjer erhöll. Beslut vilka som kunde få detta bidrag fattades tillsammans med chefen för Försvarsstaben. Rädda Barnen gav också kurser som skulle förbereda personal inom skolor, barnomsorg, socialt arbete och ungdomsledare för den hjälpverksamhet och det återuppbyggnadsarbete som skulle äga rum efter kriget. Förutom detta bedrev organisationen också kampanjer tillsammans med svenska läkare för att förebygga olyckor

i hemmen. Det var också på Rädda Barnens initiativ som identitetsbrickor skulle komma att börja distribueras. (Nehlin, 2009, s. 129-142) Som vi ser så fanns det ett utrymme för Rädda Barnen att etablera sig och organisationen fick en viktig roll som svenska regeringens "hjälpare" men också som verkställande organ av olika typer av hjälpverksamhet.

Efter krigsslutet förlorade svenska staten intresse av att leda det svenska internationella hjälparbetet och detta skulle istället i huvudsak komma att ledas av svenska frivilligorganisationer med Rädda Barnen i spetsen. Frivilligorganisationerna bildade Svenska Europahjälpen och denna sammanslutning skulle komma att få ungefär samma funktion som Svenska Kommittén för Internationellt hjälparbete hade haft. Att samordna svenskt hjälparbete utomlands. Margit Levinson valdes till ordförande och därmed så hade Rädda Barnens position ytterligare befästs i Sverige. (Nehlin 2009, s.74-75) Organisationen var nu definitivt en av de ledande och mest inflytelserika aktörerna i frågor som gällde barn och hjälpverksamhet för barn.

Kritiken mot den svenska politiken som förts under andra världskriget kvarstod flera år efter krigsslutet. Detta framgår tydligt i en rapport som sammanställdes av chefen för den politiska avdelningen på Utrikesdepartementet, Claes Carbonnier 1951.

Vår allmänna utrikespolitik är

mycket uppmärksammas. Den kritiserades stundom såsom egoistisk. Man har nog på många håll i världen den uppfattningen att vi profitera av andra länders försvarsanstängningar när vi avböja att delta i Atlantpakten. [...] Emellertid skulle uppfattningen om vår utrikespolitik säkerligen gynnsamt påverkas också, även större generositet i det internationella hjälparbetet. Man skulle kunna säga, att en generös hållning när det gäller internationell välgörenhet bättre understryker vår önskan att hålla oss vid sidan ifråga om militära och politiska engagemang. (Riksarkivet, Utrikedepartementet, 1951,10-30)

Tidigare forskning har visat att den "Nordiska tanken" dominerade inom svensk flyktingpolitik så sent som 1947 (se t.ex. Byström 2005, passim) Som vi ser ovan så tycks också detta varit fallet i bedrivandet av hjälpverksamhet. Det svenska bidraget till Europas återuppbyggnad och humanitär hjälpverksamhet hade varit blygsamt åren efter kriget och hade skapat en negativ bild av Sverige internationellt. Enligt Claes Carbonnier så var en lämplig metod att motverka den internationella kritiken att utöka den svenska hjälpverksamheten utomlands. Detta medförde att Räd Barnens position förstärktes ytterligare eftersom delar av regeringens hjälpverksamhet åter skulle komma att riktas mot barn.

Rädda barn - men vilka?

Att barn skulle undantas politiska konflikter stipulerades redan vid Save the Children Funds bildande 1919 och blev en av organisationens grundtankar. Denna idé befastes med Nationernas Förbunds antagande av Deklarationen av Barns Rättigheter 1924. Med detta hade ett viktigt försök att förvandla hjälpverksamhet för barn till en arena där fredliga relationer mellan stater kunde byggas upp genomförts. (Marshall, 2002, s.184-199). Efter andra världskrigets slut aktualiserades frågan igen inom Förenta Nationerna. United Nations Relief and Rehabilitation Administration var en organisation som var underställd FN och dess uppgift under kriget var att arbeta med hjälpverksamhet och återförening familjer i Europa. 1946 skulle organisationen upplösas men under sin sista session höjdes röster om att hjälpverksamhet för barn borde fortsätta och att dessa skulle undantas politiska konflikter. Resultat av detta blev att överskottet ifrån United Nations Relief and Rehabilitation Administrations verksamhet, användes för att etablera en organisation som enbart var inriktad på verksamhet för barn, UNICEF. (Black, 1996, s.7-8).

När freden kom blev det uppenbart vilka svåra förhållanden som rådde i Europa och under ett möte med United Nations Relief and Rehabilitation Administration 1945 blev svenska myndigheter och Räd Barnen informerade om läget. (a:Riksarkivet, Räd Barnen, Pro-

tokoll 1945-05-02) Behovet humanitär hjälp och hjälp med Europas återuppbyggnad var enormt. Enligt den brittiska historikern Tony Judt så dog under åren 1939-1945 36,5 miljoner människor i Europa av orsaker som kan kopplas till kriget. En konsekvens av detta blev att det fanns stora mängder föräldralösa barn som akut behövde tas om hand. (Judt, 2005, s.17ff)

Rädda Barnen var dock inte okunig om vilka förhållanden barnen i Europa levde under. Information och förfrågningar om att bistå barn i Europa hade framförts av internationella Rädda Barnen till den svenska grenen under krigsåren. Dessa förfrågningar försatte organisationen i en komplicerad sits eftersom den valt att följa den svenska regeringens neutralitetslinje men också bedrev verksamhet under "Rädda Barnen-flagga" vilket betydde att dess riktlinjer om att hjälpa så många barn på så många platser som möjligt också skulle tillmötesgå. I genomförandet av en aktivitet där detta dilemma blev tydligt var barntransporter.

Barntransporter

1941 tillsatte svenska regeringen en kommitté, Hjälpkommittén för Finlands barn där diskussioner om hur finska barn skulle bistås ägde rum. En aktivitet som föreslogs och så småningom beslutades att den skulle genomföras var transporter av barn ifrån Finland till Sverige. Förslaget mottogs med en viss tvekan av finska myndigheter eftersom det inte ansågs

nödvändigt. Förslaget accepterades dock eftersom de var angelägna om att ha goda relationer med Sverige och det fanns en förhoppning om att transporterna kunde bidra till att förstärka banden mellan länderna.

Sammanträdet öppnades av överståthållare Nothin, som meddelade, att sammanträdet föranledes av överdirektören Göransson besök hos honom med anledning av planer att under sommaren hitföra finska barn och meddelade överståthållaren, att från finsk sida barnens överförande icke kunde spela någon roll ur försörjningssynpunkt och att de huvudsakligen ville hitsända klena barn. De skulle emellertid med tacksamhet emottaga en inbjudan från Sverige och skulle ett överförande av barn bidra till stärkande av banden mellan Finland och Sverige. (Riksarkivet, Hjälpkommittén för Finlands barn. Huvudarkivet. A II:1, Protokoll för Överståthållämbetet, 9 maj 1941)

Rädda Barnens ordförande var medlem i Hjälpkommittén för Finlands barn och organisationen skulle komma att ge sitt helhjärtade stöd åt transporterna. I mars 1942 lät organisationen också protokollföra att det var på Rädda Barnens initiativ som transporterna igångsattes. (b:Riksarkivet, Rädda Barnen, protokoll, 1942-03-11) Barntransporterna ifrån Finland pågick under hela kriget, först i statlig regi men övergick ganska snart

till att skötas av frivilliga krafter. Samtidigt som transportererna ifrån Finland pågick för fullt avvisade Rädda Barnen att stötta transporter av barn ifrån andra länder. Ett exempel på detta var när huvudorganisationen önskade att Rädda Barnen skulle stötta och ta emot barn ifrån

Att de judiska barnen inte togs emot kan möjligen förklaras med kvardröjande effekter av antisemitiska tankegångar i det svenska samhället

Belgien. Detta avvisades med argumentet att det var olämpligt att rycka upp barnen ifrån deras egen miljö samt att organisationen inte ville agera utan att veta vilken hållning den svenska regeringen intog i frågan. (c:Rädda Barnen, Protokoll 17 juni 1941) Som vi ser så hamnade Rädda Barnen här i en situation där organisationen var tvungen att välja om den skulle följa internationella Rädda Barnens riktlinjer eller den svenska regeringens linje .

Frågor om att föra över polska och ungerska barn till Sverige framfördes under senare delen av kriget men också dessa avvisades med argumenten att det dels var för kostsamt, men också

att det var olämpligt att rycka upp barnen ur deras egen miljö. (d:Rädda Barnen, protokoll 9 april 1946) Under åren 1945-1947 framfördes också ett flertal förfrågningar om att föra judiska barn till Sverige, men också dessa avvisades. Argumentet för detta var återigen att det ansågs olämpligt att rycka upp dem från sin egen miljö. När representanter för The Jewish World Congress framförde en fråga om stöd för transporter av judiska barn från öst-blocket till väst angavs ett ytterligare argument för att inte stödja barntransporten, det kunde uppfattas som en politisk handling. Enligt Rädda Barnens viceordförande kunde organisationen därför inte stödja en sådan aktion.

Denna punkt, förklarade fru Lind, låg utanför Rädda Barnens möjligheter eftersom Rädda Barnen är en opolitisk organisation och överförandet av barn från öster till väster givetvis hade en politisk aspekt. (e:Riksarkivet, Rädda Barnen, Dossier över länder, F1:18 Israel, Föreningen Rädda Barnen Centralstyrelsen Stockholm, P.M. över sammanträde å Rädda Barnen den 7 februari 1947)

Intressant att notera är att en förfrågan om att föra judiska barn till Sverige avslogs så sent som 1947 när det sedan länge var känt under vilka förhållanden de barnen levte under.

En möjlig bidragande orsak kan ha varit att det som historikern Karin Kvist Geverts har kallat det "antsemitiska bakgrundsbruset", fortfarande hängde kvar inom organisationer och myndigheter vid den här tiden. (Kvist Geverts, 2008 passim)

Rädda Barnens politik när det gällde barntransporterna var inte enhetlig. Under 1945 fördes barn ifrån Frankrike, Norge och Holland till Sverige i organisationens regi och vid den här tidpunkten så välkomnades även belgiska barn. (f:Rädda Barnen, protokoll 17 april 1945) För judiska barn, polska barn och barn ifrån Ungern var däremot läget oförändrat och det skulle dröja till 1950 innan judiska barn och till 1956 innan polska barn transporterades till Sverige. (Rädda Barnen, d:Protokoll 9 april 1946, g:Protokoll 13 och 14 augusti 1950, h:Protokoll 3 april 1956) Som vi ser prioriterades västeuropeiska barn över judiska barn och barn ifrån öst-blocket vilket kan anses ha politiska konnotationer. Att barntransporter ifrån östblocket inte stöttades kan ha sin förklaring i att dessa förfrågningar kom i begynnelsen av och under tiden som "kalla kriget" pågick. Att de judiska barnen inte togs emot kan, som nämnts ovan, möjligen förklaras med kvardröjande effekter av antisemitiska tankegångar i det svenska samhället. Vilka anledningarna än var så tycks det ha varit komplicerat för Rädda Barnen att låta barnen vara nationslösa och inte låta politik spela någon roll för valet av vilka barn som skulle hjälpas.

Humanitet och välfärd på export

En annan metod som användes för att omhänderta nödlidande barn var att etablera barnhem och lärlingshem. En plats som valdes ut som lämplig för inrättande av ett barnhem i svensk regi var Normandie i Frankrike. En anledning till att välja just den platsen var dels att det existerade ett stort behov av att ta hand om barnen på platsen, men också för att svensk industri redan var väl etablerad i trakten. Att grunda ett barnhem på samma plats där det redan fanns svenska företag ansågs "komplettera och ge liv" åt den verksamhet som redan bedrevs i området. Området låg också geografiskt nära vilket underlättade transporter av förnödenheter och olika sorters material, bland annat monteringsfärdiga hus utan några större kostnader. Barnhemmet inreddes med svenska textilier, svensk utrustning och var dessutom bemannat med personal som var välutbildad i modern svensk barnavård. Tanken var att barnhemmet skulle drivas av svensk personal men så småningom överlämnas till fransk personal helt och hållet. (Nehlin 2009, s, 189-193) Etablerandet av barnhemmet väckte ett stort intresse och det fick motta många prominenta besökare som var intresserade av modern svensk barnavård. Barnhemmet erbjöd inte bara en möjlighet att visa upp Sveriges kunskaper i modern barnavård, det blev dessutom ett tillfälle för svenska staten och svensk industri att visa upp vad den svenska välfärdstaten hade att erbjuda.

Barnhemmens inredning och utrustning har valts i enlighet med god svensk standard och vården har organiserats i enlighet med svenska normer för småbarnsvård. Hemmen har väckt stor uppmärksamhet och fått mottaga många studiebesök av läkare, socialarbetare och andra intresserade. (Rädda Barnen, Verksamhetsberättelse 1948)

Barnhemmet fick enligt Rädda Barnen mycket positiv uppmärksamhet vilket naturligtvis genererade välbehövlig goodwill för Sverige.

För att barnhemmen i Frankrike skulle kunna fungera som "uppvisningshem" för vad Sverige kunde erbjuda i form av svensk design och svensk modern barnavård var det viktigt att allt var av god kvalitet. Det skulle vara hög standard på byggnad och inredning men det var också viktigt att personalen var välutbildad och av hög klass. Av den anledningen byttes vid ett tillfälle den franska personalen på ett av barnhemmen ut eftersom de, enligt viceordförande i Rädda Barnen, inte förstod sig på svenska krav på modern barnavård. Den svenska personalen var dock enligt henne av "bästa sort" och fungerade som utmärkt reklam för Sverige. (i:Riksarkivet, Rädda Barnen, 1948-03-09) Det var dock inte tillräckligt att inredning och personal var av hög klass det var även viktigt att de barn som valdes ut för vistelse på barnhemmet var lämpliga för representera vad modern svensk barnavård kunde

åstadkomma. Att detta var betydelsefullt framgår tydligt när barnhemmet Moulin Vieux, ett hem för spanska barn i Frankrike, skulle etableras. Också detta barnhem inreddes med det bästa av vad svensk design kunde erbjuda. Att välja ut vilka barn som skulle få vistas på Moulin Vieux överlämnades dock till den spanska exilregeringen i Frankrike. Enligt Rädda Barnens ordförande Margit Levinson så var dock detta ett uppdrag som den spanska exilregeringen totalt misslyckades med. I ett brev till en medarbetare beklagade hon sig över dess oförmåga att välja ut "rätt sorts barn".

Spanska exilregeringen hade utvalt barnen till Moulin Vieux mycket illa, en var tydligen helt imbecill, två mindre än normalt begåvade och allt vad det nu var. Vi får väl se, det hela ordnar sig kanske. Men de spanska "exilmyndigheterna" hade faktiskt fått klara anvisningar vilken sorts barn som bäst skulle kunna tillgodogöra sig de sällsynta tillgångarna på Moulin Vieux. (j:Riksarkivet, Rädda Barnen dossier över länder. Frankrike F1:1 4)

Som vi ser var det viktigt att det bästa av svensk design och god svensk barnavård presenterades, men också att de barn som valdes ut som mottagare för verksamheten var representativa.

Ett ytterligare exempel på hur viktigt det var att få uppmärksamhet för den verksamhet som bedrevs blir tyd-

ligt när Rädda Barnen övertog skötseln av ett hem för skolbarn Coye la Forêt, också detta i Frankrike. Svenska konsulatet i Frankrike poängterade i ett brev till Rädda Barnens ordförande att en anledning till att ta över skötseln av hemmet var att skapa varaktig goodwill för Sverige. (k:Rädda Barnen, dossier över länder, F1:1.2, Rapport över resa till Frankrike den 17-26 april 1946) För att få maximal publicitet flyttades också öppningsceremonin för ett annat barnhem i Frankrike, Salibris. Anledningen var att svenska prins Bertil skulle motta ett hedersdoktorat vid universitetet i Caen samma dag som öppningsceremonin var planerad och Rädda Barnens ordförande befarade att den högtidligheten kunde dra till sig all uppmärksamhet. (Nehlin, 2009, s.192) För att erhålla optimalt med uppmärksamhet för verksamheterna som bedrevs i Frankrike krävdes som vi ser att val av platser, urval av barn och tidpunkter för öppningsceremonier planerades och genomfördes noggrant.

Den goodwill som skapades för Sverige när hjälpverksamhet började bedrivas i länder utanför Norden beskrevs till att börja med som en "positiv sidoeffekt". Att förbättra Sveriges anseende med stöd av hjälpverksamhet skulle dock snabbt komma att få allt större betydelse. Redan 1946, när funderingar på att placera ett av de planerade barnhemmen i Normandie, poängterades i en rapport som skrevs efter en rundresa i området att en "viss koncentration" till ett om-

råde var fördelaktigt. Om allt placerades inom samma område skulle det få mer och uppmärksamhet och på så sätt skulle det hjälpa till att skapa goda relationer mellan Frankrike och Sverige. (Nehlin, 2009, s.189-193)

Som tidigare påpekats så avvisades förfrågningar om att bistå transporter av judiska barn av Rädda Barnen. Vilka anledningarna än var till att inte bistå de judiska barnen så tycks dessa varit undanröjda i början av 50-talet då organisationen med stöd av svenska myndigheter genomförde omfattande hjälpaktioner i Israel.

Hjälparbete för judiska barn

Rädda Barnens bistånd till judiska barn hade fram till 1950 varit blygsamt. Organisationen blev åtminstone vid två olika tillfällen informerad om vilka förhållanden judiska familjer och barn levde under. 1942 av Rabbinen och ledaren för Mossaiska församlingen i Stockholm, Marcus Ehrenpreis. (l:Riksarkivet, Rädda Barnen, 25 november 1942) och 1946 av ytterligare en "judisk representant".

Av en judisk representant hade herr Wallenborg fått skakande skildringar av de judiska barnens lidanden. Denne representant hade uttalat en förhoppning om att arbetet för de judiska barnen måtte få föreningens stöd. (m:Riksarkivet, Rädda Barnen, protokoll 11 september 1946)

Detta tycks dock inte ha resulterat

i några nämnvärda insatser för de judiska barnen. Enligt organisationens protokoll lämnades två bidrag á 10.000 svenska kronor till den svenska ministern i Bukarest 1944 som bidrag till judiska barn. (Rädda Barnen, protokoll, 10 mars 1944) och 1946 reserverades 80.000 svenska kronor till ett barnhem för judiska barn i Polen. Det är dock oklart om dessa pengar användes för ändamålet. (n:Rädda Barnen, protokoll, 23 januari 1946)

Hjälpen hade varit sparsmakad, men detta ändrades radikalt i början av 50-talet. En av de första aktionerna organisationen var med och realiserade i Israel, återigen med stöd av svenska myndigheter, var etableringen av ett konvalescenthem, Ein Karim. 100 barn skulle få plats i hemmet i tio stycken fullt utrustade monteringsfärdiga hus som transporterades ifrån Sverige. Enligt Rädda Barnens verksamhetsberättelse så var detta, enligt de två judiska hjälporganisationerna Youth Ailyah och Jewish Agency, den mest framstående hjälpinsatsen som någonsin hade genomförts i Israel. (Rädda Barnen, Verksamhetsberättelser 1950-51) Ett betydligt större projekt skulle dock komma att genomföras i landet, också det i Rädda Barnens regi. Den här gången transporterades 75 stycken monteringsfärdiga, fullt utrustade hus till Israel som tillsammans skulle komma att utgöra "svenskbyn", jordbrukarbyn Kfar Achmin. Förutom de 75 svenska husen grundades ett daghem i byn som även det inreddes

med svenskt material, svenska textilier, svenska diskbänkar, och svenska leksaker. Eftersom Rädda Barnen förväntade att byn skulle få många besökare reserverades två av husen för svensktalande gäster. Representer från Utrikesdepartementet i Israel, Stockholms stadsfullmäktige, Rädda Barnen, Youth Ailyah och Jewish Agency var närvarade vid öppnandet och en triumfbåge restes på platsen där ceremonin ägde rum för att ära donationen. (Nehlin, 2009, s.195-197) Även i Israel gjordes stora ansträngningar för att få så mycket uppmärksamhet som möjligt vid öppningsceremonierna. Återigen yppade sig ett tillfälle att visa upp vad den svenska välfärdstaten och svensk industri kunde erbjuda, vilket utnyttjades maximalt.

Tyskland var ytterligare en plats dit omfattande hjälpverksamhet skulle komma att riktas. Också där yppade sig ett tillfälle att visa upp den svenska välfärden men också en möjlighet att visa upp den svenska demokratiska samhällsmodellen.

Hjälpverksamhet i Tyskland

Efter kriget delades Tyskland in i fyra zoner av ockupationsmakterna och de amerikanska ockupationsmyndigheterna identifierade fyra uppgifter som mest viktiga att genomföra i landet. Demilitarisering, decartialisering, demokratisering och denazifiering, landet skulle avväpnas, ekonomiska karteller som hade fått för stor makt skulle upplösas och demokrati skulle införas. (Trent, 1982, kapitel

1) Att fostra barn till demokratiska medborgare var dock något som hade fått fäste i både Amerika och Sverige redan under första delen av kriget. I

***Hjälpen till judiska barn
hade varit sparsmakad,
men detta ändrades
radikalt i början
av 1950-talet då
flera stora projekt
genomfördes i Israel***

amerikansk ”uppfostringslitteratur” betonades vikten av att fostra barn till fria och demokratiska medborgare och som avskräckande exempel framhölls tyska familjer vilka beskrevs som auktoritära och själlösa. (Urwin, Sharland, 1992, s.191-192) Även i Sverige betonades vikten av demokratiska uppfostringsmetoder och historikern Jonas Qvarsebo har i sitt arbete bland annat visat hur detta spreds till Sverige genom Alva Myrdal, som vid den här tiden var tongivande inom svensk utbildningspolitik. I början av kriget genomförde hon tillsammans med sin make Gunnar en rundresa i USA där paret besökte amerikanska skolor. Alva Myrdal blev inspirerad av progressivismen vilket innebar att en anti-auktoritär fostransstil tillämpades och dessa idéer tog hon med sig till Sverige (Qvarsebo, 2006, s.54-55)

1946 tillsattes en ny skolkommitté i vilken Alva Myrdal var medlem. I denna kommittés arbete betonades också vikten av att fostra demokratiska medborgare. (Qvarsebo, 2006, s.57-59) Nödvändigheten av att fostra barn och ungdomar i demokratisk anda var som vi ser en väl etablerad uppfattning efter krigsslutet. Det var också något som skulle komma att genomsyra Rädda Barnens arbete i Tyskland.

***”Andlig återhämtning” och
demokratisk fostran av tyska barn***
Strax efter krigsslutet genomförde Rädda Barnens ordförande en rundresa i Tyskland och hon skrev där efter ned sina intryck. Hennes resa tog henne bland annat till det före detta koncentrationslägret Bergen Belsen. Besöket där tycks ha gjort ett djupt intryck på henne och hon var chockerad över det hon såg. Med tanke på hur otillgängligt lägren var placerade hyste hon ändå en förståelse över att tyskarna inte förstått vad som pågick.

Men den verkliga chocken kom snart nog. Det var Belsen, eller vad som ännu finns kvar av denna fasans plats. När man sett Belsen, kan man förstå det som alltid förefallit så otroligt, nämligen att de flesta tyskar levde i fullständig okunnighet om vad som tilldrog sig i koncentrationslägren. De låg alltid i någon ödslig trakt långt bort från människoboningar och de var hermetiskt tillslutna. (Rädda Barnen, 1947, s.14)

I det före detta koncentrationslägret arbetade tyska familjer med röjning och medans de genomförde det arbetet lekte deras barn platsen. Att se de tyska barnen leka på en sådan "fasans plats" gjorde att Margit Levinson insåg vilket stort behov det fanns för "andlig återhämtning" ibland dem. (Rädda Barnen, 1947, s.14-15)

För möjliggöra "andlig återhämtning" och att barn och ungdomar skulle kunna fostras i demokratisk anda så var det viktigt att miljön där lärlingshem och barnhem placerades var lämplig. En sådan plats fann Rädda Barnens medarbetare i Bavaria där en byggnad som tidigare använts av Hitler-Jugend omvandlades till ett lärlingshem. Platsen och miljön ansågs fungera utmärkt för att exponera ungdomarna för "systematisk och demokratisk" fostran.

Genom sitt läge är platsen utomordentligt lämplig såsom ungdomskoloni. De hem- och föräldralösa ungdomarna som vistas i demoraliserande miljön i flyktinglägren eller i städernas överfyllda fattigkvarter skulle här i en välgörande miljö och under planmässig demokratisk uppfostran åter kunna infogas i ett sunt och regelbundet liv. Endast om dessa ungdomar under en längre tid få vistas under goda uppfostringsbetingelser är det möjligt att uppnå avsett resultat. (o:Riksarkivet, Rädda Barnen, FI:10-2, Tyskland II Bayern, 1951)

Många av barnen och ungdomarna som placerats i hemmen var tidigare medlemmar av Hitler Jugend och var inte vana vid en demokratisk livsstil. I den svenska personalens uppgift ingick att lära ut hur det var att leva i ett demokratiskt samhälle och att lära ut hur barn kunde fostras i en demokratisk anda. Även om det demokratiska idealet förespråkades av den svenska personalen så tycks var de ha varit fascinerade över resultatet av de tyska metoderna och de tyska barnen beskrevs i beundrande ordalag.

Ett hål lagas omedelbart, och så även en knapp om saknas. Redan vid en ålder av sex år vet alla barn vad han eller hon har fört med sig hit. Detta är dock inte ett tecken på girighet. Tvärtom har jag aldrig träffat barn mer villiga att hjälpa varandra och som är mer försiktiga. (p:Riksarkivet, Rädda Barnen, dossier över länder. Tyskland Bayern II. 2)

Det var inte bara barn ifrån Hitler Jugend som placerades på hemmen utan även barn ifrån masslägren. Som vi sett tidigare så ansågs miljön i masslägren vara demoraliserande och barnen och ungdomarna därifrån beskrevs som ouppfostrade, besvärliga, bortskämda och inte alls så lydiga som de tyska barnen. Efter en tids vistelse på barnhemmet så ändrades dock även deras beteende till det bättre.

Små barn, som vid ankomsten ha-

de varit bortskämda, gnälliga och osjälvständiga blev livliga och stolta över det faktum att de lärde sig att klä sig och klä av sig själva under den här tiden. (q:Riksarkivet, Rädda Barnen, dossier över länder. F1:10-2, 1951-10-31)

Som vi ser så ansågs miljön på barnhemmen ha en god inverkan på barnen. Ifrån att ha varit osjälvständiga och bortskämda ändrades deras beteende och de lärde sig att självständigt klara olika uppgifter. Ett ytterligare problem med barnen ifrån masslägren var att de fortsatte bruka de överlevnadsstrategier de använt sig av i lägren i barnhemmen. En grupp barn rapporterades ha skruvat loss alla lösa föremål däribland kopparrören i ett av barnhemmen för att använda till byteshandel. Detta var en aktivitet som var vanligt förekommande i lägren. (Nehlin, 2009, s.183) Problemet med lägerbarnens uppförande var dock inte olösligt. För att motverka deras beteende önskade personalen att de grupper av barn som togs emot på hemmet skulle bestå av hälften tyska barn och hälften av barn ifrån lägren. På så sätt skulle de tyska barnen kunna fungera som förebilder för barnen ifrån lägren. För lägerbarnen ansågs det extra viktigt att de fick vistas i en miljö där "god moral" existerade eftersom det ibland dem fanns ett stort behov av att få se att världen kunde vara en lycklig plats att leva i. Detta underströks av Rädda Barnens ordförande samtidigt som hon

uttryckte en oro över att arbetslösheten i lägren kunde ge barnen ett intryck av att livet bara handlade om att ta emot saker utan att behöva anstränga sig.

Barnen synas ha tagit starkt intryck av arbetslösheten i lägren och verkar ej inställda på att lära sig ett yrke och själva klara sin framtid. De är sålunda fastlåsta i den föreställningen, att det bara är att taga emot allt och att låta sig ledas, vilket torde innebära en fara för deras framtid. (r:Riksarkivet, Rädda Barnen, dossier över länder. F1:10-2, Tyskland II Bayern. Orientering ang Herzogau-hemmet. Februari 1952.)

Rädda Barnens ordförande oroade sig också över att barnen ifrån lägren bara skulle låta sig ledas vilket hade skett under kriget. Intressant att notera är att hon inte uttryckte samma oro över barnen som varit medlemmar i Hitler-Jugend. Den goda miljön på barnhemmen och ungdomshemmen tillsammans med demokratisk fostran skulle dock motverka detta.

Ett led i den demokratiska fostran var att uppmuntra fria diskussioner bland barnen och ungdomarna vilket var något de inte var vana vid sedan tidigare. Det var också viktigt att visa dem att de vuxna litade på dem och att de gavs ansvar. Detta var en inte alltigenom enkel uppgift och för att det skulle vara möjligt behövde ock-

så den tyska personalen lära sig hur barn och ungdomar kunde fostras i en demokratisk anda.

De tyska ungdomsledarna visade tendenser till att använda gamla disciplinära metoder. De svenska ledarna fick använda mycket tid och göra stora ansträngningar för att övertyga dem om fördelarna med att använda demokratiska metoder. (s:Riksarkivet, Rädda Barnen, dossier över länder, FI:10:3, 1953. Några reflexioner efter ett år som ungdomsledare vid Rädda Barnens lärlingshem i München)

Enligt Rädda Barnens ordförande var etableringen av lärlingshemmen i Tyskland en succé. I hemmen så var det inte bara uppfostringsmetoderna som skulle genomsyras av ett demokratiskt tänkande, även inredningen i hemmet skulle präglas av en demokratisk livsstil.

Ordföranden betecknade lärlingshemmen som mycket lyckade. De ansågs som något nytt om den demokratiska planeringen och strävandena att göra dem så trivsamma och hemliknande som möjligt - i motsats till tyska lärlingshem, vilka i allmänhet gäve ett utpräglat anstaltsbetonat intryck. (t:Rädda Barnen, protokoll 8 maj, 1951)

Vid den här tiden existerade en stolthet ibland svenska politiker över den

framväxande svenska välfärdsstaten. Det ansågs allmänt ibland dessa att det svenska demokratiska välfärds-samhället fungerade utmärkt som modell för andra länder. (Ottosson, 2003, s.20ff) Som vi sett här så var det precis det Rädda Barnen försökte lansera i Tyskland. Det var inte bara svensk välfärd som visades upp utan också den svenska demokratiska samhällsmodellen.

Likt i Frankrike och Israel gjordes stora ansträngningar för att öppningsceremonierna av de olika hemmen skulle få så mycket uppmärksamhet som möjligt. Vid öppnandet av lärlingshemmet Hochslandslager i Bayern närvarade till Bayerns premiär minister, den verkställande direktören för internationella Rädda Barnen, representanter för myndigheterna i Bayern, representanter för den amerikanska ockupationsmakten tillsammans med svensk och utländsk press. Ceremonin spelades också in av tysk radio och en representant för Rädda Barnen, Cecile Brunius, höll ett tal där hon uttryckte sin glädje över att den svenska utrustningen var så uppskattad. (Nehlin 2009, s. 188-189)

Tanken var även här att svenskar skulle överlämna tillsynen av de olika hemmen i tysk regi. Enligt en Rädda Barnen medarbetare så föll dock inte detta alltid väl ut. Efter en rundresa i Tyskland 1954 där bland annat lärlingshemmet i München besöktes rapporterades tillbaka till Sverige att hemmet missköts.

Förargligt nog är det hemmen

i München som har de flesta besöken, då ju turistströmmen ofta går genom denna stad, liksom studieresor, då hemmen besökes och visas som exponent på svensk gåva. (u:Riksarkivet, Rädda Barnen, dossier över länder, F1:10, Föreningen Rädda Barnen Centralstyrelsen Stockholm, Rapport från besök i Tyskland, juli 1954)

Att hemmet hade missköts var olyckligt eftersom det kunde skapa en negativ bild av Sverige. Huruvida barnen och ungdomarna gjorde några framsteg i anpassningen till demokratiska levnadsförhållanden framgår inte av rapporten. Som vi ser så konstaterade dock Rädda Barnens medarbetare att hemmet inte längre var representativt för vad svensk välfärd kunde hade att erbjuda.

Avslutning

Mot slutet av, men framför allt efter andra världskrigets slut, framgick det allt tydligare att det fanns ett starkt behov av att stärka Sveriges ställning internationellt. Konsekvenserna av den svenska neutralitetspolitiken blev alltmer tydliga och det var ingen smickrande bild av Sverige som framträdde. Anklagelser om att den svenska regeringen drog nytta av andra länders försvarsansträngningar samt anklagelser om att inte bidra tillräckligt till Europas återuppbyggnad framfördes. Dåliga relationer med andra länder kunde försvaga Sveriges politiska ställning internatio-

nell, vilket kunde påverka svensk handel och därmed svensk industri. Utökandet av svensk hjälpverksamhet i Europa skulle motverka detta och var en metod som användes för att för att förbättra Sveriges anseende och skapa goodwill för landet. Det här var en uppgift som svenska Rädda Barnen skulle komma att bli en viktig aktör i. Att rikta hjälpverksamhet, speciellt till barn, tycks ha varit effektivt i målet att förbättra Sveriges status utomlands.

Förutom exporten av högklassig svensk inredning och svenskt material så exporterades även svensk modern barnvård och som vi har sett, det svenska konceptet för demokratisk uppfostran. Den bild av Sverige och "svenskhet" som förmedlades var ett land som producerade högklassiga varor och representerade ett modernt tänkande beträffande barnavård. Sverige och svenskarna var också ett land som kunde fungera som en modell för hur ett demokratiskt samhälle kunde fungera och lära ut hur detta skulle uppnås.

Rädda Barnen blev en viktig aktör i uppgiften att bedriva hjälpverksamhet för barn utomlands. Den "andra uppgiften" att exportera Sverige och skapa goodwill för landet fick dock en alltmer framträdande plats i organisationens verksamhet. Konsekvenserna av det blev att organisationen tycks ha haft svårt att arbeta i enlighet med en av sina viktigaste grundläggande principer. Barn skulle vara nationslösa och politik skulle inte påverka vart och till vilka barn

hjälp riktades. En del val barn valdes bort av vad som tycks ha varit politiska skäl. Att skapa goodwill för

Sverige tycks allt som oftast ha över-skuggat de humanitära skälen att hjälpa barn.

Referenser

- Black Maggie (1996) *Children First: The Story of UNICEF, Past and Present*. Oxford: Bookcraft (Bath) Ltd.
- Byström Mikael (2006) *En broder gäst och parasit: Uppfattningar och föreställningar om utlännningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942-1947*. Stockholm
- Janfelt Monika (1998) *Stormakter i människokärlek: svensk och dansk krigsbarnshjälp 1917-1924*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Jebb Eglantyne (1929) *Save the Child! A posthumous essay*. London: The Weardal Press, Limited.
- Johansson Alf W (1986) Sverige och västmakterna. I Ekman Stig (Red) *Stormakts-tryck och småstatspolitik: Aspekter på svensk politik under andra världskriget*. Stockholm
- Judt Tony, (2007) *Postwar: A history of Europe since 1945*. London: Pimlico
- Knutson-Kjellberg Georg (1940), Gäster och värdfolk. I *Hur Sverige hjälpte Finland: genom Centrala Finlandshjälpen*, Red: Prins Wilhelm m fl. Stockholm.
- Kvist Geverts Karin (2008) *Ett främmande element i nationen: Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938-1944*. Uppsala: Historiska institutionen
- Lindner Jörg, (1988) *Den svenska Tysklandshjälpen 1945- 1954*. Umeå.
- Lomfors Ingrid (1996) *Förlorad barndom återvunnet liv: De judiska flyktingbarnen från Nazityskland*. Uddevalla: Risbergs Tryckeri.
- Marshall Dominique (2002) *Humanitarian Sympathy for Children in Times of War*. I Marten James (red) *War and Children*. New York.
- Molin Karl, (1986) Konflikt och samförstånd i svensk inrikespolitik under andra världskriget. I Ekman Stig (Red) *Stormaktstryck och småstatspolitik: Aspekter på svensk politik under andra världskriget*. Stockholm
- Myrdal Alva (1944) *Efterkrigsplanering* Skrifter utgivna av informationsbyrån mellanfolkligt samarbete för fred.
- Nehlin Ann, (2009) *Exporting visions and saving children - the Swedish Save the Children Fund*. Linköping: Liu-Tryck
- Ottosson Sten, (2003) *Svensk självbild under kalla kriget: En studie av stats- och utrikesministrarnas bild av Sverige 1950-1989*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Rädda Barnen, (1947) *Arbetet för barn i krigshärjade länder*. Stockholm.
- Qvarsebo Jonas, (2006) *Skolbarnets fostran: Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*. Linköping: Liu-Tryck
- Tent, James F, (1982) *Mission on the Rhine: Re-education and Denazification in American-Occupied Germany*, Chicago.
- Urwin Cathy, Sharland Elaine, (1992) From bodies to minds in childcare literature: Advice to parents in inter-war Britain. I Cooter Roger, *In the name of the child: Health and Welfare 1880-1940*. London: Routledge

Riksarkivet

Svenska Kommittén för svensk Internationell Hjälpverksamhet, 20 september 1943

Riksarkivet, Utrikesdepartementet

Utrikesdepartementet 1920 års dossiersystem HP60E volym 2038. Kungliga Utrikesdepartementet, Carbonnier/RTZ, 30.10.51 övl till samtliga regeringsmedlemmar

Riksarkivet, Hjälpkommittén för Finlands barn.

Hjälpkommittén för Finlands barn. Huvudarkivet. A II:1, Protokoll för Överståthållämbetet, 9 maj 1941

Riksarkivet, Rädda Barnen

- a: Rädda Barnen, Protokoll 2 maj 1945
- b: Rädda Barnen, Protokoll 11 mars 1942
- c: Rädda Barnen, Protokoll 17 juni 1941
- d: Rädda Barnen, protokoll 9 april 1946
- e: Rädda Barnen, Dossier över länder, F1:18 Israel, Föreningen Rädda Barnen Centralstyrelsen Stockholm, P.M. över sammanträde å Rädda Barnen den 7 februari 1947.
- f: Rädda Barnen, protokoll 17 april 1945
- h: Rädda Barnen, protokoll 13 och 14 augusti 1950
- i: Rädda Barnen, protokoll 3 april 1956
- j: Rädda Barnen, dossier över länder. Frankrike F1:1-5. Brev från Lisa Lind till Margit Levinson 1948-03-09
- k: Rädda Barnen, dossier över länder. Frankrike F1:1 4, Placement Familial des Tout-Petits, Barnpreventorium i Salibris 1948-1953. Brev från Margit Levinson till Herr Kamrer Carl Johnson, Svenska Europahjälpen, Salibrishemmet
- l: Rädda Barnen, dossier över länder, F1:1.2, Rapport över resa till Frankrike den 17-26 april 1946
- m: Rädda Barnen, protokoll 25 november 1942
- n: Rädda Barnen, protokoll 11 september 1946
- o: Rädda Barnen, protokoll, 23 januari 1946
- p: Rädda Barnen, dossier över länder. F1:10-2, Tyskland II Bayern. Rapport över första gruppen flyktningbarn från läger och deras vistelse för rekreation å Herzogau-hemmet den 19/9-31/10, 1951
- q: Rädda Barnen, dossier över länder. Tyskland Bayern II. 2 Rekreationshemmen i Herzogau och i Tittmoning 1951-1953. Herzogau 1951-1952. Report on the summer colony "Waizacker" and the projects concerning the autumn and winter camp "Herzogau
- r: Rädda Barnen, dossier över länder. F1:10-2, Tyskland II Bayern. Orientering ang Herzogau-hemmet. Februari 1952
- s: Rädda Barnen, dossier över länder, FI:10:3, 1953. Några reflexioner efter ett år som ungdomsledare vid Rädda Barnens lärlingshem i München
- t: Rädda Barnen, protokoll 8 maj, 1951
- u: Rädda Barnen, dossier över länder, F1:10, Föreningen Rädda Barnen Centralstyrelsen Stockholm, Rapport från besök i Tyskland, juli 1954
- v: Rädda Barnen, Verksamhetsberättelser, 1941-1948, 1950-51 Rädda Barnen

Bengt Sandin

Föräldraskap – ett konstant samhällsproblem

Under senare tid har stor offentlig uppmärksamhet riktats mot de särskilda utbildningar och program om utformats för att stödja barn och unga och men också för att utveckla föräldrars förmåga som föräldrar. Statens folkhälsoinstitut (FHI) har, med uppdrag från regeringen, fördelat upp emot 200 miljoner kronor i olika projekt till ett urval av kommuner som i samarbete med forskningslärosäte ska stärka och utveckla det hälsofrämjande arbetet för barn och unga och stödja föräldraskapet. Det gemensamma och övergripande syftet är att förebygga psykisk ohälsa bland barn och unga. Också den nationella utredningen och strategin för föräldrastöd (SOU 2008:131) är "en del av regeringens samlade

långsiktiga satsning på att främja *psykisk hälsa och att förebygga psykisk ohälsa bland barn och ungdomar*" (förf kursiv) (regeringen.se/sb/d/1888/a/121035). Den offentliga debatten har delvis handlat om denna satsning men också om värderingar och normer i de s.k. Nannyprogrammen på TV eller om samhällets ansvar i avseende t ex mobbing i skolan. Kungliga vetenskapsakademien konstaterade 2010, liksom en workshop organiserade av European Science Foundation 2009, att de konstaterade förändringarna i barns mentala hälsa kräver nya forskningsansatser, gärna med ett barnperspektiv. Nyligen uppmärksammades ökningen av barnfattigdomen och väckte en diskussion om vilka välfärdsåtgärder som bäst

värnade barns livsvillkor (www.raddabarnen.se/vartarbete/isverige/barnfattigdom/Pages/default.aspx).

Diskussionerna illustrerar att föreställningarna om barn och barns villkor och föräldraskapets förutsättningar inte är entydiga och självklara. Men frågorna är inte nya. I den här essän kommer jag att diskutera dagens satsningar i ljuset av hur barns villkor har uppmärksammats i tidigare skeende av svensk historia. Det är en berättelse om barndomen som politiskt projekt och föräldraskap som samhälleligt problem.

Bengt Sandin är professor vid Tema Barn, Linköpings universitet. Bland hans senaste publikationer finns (2010) *Neither Fish nor Fowl. Educational Broadcasting in Sweden 1930-2000* (medförfattare Majja Runcis). bengt.sandin@liu.se

Det finns nämligen en lång historisk tradition i Sverige av att politiskt värdera och omdefinierar samt problematisera barns och ungas uppväxtvillkor för att motivera stöd till barn och föräldrar, av olika slag. Stöd till barn och familjer är en grundläggande aspekt av välfärd och utbildningsinstitutioners uppbyggnad. Samhället – stat och kommun – finansierar över beskattning olika former av stöd till familjerna. Det gäller barnbidrag, skolmåltider, barnavårdscentraler, barnomsorg mm. I debatten kring behovet av sådana satsningar har man understrukit föräldrars brister, eller oförmåga, i olika avseenden. Det kunde gälla deras förmåga att materiellt, fysiskt eller moraliskt försörja barnen (se t ex Weiner 1995, Sundkvist 1994, Jönsson 1997, Lindgren 1999, 2003). Redan inrättande av folkundervisningen under 1800-talet, och innan dess inrättandet av fattig- och friskolor, motiverades med svårigheterna för föräldrarna att utöva ett bra föräldraskap. Folkundervisningen beskrevs också som ett sätt att ersätta och kompensera bristerna i föräldrars förmåga att ge barnen de normer och värderingar som samhället vilade på (Sandin 1986). Kompensatoriska idéer ligger också till grund för barnomsorgen under 1960-talet (Lindgren 2003). Då handlade mera om föräldrarnas förmåga att ge barnen psykiska goda förutsättningar.

Statens och politikens roll visavi föräldrarna spänner över ett brett

fält - från att ersätta föräldraskapet i vissa avseenden och att därmed agera "in loci parentis" till att kompensera deras brister med sociala åtgärder, som ekonomiska bidrag eller rådgivning, eller genom utbildning av föräldrar. Det val som statsmakten gör i dessa avseenden speglar grundläggande politiska värderingar i synen på relationen mellan stat, familj och barn men också välfärdsinstitutioners relationer till barn och familj. Familjernas problem definieras också olika under olika tidsperioder. 1800-talets fokus på moraliska frågor har idag ersatts av en uppmärksamhet kring materiella eller psykiska villkor i familjerna. Samtidigt utesluter dessa olika förhållningsätt inte varandra, men representerar olika sätt att styra samhället. Diskussioner om t ex amningsstöd till mödrar eller uppbyggandet av mödravårdscentraler och skolmål-tider, barnbidrag etc innehåller moraliska och normativa budskap om vad som är rätt och fel i avseende på föräldrars beteenden. Det handlar också om vilka aspekter av barns uppväxtvillkor som står i fokus för diskussion, allt från barns arbete till utformningen av bostäder och fritidsmiljöer för barn.

Men det är alltså inte första gången som barn har varit viktiga i samhällsdebatten. Dagens diskussioner är parallell till den stora uppmärksamhet som barns villkor fick redan under vid under sekelskiftet 1900. Myndigheter och civilsamhällets organisationer samt forskare enga-

gerade sig också då i en diskussion om barns villkor. Sekelskiftet har benämnts som barnaräddandets tid. Begreppet – Child Saving – användes för att beteckna en amerikansk debatt om barn men samma eller liknande diskussioner återkommer i många västeuropeiska länder och påverkar också synen på barns villkor i länder utanför Västeuropa. Diskussionen var i många avseende ganska yrvaken och sökande. Vem var ansvarig och hur skulle ansvarigheten utformas? Valen var inte självklara och gränslinjerna mellan olika organisationer och myndigheter, lokalt och centralt ansvar var ett återkommande tema i uppbyggandet av välfärdssystemen. Det var en fråga om förhandling och positionering. I den här förhandlingen var också de framväxande professionerna viktiga i mobiliseringen av statligt stöd för olika lokala initiativ för barn. På olika sätt innebar detta också en värdering av föräldrars förmåga och medförde både krav på familjerna och en reglering av barns liv. Skilda historiska, politiska och sociala, förutsättningar ledde också till olika konsekvenser. I USA ledde President Hoovers White House konferens om barns sociala villkor för professionella inom barnvården vid början av 1930 talet, till ett klart ställningstagande för barns politiska rättigheter. Men beslutet ledde endast i begränsad utsträckning till ett ökat federalt och delstatligt engagemang i barns sociala villkor eftersom ansvaret för

barnens ansågs ligga inom familjen. Det var inte en uppgift för statliga eller federala myndigheter. I Sverige var intresset för barns rättigheter mindre uttalat men det statliga engagemanget barns sociala villkor desto större eftersom detta kunde knytas till nationens stora ödesfråga, befolkningsfrågan. Barns politiska rättigheter blir en viktig fråga i Sverige betydligt senare (Sandin & Lindenmeyer 2007, Fass & Grossberg 2011).

I Sverige initierades också många av de moderna välfärdssystemens och välfärdsinstitutionerna med utgångspunkt från föreställningar om föräldrars oförmåga att leva upp till samhällets krav. Under slagord som "more children of better quality" utformades en rad stödåtgärder. Sådana tankar ligger som nämnts till grund för generella välfärdsreformer som barnavårdscentraler, skolmåltider såväl som med också direkta utbildningsinsatser. Inrättandet av föräldracirklar under 1930-talet är ett sådant exempel. (Halldén 1986) Införandet av ett direkt ekonomiskt stöd – barnbidraget 1947 – kan också förstås i ett sådant perspektiv. Debatten om befolkningsfrågan under 1930-talet fördes mot bakgrund av ett utvidgat intresse att skapa, inte bara nya socialpolitiska system, utan också att påverka det lilla livet, människors och barns vardag genom sociala reformer. På många sätt handlar det därmed också om ett institutionellt ifrågasatt föräldraskap men är ett uttryck för

konkreta historiska val, präglades av en bestämd samhällsklimat och politisk situation.

Politiken kring föräldrastöd idag uttrycker på liknade sätt en rad samtidiga tendenser; välfärdssystemets förändring, FNs barnkonvention och barns förändrade livsvillkor, den vetenskapliga beskrivningen av villkoren för vår tids familjeliv. Men det handlar också om förändringen i relationerna mellan stat och kommun; den statliga styrningen av politiken och relationerna mellan samhällssektorer, förhållandet mellan utbildnings- och socialpolitik. Det finns anledning att återvända till detta längre fram i den här artikeln.

Politik, föräldrastöd och det professionella uppdraget

Den offentliga uppmärksamheten kring föräldrastöd har delvis sin grund i utformningen av regeringens folkhälsopolitiska program (se [tex www.haro.se/seminarium2011/?PHPSESSID=44cde093ab51d38c037529e74c1b5778](http://www.haro.se/seminarium2011/?PHPSESSID=44cde093ab51d38c037529e74c1b5778)). Statsmakten har förklarat sitt intresse av att komplettera samhällets föräldrastödjande åtgärder genom att utveckla lokalt sektors överskridande hälsofrämjande arbete. Grundvalen för detta är de så kallade evidensbaserade metoder som dessutom är tänkta att främja kostnadseffektiva former för samverkan mellan olika myndigheter (Regeringens proposition 2007/08:110, En förnyad folkhälsopolitik). De program det handlar om har i huvudsak utvecklats i de anglosaxiska länderna,

United Kingdom, USA, Canada, Nya Zealand och Australien och anpassats eller utvecklats för skandinaviska eller svenska förhållanden. Det finns också exempel på lokalt utvecklade program och uppfinningsrikedomen i olika kommuner är imponerande. Programmen har ofta utvecklats på en kommersiell grund och en pedagogisk modell som används i klinisk behandling av barn och familjer med definierade problem. Användningen av programmen bygger också på föreställningen om att de är evidensbaserade, dvs att det kan beläggas vetenskapligt att utbildningen påverkar kursdeltagarna i positiv riktning. Tanken är att de kan användas inom och av de institutioner som bär den generella välfärden i Sverige som skolan och barnomsorgen.

Regeringens uppdrag förvaltas av folkhälsoinstitutet (FHI) som har bjudit in kommunerna att i söka medel för att utveckla sina barn-och föräldrastödjande verksamheter vid fyra olika tillfällen. Ansökningarna har utformats tillsammans med forskare från universiteten. Tonvikten ligger vid målen i regeringsuppdraget och därmed vid utvärdering och utforskning av kommunala verksamheter och samverkansprojekt. Forskarna har varit direkt involverade i utformningen av ansökningarna – om än, naturligtvis, styrda av uppdragets mål och av kommunernas ambitioner och sätt att organisera sitt folkhälsoarbete, ungdomspolitiska satsningar eller familj-och barnstöd. Ansökningar

till dessa olika utlysningar har lämnades in av ett stort antal kommuner och eller grupper av kommuner (www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/foraldrastod/).

Besluten om stöd innebär en viss geografisk fördelning över landet men också att olika typer projekt fick stöd men byggde i grunden på en kvalitetsvärdering av vad ansökan skulle kunna tillföra. De olika kommunerna skiljer sig från varandra avseende på hur verksamheten har organiserats. I vissa fall drivs de kommunala projekten av folkhälsoansvariga, centralt positionerade, och i andra fall av de sociala förvaltningarna eller utbildningsförvaltningen. Samtidigt innebär detta att det föräldrastödjande verksamhet som bedrivs inom landstingens, social-och skolförvaltningarnas regi förväntas samordnas bättre och samverka med frivilligsektorns organisationer. De forskare som man har engagerat har haft olika bakgrunder – psykologer, sociologer, folkhälsvetare, medicin eller tvärvetenskapliga barnforskare (se t ex www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/50-miljonersprojektet/, Sarkadi 2009).

Vi kan således identifiera ett par viktiga aspekter av den politiska satsningen. En grundföreställning är föräldraskap kräver samhälleligt stöd av det slag som kännetecknar svenska välfärdssystemet. Men föräldrar behöver också annat stöd. Modellerna för detta knyter an till

program som utvecklats i andra länder och för behov avseende utsatta grupper. Det är således en del av en specifik internationell trend – samtidigt som målsättningen är att det skall appliceras inom ramen för det generella svenska välfärdssystemet. På den punkten knyter ambitionen an till en traditionell svensk välfärdsmodell med generella välfärdsprogram. Samtidigt måste därför också verksamheten hitta en institutionell hemort i välfärdssystemet. Folkhälsoarbete har inte en entydig anknytning eftersom det kan utformas olika beroende på politisk ideologi och politiska ambitioner, och ansvaret för barn och familjers välbefinnande är också uppdelat mellan skilda myndigheter. Det spelar också stor roll om ambitionen är att bedriva hälsopromotion/förebyggande arbete eller åtgärdsinriktade insatser mot specifika problem eller befolkningsgrupper. Olika myndigheter och institutionella intressen aktualiseras därmed och folkhälsoarbetet förhandlas inom välfärdssystemet – mellan kommun och landsting, skola och de sociala myndigheterna samt frivilligsektorn, och mellan myndigheter och enskilda aktörer.

Det är därmed också en fråga som både berör t ex utbildningsdepartementets och socialdepartementets ansvarsområden. Kommunerna och landstingen behöver således förhålla sig till olika politiska sektorer. Folkhälsoarbetet har inte heller det, en alldeles självklar, egen position inom den kommunala organisationen. Det

är av detta skäl som den s.k. samverkansfrågan, frågan om samverkan mellan olika myndigheter och samverkan mellan myndigheter och forskning, har aktualiserats. Hur samverkar olika myndigheter i frågor som går över eller mellan professionella och institutionella gränser och mellan olika myndigheters ansvarsområden? Men samverkansfrågan aktualiserar också en annan problematisk sida. Är föräldrastöd förenligt med skolans och de sociala myndigheternas uppdrag. Skall lärare eller förskolans personal och syssla med utbildning av föräldrar? Är föräldrautbildning – definierat av socialdepartementet – förenligt med skolans uppdrag som det definierats av utbildningsdepartementet? Hur skall kommunerna använda skolan för att bearbeta denna typ av långsiktiga sociala frågor och samtidigt leva upp till de krav som ställs ifrån utbildningsdepartementet? I det här avseendet kommer frågorna att röra centrala aspekter av styrningen från statsmaktens sida. Med det rör också vardagliga aspekter av samma problem.

I skolans vardag handlar det också om känsliga frågor. Förtroendet mellan professionella och barn bygger också på att vissa gränser respekteras. Kan skol- och förskolepersonal med sitt uppdrag att ta hand om individuella barn i sina barngrupper under arbetstid, också ha nära diskussioner och utbildning med föräldrar om hur de löser sina uppgifter som föräldrar? Det finns en intressekon-

flikt i dessa olika uppgifter. Hur handskas man med kunskap om individuellt föräldraskap när man samtidigt har anmälningsplikt? Relationen mellan föräldrar och skola bygger på en ojämн fördelning av makt där föräldrars beroende inte

***Föräldrastödet
är uttryck för
välfärdssamhällets
förändring och en
lång tradition att från
samhällets sida forma
föräldraskap***

självklart är förenlig med att lärare samtidigt skall bedriva undervisning om föräldraskap. Skolverket har också i sitt remissvar på utredning om föräldrastöd ifrågasatt satsningen också med hänvisning till att det inte tillhör skolans ansvarsområde och att det underminerar förtroendet mellan skolan föräldrar och barn (Skolverket 2009, Gustafsson & Kihlbom 2010).

Mot den här bakgrunden är regeringens initiativ intressant i ett bredare – välfärdshistoriskt – perspektiv. Föräldrastödet är begripligt både som uttryck för välfärdssamhällets förändring och en lång tradition att från samhällets sida forma föräldraskap och för barndomens innebörder. De statliga initiativen har skapat – eller snarare synliggjort – ett politiskt fält

inom vilken barns villkor står i centrum för uppmärksamheten men som därmed också erbjuder en plats för skilda – och kanske till och med motstridiga – institutionella och professionella intressen. Också föräldrarna har sina företrädare i debatten (www.foraldralliansen.nu/, Gustafsson & Kihlbom 2010). Forskarsamhället har mobiliserats både som deltagare i konkreta forskningsprojekt med stöd från Folkhälsoinstitutet och som kritiker till satsningen. Föräldrastödsprogrammets vetenskapliga grund har ifrågasatts av Kunglig vetenskaps akademien (KVA) och SBU. Man konstaterar att evidensbaserade inte håller rimlig vetenskapliga kvalitet och konstaterar att de egentligen inte uppfyller de krav som man kan ställa på rimlig evidensstöd (även SBU, www.sbu.se/sv/Publicerat/Gul/Program-for-att-forebygga-psykisk-ohalsa-hos-barn). Slutsatsen är samtidigt problematisk eftersom den bygger på en definition av vetenskaplighet i vilken stora delar av den samhällsvetenskapliga och humanistiska kunskapsbildningen inte betraktas som fullt vetenskaplig. Det innebär dessutom en insnävning av vilka frågor som går att besvara med de kriterier som ställs upp för evidensprövning av metoder. Man intresserar sig samtidigt inte heller för att problematisera själva fenomenet – föräldrastöd som sådant i ett samhälleligt perspektiv. Vetenskapssamfundet – dvs aktörer som Vetenskapsrådet, FAS, Formas och Vinnova utlyste också

2011 gemensamt ett stort forskningsanslag om barns psykiska hälsa som uppmuntrar till samarbete mellan forskare och med professioner och institutioner som arbetar med barn och unga (www.formas.se/formas_templates/Page___6994.aspx). Också forskningsråden är intresserade av samverkan mellan men markerar i sin utlysning att såväl grundforskning som tillämpad forskning är av intresse, liksom forskning om barns perspektiv etc. Bredden på ansökan och ambitionen att både stödja tillämpad och grundforskning samt samarbeten mellan forskare och myndigheter mm vittnar om en viss vilsenhet om vad denna forskning egentligen innebär och kan tillföra samhället.

Framtiden kommer att visa vilken kunskap – vilken forskning – som mobiliseras för att skapa mening och legitimitet i samhällets/statens engagemang i barns hälsa och villkor. Hur kommer förväntningarna på tillämpad kunskapsproduktion att formuleras. Lika intressant är frågan om hur man kommer att definierar grundforskning om barn. Vilken inriktning skall forskningen om barns hälsa få; vilka problem definieras som angelägna och vilka vetenskapliga anslag anses vara intressant att satsa på? Både det vetenskapliga samfundet och myndigheter som folkhälsoinstitutet står inför beslut om vilken forskning som anses av värde. Olika vetenskapliga traditioner har mobiliserats och valet mellan de olika typer av forskningsan-

satser kommer att vara avslöjande.

I de arenor inom vilken striden om barndomens innebörder står deltar forskarsamhällets olika traditioner men också starka institutionella intressen inom kommuner och lands-
ting – just de olika intressen som förhandlar om var och hur ett stöd till föräldrar skall placeras och utformas. Utbildningssystemet är den verksamhet som möter alla barn och relativt nära deras hemmiljöer. Skolan och förskolan är också den plats där föräldraskapet gestaltas vardagligen och i det offentliga ljus. Utbildningssystem är så mycket mer än kunskapsöverföring. Familjens innebörder och relationer konstrueras nämligen inte i isolering utan i relation till och av samhälleliga institutioner som skolan och förskola.

Föräldraskapets innebörder och utbildnings- och omsorgssystemet – en förhandlingsarena

Det är i det här perspektivet som bilden av familjens villkor blir viktigt. Satsningen på föräldrastöd svarar mot en problembild som också kan beläggas i annan samtida forskning om barns villkor. Många föräldrar är djupt engagerade i barnens uppväxt men bilden av föräldraskapets förutsättningar understryker också svårigheterna. Barns utsatthet, socialt och hälsomässigt betonas. Det är också en berättelse om föräldraskapets utsatthet – ensamma föräldrar och invandrade har svårigheter att leva upp till samhällets krav på ett kompetent föräldraskap och upple-

ver också en oförmåga, eller kanske främst rädsla för att inte räcka till som förälder. Klass och boendese-gregering präglar livsvillkor och integrering, men också skol- och utbildningsframgång. Forskningen beskriver det moderna familjelivet som fyllt av ambivalens, stress och en upplevelse av ett omsorgsunder-skott. Ensamstående mödrars och invandrarfamiljernas villkor framstår som speciellt problematiska (Bergnéhr 2010).

Det är i det här perspektivet – berättelsen om den utsatta familjen och familjelivets ambivalens – som de normativa grundvalarna för samhällets institutioner och stöd intressanta. Skola och förskola bygger på samarbete med föräldrar men synen på familj kan skilja sig från föräldrarnas. (Bergnéhr 2008, 2010, Halldén 1992). Institutioner för barn är en arena för förhandling med föräldrarna om föräldraskapets innebörder – så har det varit i det förflutna och så är det idag. Omsorgen om barnen är ett gemensamt projekt för både föräldrar och professionella. Ansvarstagande för barnen involverar både föräldrar och skolans olika professionella. Gränsdragningen mellan de olika rollerna pågår ständigt. Detta är särskilt påtagligt i det svenska välfärdssystemet som just bygger på en långtgående statlig/samhällelig reglering av familjernas inre sociala mönster (Klinth 2002). Förtroendet mellan stat och medborgare är också stort vilket delvis förklarar acceptansen för sådana in-

terventioner. Förskolans och skolans ställning i Sverige är begriplig just som uttryck för förtroendet mellan offentlig och privat sfär men uttrycker också en pågående förskjutning av gränserna. (Halldén 2007, Sandin 2011). En sådan kommer till uttryck i föräldrars kritik av skolan och i tankarna om nya utvärderings-system av lärarnas arbete genom att elever skall betygsätta lärare. Organiseringen av föräldrar i intresseorganisationer uttrycker i sig en sådan förskjutning och förhandling av gränserna och ibland genom en uttrycklig kritik från föräldraorganisationer mot statens inflytande över familjen (www.haro.se, www.foraldralliansen.nu).

I det här sammanhanget är skolverkets kritik värd att uppmärksamma. Skolverkets vänder sig mot föräldrastödsprogrammen inom ramen för skolans verksamhet pekar på att det förtroendefulla samarbetet mellan skola/förskolan och föräldrar kan komma att rubbas av dessa nya uppgifter. Skolan träder med engagemanget i föräldrastödet in på ett område som inte är förenligt med det professionella uppdraget som det har definierats och uppfattats av lärare och föräldrar. Samtidigt är kritiken ett uttryck för att gränserna omförhandlas hela tiden. Folkundervisningens framväxt var som tidigare påpekats nära knutet till ambitionen att forma eller att ersätta föräldraskap i moralisk och politisk mening. Detta blir än tydligare i samband med moderniseringen av skolan efter

andra världskriget. I början på 1950-talet skriver pedagogen Torsten Husén att skolan måste ta över föräldraansvaret för barnens socialisering eftersom den socialt isolerade kärnfamiljen med bristfälliga sociala nätverk och allt fler ensamstående eller arbetande mödrar inte längre klarar denna uppgift (Husén 1987).

Här handlade alltså om att ersätta och kompensera för föräldraskapets brister. Etableringen av en generell förskola för alla barn under 1970-talet innebar också att man tog på sig uppgiften att fostra föräldrarna till nya kunskaper om barn och föräldraskap. De program som t ex lanserades i Utbildningsradions regi betonade ett jämställt föräldraskap och barns behov. Moderniseringen krävde insikter i t ex barns utveckling och könsroller. Samhällets krav på jämställda och engagerade föräldrar – det normala föräldraskapet – gör mötesplatserna mellan myndigheters normativa ambitioner, olika professionella projekt och familjernas livsprojekt särskilt känsliga förhandlingsområden (Lindgren 2006, Sandin, 1999)

I Sverige har skolväsendet historiskt varit en viktig sådan mötesplats mellan det privata och det offentliga – en *intermediate domain* för att använda den engelska forskaren Berry Mayalls (2002) begrepp. The intermediate domain är en plats där relationerna mellan det offentliga och det privata förhandlas. Här uttrycks därmed också statsmakten politiska anspråk över familjer, men

möts av motsatta och ibland motstridiga intressen. Institutioner som skola och förskola är beroende av att kunna etablera ett samarbete med föräldrar som behöver omsorg om barnen. Det innebär samtidigt att privata livet synliggörs för de professionella som förvaltar ett offentligt uppdrag som i sig kan t ex bygga på vissa värderingar av hur familjer skall organisera sina liv. Det innebär visserligen att en dynamisk förhandling med den sker mellan parter med olika positioner i samhället. Här återskapas maktrelationer som bygger på socioekonomisk status, etnicitet och genus. I vissa fall kan dessa förhandlas, utmanas och överskridas också givna gränser. Den ambivalenta synen på förskolan; konflikten mellan rätten och kravet på att lämna bort sina barn för att kunna arbeta och samtidigt vara en bra förälder/kärnfamilj och hämta barnen tidigt, är uttryck för ett sådan konflikt. (Bergnéhr 2010) En annan är hur förhållandet mellan skolans omsorgsuppdrag och dess utbildningsuppdrag skall tolkas av föräldrar. Är skolans uppdrag att uppfostra barn eller utbilda dem? Kan skolans undervisning i Livskunskap uppfattas som ett av sätten att lösa spänningen mellan skolans olika uppdrag (Löf 2011). Går uppdragen att skilja åt? Skall också föräldrarna undervisas i skolan?

Men det är just i gränsterritorier mellan familj och det offentliga som berättelserna om föräldraskapet bestäms, visas upp och gestaltas.

Det är den plats där familj gestaltas och visas upp inför andra och godkänns – av de professionella – men också den plats där de professionella kritiskt värderas, vilket gör att relationen är känslig. Men det är en ojämn maktrelation. Utbildnings- och vårdinstitutioner värderar och sätter betyg, diagnosticerar. (Strand 2011, Zetterqvist 2000, 2003, Zetterqvist & Sandin 2005) Genom skolans professionella förmedlas också berättelserna om familjen och om familjens förmåga och barns välbefinnande. Det är också där som de skilda och motstridiga idealen och normer mellan skolan och familjerna ur olika samhällsklasser och kulturkretsar innebär ett dilemma för etableringen av normativa positioner.

Den statliga utredningen som ligger till grund för satsningen på föräldrastöd uttrycker just dessa dilemman. Utbildningarna skall leda till att föräldrar får fördjupade kunskaper om barns behov och rättigheter, kontakt och gemenskap med andra föräldrar och att de känner sig stärkta och trygga i sin föräldraroll. Ett uttalat mål är att sprida information om barns utveckling, behov, och rättigheter (SOU 2008:313 s. 45-46). Samtidigt sägs att stödet ska "ges utifrån föräldrars önskemål och behov" (s. 24) och att insatserna ska utgå från föräldrarnas "egen kompetens och kraft". Föräldrarna "är experter på sina barn och det är i första hand föräldrars och barns behov som ska styra innehållet i det stöd samhället organiserar" (s. 45). Dikotomin mel-

lan samhällets allmänna mål - föräldrastödets normativa - föreskrivande och etiska grundvalar och beroendet av ett aktivt, kompetent, självständigt utformat föräldraskap innehåller en potentiell motsättning. En del av de utbildningsprogram som importeras från andra länder inneburit en introduktion av en starkt föreskrivande och normativ modell för föräldraskapet. Översättning av föräldrastödssystem som utvecklats i kliniska – starkt kontrollerade och normativa – sammanhang till användning inom ett generellt välfärdssystem som det svenska som har ambition att nå alla sorters föräldrar underbygger konflikten mellan föräldrastöd som något som bygger på vanliga föräldrars kompetens och erfarenhet och något som förmedlar nya normativa perspektiv (Gustafsson 2010, www.habo.se).

Det är just expertråd i kombination med rådens icke-föreskrivande karaktär som utgör dilemmat (Furedi 2008). Betonandet att det inte finns ett rätt sätt att vara en god förälder på bidrar till föräldrarnas osäkerhet. Denna experternas reträtt och mångfald, innebär att det inte finns någon given auktoritet att rådfråga och inget givet barnuppfostransideal att sträva efter samtidigt som vikten av det goda föräldraskapet betonas. Samtidigt som behovet av stöd betonas, uppmanas föräldrar att välja de föräldraskapsstrategier som de själva tycker fungera bäst. Den nya expertrollen som kommer till uttryck i föräldra-

stödsprogram syftar mindre till att ge klara besked och mer till att stärka föräldrars självförtroende (Hulbert 2003). Det är delvis samma anslag som dr Spocks rekommendationer under det tidiga 1950-talet gick ut på. Samtidigt blir föräldrar på det sättet också bekräftade som sina

***Det finns
uppenbarligen en
gräns för hur mycket
man kan lita på
föräldrarnas egen
förmåga***

egna experter, och andra föräldrars experter. Att föräldrar söker råd av andra föräldrar på internet kan förstås som ett uttryck för detta. Att föräldrar skapar sig själva som föräldrar genom att ta ställning i olika barnuppfostringsfrågor i ett diskussionsforum på internet likaså eller i till exempel ett föräldramöte. De dilemman, svårigheter och lösningar som föräldrar beskriver i sitt föräldraskap, och hur de därmed bidrar till att skapa och omskapa de samhälleliga normerna för föräldraskapet både i ljuset av myndigheternas ambitioner och i relation till sina barn. Det blir också ett sätt att gestalta föräldraskap – och på nätet – utan professionernas värderande kommentarer. (Plantin & Daneback

2009, Sarkadi 2004, Sarkadi & Bremberg 2005) Att detta är ett hot framgår bland annat av oron kring behovet av kvalitetsgranskning av rådgivningen som framförts. (SOU 2008:131) Det finns uppenbarligen en gräns för hur mycket man kan lita på föräldrarnas egen förmåga. Det är sådana mångfacetterade budskap till familjer som både byggt välfärdssamhället, nya institutioner och skapat nya professionella grupper. Det är också grundvalen för den mobilisering som sker genom föräldrars organisering som just föräldrar och som positionerar sig i förhållande till skolan och staten (se tex www.haro.se eller www.foraldralliansen.se). I dessa sammanhang förhandlas också synen på barn. Diskussionen om barns psykiska hälsa och det eventuella behovet av föräldrastöd bygger också en förändrad syn på barn. Låt mig återvända därför återvända till den förändrade synen på barn och välfärdssystemet.

En lång tradition - särart och likart

Tanken om samhälleligt stöd till föräldrar har som visats inledningsvis varit betydelsefull i en mängd olika sammanhang och har involverat såväl lokal som central statsmakt men också frivilligsamhället. Sättet att närmar sig föräldrarna har varit uppfostrande och normativt. I samband med sekelskiftet underströks att det var bättre att lyssna till barnläkarnas råd om amning än till mödrars och mormödrars skvaller.

Sådant stöd till föräldraskap var viktigt i bygget av välfärdssamhället och hjälpte professioner som – barnläkare, psykologer, barnpsykiatriker och lärare – definierat nya verksamhetsfält med hänvisning till just barns och ungas utsatta position i samhället och den egna professionens förmåga att förbättra barns villkor. Professioner har också utkämpat starka konflikter kring rätten att definiera problemen och att avgränsa sina kompetensområden. Man har också mobiliserat - hävdad företräde - med hänvisning till vetenskapliga anspråk och förmågan att definiera eller att diagnostisera problemens natur. Stöd mobiliserats från en central statsmakt, frivilligorganisationer eller lokala myndigheter och ledde med tiden till ett allt mer betydande offentligt engagemang. Föräldrastöd är därmed inget nytt och ligger fortfarande till grund för de institutioner som byggdes upp under välfärdssamhällets uppbyggnad. I viss utsträckning har projektet varit lyckat. Barn har det i en mängd avseenden väldigt bra i Sverige och mår också generellt psykiskt bra även om det finns oroande tecken (www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Aktuellt/Psykiska-halsan-bland-barn-och-unga).

Men förhandlingar sker idag delvis på nya arenor, med ett annorlunda tilltal av de professionella och förmedlar en ny syn på barn. Barns utveckling, behov, och rättigheter bygger också på att barn tillskrivs kompetens och autonomi inom famil-

jen, men också själva har förmåga att förmedla bilder och kunskap om sitt välbefinnande. Det handlar om såväl synen på barn, barns rättigheter och därmed föräldraskapets uppgifter som skapar förutsättningar för en ny föräldraskapspolitik. (Sandin 2011, Smeyers 2010) Definitionen av barn och barndom förändrades som ett resultat av välfärdsbygget. Det är i det perspektivet som dagens utveckling är intressant; vad är det för syn på barn, vad är det för berättelse om barns villkor, som förhandlas?

Det tidiga 1900 talet var en viktig period när kampen om barndomen också formade de välfärdsinstitutioner som skulle förverkliga barnets århundrade. Professionaliseringen av sociala och barnvårdande institutioner formades olika, av politiska traditioner i olika länder, till unika uttryck men med en gemensam grund i studiet av barns sociala villkor i hemmen, gatorna, skolan och andra institutioner. Denna kunskap, denna berättelse om barns svåra villkor och behov av materiellt och socialt stöd var internationell men appliceringarna var nationella. Barndomen beskrevs som en särskild period i en människas liv och barn beskrevs som innehavare av särdrag och särskilda rättigheter. Barn skulle ha rättigheter, hävdades det från sociala reformatorer, men särskilda rättighet för barn – sociala rättigheter - rätt till omvårdnad, familj, utbildning. Normaliteten definierades i relation till utbildningssystemets krav på såväl föräldrar som barn.

Barn- och ungdomstid blev skoltid. Skolan har gjort det möjligt att definiera det normala barnet. En fungerande skolgång, ”hel och ren samt med nödvändiga böcker försedd”, samt utveckling och prestationer i enlighet med de pedagogiska och psykologiska vetenskapers definitioner av tex normalfördelningar, intelligenskvoter blev själva kriterierna för definitionen av normalitet.

I förverkligandet av denna barndom hade föräldrarna också givna och specifika roller. Moderskapet och den manliga försörjarrollen var parallella med avgränsningen av det särskiljande i barndomen. I denna process tydliggjordes också barn som en särskild social kategori i välfärdsbygget. Statens starka ställning i förhållande till familjerna i samband med välfärdsbygget motiverades med hänvisning till barns skyddsbehov och föräldrarnas inkompetens. Härigenom kom statsmakten och med dem anknutna professionella att identifieras som de som kunde ge barnens skydd. Det är i det här perspektivet som välfärdssystemets stöd till föräldrar utformades med utvecklingen av det offentliga stödet till familjer och barn. Det innebar också att frivilligsektorn som initialt var betydelsefull kom att knytas nära till olika offentliga uppdrag och efterhand, och ganska konfliktfritt, integreras i välfärdssystemet. Barn var välfärdssamhällets objekt snarare än subjekt – ett redskap i målet att bygga ett jämställt och rättvist samhälle. Välfärdsstaten framstod som den goda barndomens

garant inom såväl skolan, socialtjänsten som familjen och lagstiftningen definierat barndomens innebörder och statens åtagande i förhållande till barnen (Sandin 2011).

Välfärdsstatens uppbyggnad innebar också att synen på barns rättigheter försköts. Agaförbudet i skolan (1957) och sedan inom familjen (1979) innebar etablerandet av barns rätt till fysisk integritet och med tiden rätt till integritet också i andra avseenden innebar att det särskiljande i barns villkor tonades ner. Barns rättighet var i stort samma som vuxna. Föräldraskapets innebörder för såväl män som kvinnor omdefinierats med en betoning av jämställdhet och lika ansvar för män och kvinnor parallellt med accepterandet av att staten påverkar de interna relationerna inom familjen (Klinth 2003, Sandin 2011). Detta präglar till exempel diskussionen under 1970-talet där föräldrastödet/uppfostran bl a syftade till att legitimera agaförbudet och respekt för barns integritet. Senare förslag om att sänka rösträttsåldern och att ge barn rätt att skilja sig från sina föräldrar i förslag som bygger på samma grundtanke. Barns rätt har också getts ökat utrymme visavi föräldrarnas, vilket understrukit behovet av uppfostran till föräldraskap också under den senare halva av 1900-talet. Det gör också barnrätten vars grundval är att barns åsikter spelar roll i t ex vårdnadsärenden (Schiratzki 2005).

Föreställningen – berättelsen om barndomens innebörder har för-

ändrats i denna process och alltmer beskrivas som en autonom och vuxenliknande period. Det kompetenta barns uppträde och hittas som samarbetspartner till de professionella. Parallellt omvärderas också beskrivningen av barnens särart och i lagstiftning betonas alltmer barns kompetens och likheten med vuxnas rättighet. Barnen är inte längre bärare av särskilda rättigheter utan samma rätt som vuxna till fysisk och psykisk integritet (Sandin 2011). Barnets förändrade medborgerliga roll uttrycks också genom förändringen av rättsreglerna för barn. Barnrättens utmärkande drag är att det är barnet och barnets egna legala relationer till det omkringliggande samhället och dess medlemmar som står i centrum för bedömningen (Schiratzki 2005).

Detta aktualiserar frågan om barns samtida beroende av skydd och omsorg på sin spets och understryker behoven av att också uppvärdera föräldrakompetensen. Men föräldraskapet får också en större betydelse när statsmakten träder tillbaka. Det kompetenta barnet behöver också föräldraroller – kunniga föräldrar – som svarar mot en konstruktion av ett kompetent barn och innebär naturligtvis också en förändrad relation till statsmaktens företrädare.

Barnets presenteras som kompetenta medaktörer till statsmakt och civilt samhälle med medborgares skyldigheter och ansvar men också rättigheter. Härmed anknyter man också till tanken om ett universellt *barns bästa* med utgångspunkt från

FN-barnkonvention (UNCRC). Barnets bästa får en funktion som en allmän utgångspunkt – en samlande princip – snarare än ett begrepp en bestämd innebörd, vilket öppnar för tolkningar och starkt motsatta innebörder i olika sammanhang. Det är mot den bakgrunden inte förvånande att argument för och emot t ex föräldrastöd hänvisar till barnets bästa eller barnens behov.

Barnets bästa och det kompetenta barnet. Föräldrastöd på ny grund.

Statens roll som barndomens garant blivit mindre påtaglig under de senaste årtiondena. Det lokala inflytandet skall stärkas och föräldrarnas ansvar betonas. Förhandlingen, om barns villkor och föräldraskapets innebörder, mellan de gamla aktörerna sker med nya inslag, på en delvis annan arena och med fler deltagare. Rättighetsdiskussionerna betonas. 'Barnets bästa' har lyfts fram som en utgångspunkt för såväl socialpolitiska interventioner som enskilda institutioner inom välfärdsstaten och i den offentliga diskussionen om barns villkor. De professionellas förändras när de måste hävda sina kunskaper på en rådgivningens marknad utan den självklara statliga legitimiteten. I media konkurrerar experter av olika slag utan självklart företräde för t ex statsmaktens professionella. Olika professionella grupper och civilsamhällets organisationer är beredda att företräda barnens röst och intressen. När barns rätt och kompetens står i centrum förändras på

väsentliga punkter betingelserna för samspelet mellan stat, professionella och barn (Sandin 2003, Smeyers 2010, Lindgren & Halldén 2001). Under senare år har också statsmakten tydliggjort sina ambitioner att överlåta viktiga uppgifter åt det civila samhällets organisationer. Ett nytt socialt kontrakt har mellan civilsamhället och statsmakten har lanserats. Diskussionerna om barns bästa skapar en referensram kring vilka politiska processer om barn utformas och men förståelsen av barns bästa präglas av olika tolkningar och innebörder beroende av olika professionella och institutionella perspektiv. Begreppet kan överbrygga motsatta perspektiv och fungera politiskt samlande eftersom det samtidigt osynliggör skilda innebörder som ryms inom begreppet. Detta präglar också den internationella diskussionen (Schiratzki 2011).

Vi kan också notera att den centrala statsmakten också försvarar barns rätt mot lokala myndigheter men regleringen av barns liv har inte längre samma självklara grund i nationellt definierad social-och utbildningspolitik utan förhandlas på flera arenor mellan många olika aktörer som vill tolka barns röst. Det nya kompetenta barnet speglar en förändring mot en otydligare reglering av barns villkor från statsmaktens sida men bygger på att barns röst är värda att lyssna på. Detta "medborgarskap" innebär inte längre bara sociala rättigheter utan den politiska

delaktigheten innebär också en rätt, en skyldighet, att vara underordnad liknande styrsystem som de som reglerar vuxnas liv. Konsekvensen är samtidigt att föräldraskapets innebörder måste omförhandlas (Sandin 2011, Hacking 1995).

Sammanfattande ord

Dagens "child saving" – den stora satsningen på föräldrastöd – är i vissa avseenden parallell till det tidiga 1900-talets. Den omfattade också civilsamhällets organisationer och satsningar på ny forskning. Civilsamhället växte med tiden samman med statsmakten när deras socialpolitiska ambitioner kom att omfatta generella välfärdsåtgärder – som barnavårdscentraler eller skolmål-tider för alla barn – men initialt tog civilsamhällets organisationer både initiativ till socialpolitiska reformer och byggde institutioner. Det är också kännetecknande att olika professioner och vetenskaper ger sig in i kampen om barndomens innebörder liksom under det tidiga 1900-talet och hävdar tolkningsföreträde och förmåga att rätt avgöra vad som är riktig kunskap. Men utgångspunkten är också en annan. Statens roll bygger på andra system av styrning av kommunerna/lokal samhällen och har sin grund i ett nytt sätt att definiera barn och barns rättigheter. Barns rättigheter handlar inte bara om kollektiva materiella och sociala tillgångar utan om individuella rättigheter av samma slag som vuxnas – rätt till en röst, kroppslig

integritet etc. Det är ett perspektiv – en berättelse om barn – som introduceras från 1960 talet och som ifrågasätter särskiljandet av barn från vuxna. Det är också kopplat till en tanke om barns medborgarskap som har inneburit att barns egen beskrivning av sitt liv spelar roll i politiken kring barn (Beck 2002, Sandin 2011). Det har å andra sidan inneburit att man också betonat barns kompetenser och förmåga och mindre betonat materiellt stöd och hjälp definierat med utgångspunkt från barns beroendesituation som grupp. Konsekvenser är också att man fokuserar på problemen ur ett individuellt perspektiv. De socialpolitiska instrumenten i statens händer innebär visserligen en mindre direkt styrning och reglering än under välfärdssystemets uppbyggnad, men samtidigt är alla indragna i utbildningsinstitutioner – skola och förskola – i vilken föräldraskap gestaltas. Det är där föräldraskap förhandlas och synliggörs. Det förklarar också varför dagens satsning på föräldrastöd definieras med utgångspunkt från behovet att ge föräldrar bättre kunskap om barn och barns rättighet, om relationerna mellan barn och vuxna och egentligen inte rör barns tillgång till social service och samhälleliga stöd. Det är också där barns psykiska välbefinnande synliggörs genom interaktionen med skolornas personal eller genom analyser av barn välbefinnande (Beckman & Hagqvist 2010, Armstrong&Hill&Secker 2000).

Utbildningssystemet är den välfärdsinstitution som möter alla barn, men det är därmed också en institution om vilken både socialdepartement och utbildningsdepartement konkurrerar om att ställa krav. Föräldrastödet är ett gott exempel på att den centrala statsmakten utsätter lokalsamhällets välfärdssystem för dubbla krav. Skolan skall både satsa på kunskapssamhällets krav och på fostran av föräldraskap. Det svenska välfärdssamhället har samtidigt skapat, och byggt på, en speciell uppfattning av barns rätt och medborgarskap, självständighet och integritet som förhandlas på föräldramöten, mellan lärare och elever, på internet och i hemmens vardag. Med ambitionerna att möta alla barn och vuxna med utbildningar introduceras också konkurrerande synsätt – uppfattningar om barn och barndom – berättelser om barndomens innebörd som har lånats in och som har sin utgångspunkt i andra välfärdssystem och politiska strukturer. Globaliseringen av diskussionen om barns villkor synliggör också skillnaderna mellan olika sociala och politiska traditioner i stödet av föräldrar. Historiska analyser av den komplexa relationen mellan barn, föräldrar och stat kan ge perspektiv, och stimulera en diskussion, om vad dagens utveckling innebär. Framför allt kan en sådan analys peka på de politiska och sociala innebörderna i till synes oproblematiska beslut och ställningstagande som fattas för *barns bästa*.

Referenser

- Armstrong, Claire, Hill, Malcolm & Secker, Jenny (2000) Young People's Understanding of Mental Health *Children & Society* 14: 60-72.
- Beck, Ulrich (2002) *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Beckman & Hagquist (2010) *Hur mår barn och ungdomar i Sverige? Analys av den officiella bilden, mediabilden och bilden från forskning?* Forskningsrapport. Karlstad Universitet.
- Bergnéhr, Disa (2010) En bra förälder *Locus* 4 2010, s 30-50.
- European Science Foundation workshop (2009) *Changing Childhood in a Changing Europe: Interdisciplinary workshop report*.
- Comstock, Edward J. (2011) The End of Drugging Children: Toward the Genealogy of the ADHD Subject. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 47(1): 44-69.
- Fass, Paula & Grossberg, Michael (eds) (2011) *Reinventing Childhood After World War II*. University of Pennsylvania press.
- Finch, J. (2007) 'Displaying families'. *Sociology*, Vol. 41(1):65-81.
- Furedi, F. (2008) *Paranoid parenting: why ignoring the experts may be best for your child*. London: Continuum.
- Gustafsson, Inga & Kihlborn, Magnus (red.) (2010). *Ta föräldrar på allvar: om föräldraskap och föräldrastöd*. Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsa
- Green, Sheila & Hogan, Diane (2005) *Researching children's experiences: methods and approaches*. London: Sage.
- Hacking, Ian (1995) The Looping Effects of Human Kinds. *Causal Cognition: A multi-disciplinary debate* 12: 351-383.
- Hacking, Ian (1999) *The Social Construction of What?* Harvard University Press.
- Halldén, Gunilla (1986). *Alva Myrdals föräldracirkel 1931: en pedagog beskriven via sina anteckningar*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hulbert, A. (2003) *Raising America: experts, parents, and a century of advice about children*. New York: Alfred A. Knof.
- Husén, Torsten (1987). *Vad har hänt med skolan?: perspektiv på skolreformerna*. Stockholm: Verbum Gothia, s. 12-14.
- Jönsson, Ulf (1997) *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn. Om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933-1950*. Linköpings universitet.
- Klinth, Roger (2002). *Göra pappa med barn: den svenska pappapolitiken 1960-95*. Diss. Linköping : Univ., 2002
- KvA (2010) [www.kva.se/Documents/Vetenskap_samhället /Halsa/Utskottet/uttalande1_halsa_sve_2010.pdf](http://www.kva.se/Documents/Vetenskap_samhället/Halsa/Utskottet/uttalande1_halsa_sve_2010.pdf): 2011-09-13)
- Lindgren, Anne-Li & Hallden, Gunilla (2001) Individuella rättigheter: autonomi och beroende. Olika synsätt i relation till FN:s barnkonvention. *Utbildning & demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 2: 65-80.
- Lindgren, Anne-Li (2006). *Från små människor till lärande individer: föreställningar om barn och barndom i förskoleprogram 1970-2000*. Lund: Arkiv
- Löf, Camilla (2011) *Med livet på schemat. Om skolämnet livskunskap och den riskfyllda barndomen*. Malmö Högskola. (Avhandling)
- Mayall, B. (2002) *Towards a Sociology for Childhood. Thinking from children's lives*. Buckingham: Open University Press.
- Plantin L & Daneback K (2009) "Parenthood, information and support on the internet. A literature review of research on parents and professionals on line", *BMC Family Practice* 10(34)

- Prout, Alan (2000) Children's Participation: Control and Self-Realisation in British Late Modernity. *Children & Society* 14: 304-315.
- Prout, Alan (2005) *The Future of Childhood: Towards the Interdisciplinary Study of Children*. London: Routledge.
- Reynart, Didier, Bouveren-de-Bie & Vandeveld, Stijn (2009) A Review of Children's Rights Literature Since the Adoption of the United Nations Conventions on the Rights of the Child. *Childhood* 16: 518-534.
- Salonen, Tapio (2011) www.raddabarnen.se/vartarbete/isverige/barnfattigdom/Pages/default.aspx
- Sarkadi A (2004) *Verklig gemenskap i en virtuell värld ? Utvärdering av en webbplats för föräldrar*. Rapport 2003:30 Statens Folkhälsoinstitut
- Sarkadi, A & Bremberg, S (2005) "Socially unbiased parenting support on the internet: A cross sectional study of users for a large parenting website", *Child Care Health Development* 31(1):43-52
- Sandin, Bengt (1986) *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan: folkundervisning och barnuppföstran i svenska städer 1600-1850*. Lund: Arkiv. (Avhandling)
- Sandin Bengt (2007) "National Citizenship and Early Policies Shaping 'The Century of the Child' in Sweden and the United States" with Kriste Lindenmeyer in *Journal for the History of Children and Youth* vol 1
- Sandin Bengt (1999) *Medier och modernisering*. Lund: Arkiv förlag
- Sandin Bengt (2011) Children and the Swedish Welfare State: From Different to Similar in, in P Fass & M Grossberg (eds) *Reinventing Childhood After World War II*. University of Pennsylvania press.
- Sandin, Bengt and Halldén, Gunilla, red. (2003) *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings bokförlag Symposium: Eslöv.
- Sarkadi, Anna & Sarkadi, Anna (2009). *Föräldrastöd i Sverige idag: vad, när och hur?: rapport till Statens Folkhälsoinstitut*. Visby: Nomen.
- Schiratzki J. (2005) *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige*, lustus förlag.
- Schiratzki Johanna (2011) Children's rights in EU - a tool for autonomous citizenship or patriarchy reborn? *ERT* 2011/1
- Skolverket (2009) 2009-02-19 Dnr 08-2009:159
- Smeyers, Paul (2010) State intervention and the technologization and regulation of parenting. *Educational Theory* 60:3: 265-270.
- Strand, Michael (2011) Where do classifications come from? The DSM-III, the transformation of American psychiatry, and the problem of origins in the sociology of knowledge. *Theoretical Sociology* 40:273-313.
- Sundkvist, Maria (1994) *De vanartade barnen*. Hjelms förlag
- Zetterqvist Nelson, Karin (2000) *På tal om dyslexi. En studie av hur barn, föräldrar och lärare berättar om och ger betydelse åt diagnoser som dyslexi och specifika läs- och skrivsvårigheter*. Linköpings universitet.
- Zetterqvist Nelson, Karin (2003) "Debatten om bokstavsdiagnoser – en kamp om politiskt inflytande", i Bengt Sandin & Gunilla Halldén (red.), *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Brutus Östlings bokförlag Symposium: Eslöv.
- Zetterqvist Nelson, Karin & Sandin, Bengt (2005) "Politics of Reading and Writing Problems. Changing Definitions in Swedish schooling during the 20th century." *History of Education* 34(2): 189-205.

Mats Börjesson

Historiska uppgörelser

Några stenar i skon

B

oken *Med samhället som föräldrar. "Sociala Johansson"* berättar utkom 1960. Smaka på titeln. Det var Torsten Hansson som skrivit en dokumentärschildring om en lång karriär av samhälleliga insatser för Sture Bernt Johansson. Baksidestexten lyder:

I början av 40-talet var Sture Bernt Johansson droskförare. Han anklagades för rån av en passagerare och sattes i fängelse, fördes vidare till Psykiatriska sjukhuset och Sidsjön för att slutligen försöksutskrivs. Hans bittra barndom rullas upp som på film: hur han vid ett års ålder intogs på spädbarnshem och sedan tillbringade hela sin uppväxttid på barnhem och vårdanstalter. Aldrig förr har man fått en sådan levande bild av vad som händer den som blir

ett socialregisterfall. Scenerna är djupt skakande; hans upplevelse av kärleken och hans längtan efter hem, familj och trygghet något av det mest gripande man läst. Boken avslöjar tydligare än tusen utredningar hur det gamla samhället vårdade sina "barn" och riktar strålkastarljus på kvarstående missförhållanden inom samhällets människovård.

Denna bok tar upp väldigt många av de missförhållanden och övergrepp som de intervjuade i Vanvårdsutredningen under senare tid berättat om. Det handlar om okvädningsord, våld, försummelse, förnedring och sexuella övergrepp. Som Sköld med kollegor beskrivit ovan, så är det verkligen en förskräcklig läsning. Men låt mig nu fokusera den grundläggande välfärdskritiken i

Johanssons skildring, hans ärende: att ge sin kritik av välfärdsstaten, det vi till vardags kallar 'Samhället'. Av baksidestexten att döma, så visar det också här på 1960-talet en förhoppning om att "kvarstående missförhållanden" ska gå över i en annan ordning.

Boken om och av Sociala Johansson kom ut under en tid med omfattande kritik mot en onödigt hård och känslolokall hantering av barnen, en kritik som kom att accentueras med 70-talets barnuppfostringsdebatt. Till detta kan man lägga samtidens kritik av vad som uppfattades som en alltför hårdhänt psykiatri, mot fängelset och dess vedergällning mot

de fångar som borde släppas loss - och mycket annat. (Denna välfärdskritik kom också att tas upp av samhällsforskare, som i makarna Inghes klassiska bok *Den ofärdiga välfärden* från 1969.) Genren spänner emellertid åtminstone över större delen av 1900-talet. Sociala Johanssons bok kan vi därför se som en i en lång rad av kritiska skildringar av välfärdens praktiker och normer - men här i den tappning som gällde under 1900-talets mitt (Jönsson 2010).

Att samhället skulle kunna ersätta föräldraskapet har sina problem, det tänker nog de flesta av oss spontant. Samhället är ju så abstrakt, så allomfattande och därmed raka motsatsen till de konkreta, naturliga och närvarande föräldrarna. Till detta kommer att samhället, annorlunda betraktat, är hårt och lite väl konkret: samhället manifesteras genom sina institutioner; alla dessa byggnader som kallats för uppfostringsanstalter, skolor, barnvårdscentraler, specialskolor, särklasser, ungdomsfängelser. Kanske är det i denna kombination av abstraktion och påtagliga hårdhet som gör att ordet samhälle går så dåligt ihop med föräldraskap. Samhälle är inte lätt att koppla ihop med närhet, och samhälle är inte så uppriktigt och mjukt som den förälder som är en så viktig byggsten i berättelsen om Barndomen. I kategorin 'samhället' ingår liksom inte kärlek och ovillkorligt stöd som kännetecken. Sociala Johansson skriver själv, lakoniskt:

Jag började fundera på levnadsbeskrivningen, som professorn var så intresserad av. Men skriva? Inte kunde jag skriva! Och inte hade jag lutningspapper. Om man skulle börja så här: Mina föräldrar heter Samhället. Nej, det lät så saktans högtidligt! Och kunde kanske missförstås. (s 47)

En av protestföreningarna mot vården under 1990-talets mitt kom, som vi läst om i tidigare kapitel, att kallas Samhällets styvbarn. Detta är dubbelt talande: kategorin samhället har svårt att kvalificera sig till förälder - och ett styvbarn har, så som berättelsen brukar gå, svårt att bli lika mycket accepterad som 'barn'. Ett styvbarn är en Harry Potter, boendes under trappan och ständigt tvingad att åse fjäskandet mellan föräldrar och de barn som helt enkelt är barnen. I Per Albin Hansson historiska folkhemstal användes också denna metafor: folkhemmet skulle inkludera alla - man ville inte veta av en ordning där samhället hade sina styvbarn, sina fattiga, sina nedvärderade, sina andra rangens medborgare. Här användes metaforen folkhem som ett försök till en sammansmältning mellan samhälle och familj. För att politiken och dess samhällsinstitutioner ändå ska uppnå trovärdighet för humaniteten i sina åtaganden behövs med andra ord mycket retoriskt arbete. Till ovanstående exempel kan vi lägga hur ordet institution historiskt gärna har ersatts med ordet 'hem' - som i barnhem, ål-

derdomshem, skyddshem eller daghem. (Åman 1976) Men Johansson skildring protesterar mot dessa retoriska försök:

Jag ska säga professorn att det är en olycka att bli uppfostrad och försörjd av samhället. Man föds i en trasig och olycklig familj och så blir man barnhemsbarn. På barnhemmet finns kanske mycket som är bra, men ändå funderar man över om det inte ändå var bättre hemma, trots alla nätter man grät sig till sömns eller sprang och gömde sig.

Om välfärdens legitimitet

Under vilka omständigheter och under vilka tider fungerar det då att koppla samman god barndom och samhällsvård? Det beror självfallet på. Idag ser vi mycket ofta krav på att samhället ska ta sig an de utsatta barnen - också i institutionella och professionella former. Man kan ställa sitt barn i kö till klassen (eller rent av skolan) särskilt utformad för ADHD-problematik, men man kan också höra starkt motstånd mot diagnoser, för att inte tala om att låta ens barn placeras i särskolan. Föräldrar både söker och skyr diagnoser och åtgärder som ställer det egna barnet utanför normaliteten. Det beror helt på och det torde vara omöjligt att skriva en 1900-talshistorik när det gäller allmänhetens tilltro och attityder till välfärdsstatliga åtgärder och erbjudanden. Men det är nog svårt att värja sig från att missanpassningskatego-

riernas förändringar passerat utan betydelse: att få en ADHD-diagnos idag är nog lite mera efterfrågat än att definieras som vanartig för hundra år sedan?

Samtidigt måste vi vara ödmjuka inför uppgiften att besvara frågan om när välfärdspolitik sker under sam-

Maktförhållandena är uppenbara och det är svårt att bortse från att välfärdsinstitutioner haft ett oerhört övertag gentemot enskilda

tycke och när den sker under tvång eller övertalning eller tvång, det är oerhört svårt att besvara inom ramen för forskning eller forskningsliknande utredande. Detta visades inte minst i den så kallade Steriliseringskommittén, som för några år sedan utredde i vilken utsträckning som sterilisering skedde som ett krav för utskrivning från psykiatri och andra institutionella sammanhang (SOU 2000:20). Även i denna historiska uppgörelse ställdes utredarna inför en lång rad problem med att skriva historien och reda ut frågorna kring frivillighet, tvång och övergrepp. För att uttrycka det kort: uppenbart så skedde många steriliseringar i Sverige och helt klart är att många patienter inte blev utskrivna med mindre än att man genomgick

detta ingrepp. Maktförhållandena är uppenbara och det är svårt att bortse från att välfärdsinstitutioner haft ett oerhört övertag gentemot enskilda. Men så kommer frågan om ersättningar och frågor om vad man kan utröna när historien alltid skrivs baklänges och de överhistoriska måttstockarna för vad som är gott saknas. Till detta kommer frågor kring de fall som inte utan vidare kan fogas in i ett hierarkiskt schema av över- och underordning: hur ska man se på fall där medborgare anhöll om sterilisering, men inte beviljades detta? Är samhället då värnande om den enskilde - eller är detta ytterligare ett exempel på att Samhället slår dövörat till inför dennes vilja? Skuldfrågorna hopar sig och det historiska samvetet blir inte längre så självsäkert.

Ett intilliggande frågebatteri handlar om vilka typer av livsomständigheter som överhuvudtaget blir föremål för historiska uppgörelser och vilka som bara blir tänkbara men inte ordentligt utredda. En sådan tänkbarhet är de lobotomerades historia, en grupp som visserligen haft sina sammanslutningar, men som egentligen inte fått sina krav lika mycket uppmärksammas som de steriliserade eller barnhemsbarnen. Är uppgörelsepolitik då alltid helt rationell i förhållande till faktiskt lidande eller behöver vi foga in ytterligare förklaringar till vilka grupper som fokuseras? Man kan ju tänka sig att själva mobiliseringen är en viktig ingrediens här, till exempel i vilken utsträck-

ning experter av olika slag backar upp olika intresseföreningars krav. En annan är i vilken utsträckning som medierna är villiga att lansera en uppgörelse (Nobles 2008). Detta grundtema kan också föras över till de stora folkgruppernas historia och det långa perspektivet. Längre menade de Romska organisationerna att deras lidande inte fick sitt erkännande på samma sätt som den judiska befolkningen, handikappade och homosexuella har gjort samma påpekande. När det gäller urinvånarens kamp för upprättelse för kolonialism och folk-mord har vi sett en lång rad med organiseringsförsök och krav på upprättelse, inte sällan med hjälp av öppnandet av museer (Börjesson 2005) Här hamnar vi vid en internationell politiknivå där globala intressen och maktförhållanden får betydelse. Nehlins kapitel visar ju också med smärtsam tydlighet att det under och efter kriget pågick en rad överväganden av vilka barn som skulle räddas - och hur. Detta avgjordes av en rad omständigheter som inte självklart hade med faktiska behov att göra, utan som snarast får tillskrivas politiska maktförhållanden. Till dessa stenar i skon kommer ytterligare en fråga: hur lång tid behöver det gå mellan övergrepp och uppgörelse - och vilka variationer mellan olika grupper och händelser kan vi se här? Varför resulterade inte Sociala Johanssons bok i en statlig utredning redan på 1960-talet? Han vittnade ju om samma försummelser och övergrepp som i dagens Vanvårdsutredning.

Vägen till förståelse och uppgörelse: att berätta

När Sociala Johansson efter ett halvt liv av löpande relation till ett stort antal av välfärdsstatens institutioner är framme vid den rättspsykiatriska undersökningen ombeds han att berätta sitt liv.

Professorn rynkade på pannan.

-Tycker ni om att skriva?

-Det är jag nog inget vidare på, sa jag.

-Jag vill gärna ha en levnadsbeskrivning. Berätta vad ni minns från barndomen. Det kommer att hjälpa oss vid undersökningen.

Jag lovade och tog professorn i hand, vilket kändes tryggt. (s 43)

Sociala Johanssons fick av rättspsykiatri i uppgift att ge sin levnadsbeskrivning till den undersökande professorn. Här har inte minst barndomen under lång tid ansetts vara av stort intresse. (Börjesson 1994) Motiven till denna procedur har varierat något. Ibland har det handlat om att få fatt i information - till exempel en hjärnskada som följd av ett skallslag som aldrig kommit till sjukvårdens kännedom; ibland har det handlat om att få fatt i den undersöktes subjektiva upplevelser till sin asocialitet, för att nå ångerfullhet eller att få igång en terapeutisk process där klienten börjar förstå sig själv. Men de sociala undersökningarnas historia är omfattande och välfärdsinstitutionerna har verkligen inte nöjt sig med den berättelse som den enskilde pre-

senterat. Vid sidan om standardiserade testningar av olika slag så har också vittnesmålen från avvikarens närhet varit helt centrala. Sociala Johansson skildrar detta med sedvanlig syrlighet:

Vetenskapen tycktes dock inte helt lita på sitt eget omdöme. Därför hade tryckta formulär skickats till sådana anhängare och bekanta, vilka ansågs känna mig väl. Av dessa personer ville man veta om jag var tafflig eller stirrig, om jag hade för vana att ljuga eller tala sanning, om jag var tystlåten eller brukade gå omkring och skrävla, om jag var en sorgsen natur eller en glad fyr. Det var bara att stryka under och lägga brevet på posten. Även min mor blev anmodad att säga sin mening. Hon svarade kort och gott: Har ni tagit hand om honom får ni väl också behålla honom! (s 42)

Passagen ger alltså en bra bild av ett mönster, också över en lång historisk period, och det gäller då hela fältet av välfärdsstatliga institutioner: psykiatri, rättspsykiatri, sociala myndigheter och barnavårdsutredningar. Olika vittneslämnare har fått olika röststyrka: lärare och konfirmationspräster har ansetts haft god kännedom om den missanpassade men inte lika nära vardagskunskap som anhängare, grannfruar har haft vardagskunskap men kan också misstänkas för att sprida illvilligt grannskvaler, mammor vet mest om vardagsliv

och tidig uppväxt men kan samtidigt antas vara partiska till förmån för den omhändertagne, och så vidare. För att hantera detta informationsflöde av biografiska uppgifter har välfärdsinstitutioner försökt jämföra vittnesmål med tidigare journaler och personbeskrivningar av lekmän med observationer och testresultat (Börjesson 1994; Börjesson & Palmblad 2003). Alla uppgifter har så att säga haft sina fördelar - men frågan för de sakliga samhällsfunktionärerna infinner sig: vems version ska få gälla? I fallet med Vanvårdsutredningen blev denna problematik återigen synlig, vilket både Sköld med kollegor och Arvidsson visat i sina bidrag.

Att avge berättelser om sitt problematiska liv har alltid varit inneslutet i de godaste av avsikter; antingen handlar det om att få veta hur klienten upplevt sitt liv och sina relationer med välfärdsstaten, eller så handlar det om att ge berättelsen ett terapeutiskt värde i förändringsprocessen som människa - eller så handlar det om att få möjlighet att berätta sitt liv i syfte att få upprättelse gentemot gammal politik och gamla plågoandar. Vi kan här se en historiens ironi i att många intagna på under den svenska anstaltsepooken först som intagna ofta förväntats skriva sin avvikarbiografi - för att sedan åter igen skriva sitt liv när statliga offentliga utredare kartlägger övergreppen begångna av samma anstalter. Berättandet om sig själv kan uppenbarligen användas för en

lång rad olika syften och politiska strävanden, beroende på tidpunkten. Och kravet på, alternativt erbjudandet om, att berätta sitt liv tycks heller inte ha någon bortre gräns. Uppgörelsen, eller åtminstone omprövningen, skulle ju mycket väl kunna fortsätta även härifrån. Tänk om de intervjuade i Vanvårdsutredningen om ett antal år känner att man blivit inbjuden under fel premisser, tänk om vi får en uppgörelse av uppgörelsen - till exempel om politikerna beslutar sig för att inte ge merparten av de drabbade ekonomisk kompensation eller en ger ursäkt som kan accepteras? Vi har sett det förut, som när dagens politiker ska ta på sig de historiska aktörernas skuld för kolonialism eller skullmätningar av grupper i marginalen.

Föräldrar, barn och vetenskapen

Man kan nog säga att det i vår tid finns en stark diskurs som handlar om att samhället demokratiserats på en rad områden. Medborgares valfrihet och kompetens att själva definiera sin situation har, sägs det ofta, inneburit att experter på olika fält fått öppna upp för förhandlingar och medinflytande för patienter, klienter, brukare, välfärdskunder. Denna nyvunna lekmannakompetens skulle i så fall ha blivit vägen bort från det hierarkiska expertväldet som nådde sin kulmen i mitten och slutet av förra seklet. En Myrdalsk auktoritet på till exempel barnuppfostringsområdet skulle inte nå självklar status idag, när föräldrar i hög utsträck-

ning sonderar bland olika hållningar till familjeliv och där medborgare chattar på nätet i ett sorts sökande efter erfarenhetsutbyte mellan vanligt folk. Men det finns alltså också tecken på motsatsen till denna berättelse om demokratisering av kunskap och inflytande.

Sandin skriver i detta nummer av *Locus* om hur dagens betoning på föräldrautbildningsprogram, helst evidence-baserade sådana, förväntas skapa bättre föräldrar och människor. Det blir i förlängningen något oansvarigt att som förälder att inte genomgå dylika kurser: vill man inte sitt barns bästa? Parallellt med denna tilltro till rationell kunskap av visst slag ligger också det låga självförtroende som föräldrar ofta tillskrivs idag. En ny vilsen föräldragrupp kan även för detta få stöd av program sanktionerade av vetenskapen och godkända av politiken. Att explicit tala om en bristfällig generation av föräldrar är emellertid inte ett alternativ. Tillvägagångssättet för den här typen av ordning blir istället att styra på distans - genom att erbjuda kunskap och kompetenshöjning. Det tycks som om varje frihetsreform och varje demokratiseringsprocess kräver en motsvarande mängd utbildning (Börjesson, Palmblad & Wahl 2005). Och: samhällets institutioner - inte minst förskolan - har fått en legitimitet som är svår att ifrågasätta, de tycks i vissa fall ha blivit bättre förälder än föräldrarna själva. Kanske är det här som lanseringen av

det kompetenta barnet kommer in - och föreställningen om att kunskaper om barnets behov kräver professionalitet?

Det som står på spel är naturligtvis vem som ska ha auktoritet när det gäller kunskap om barn. Här har vetenskaplig expertis avlöst varandra historiskt, med varierande bilder av vad barn har för behov, kompetenser och rättigheter. En sådan tilltro till vetenskapligt grundad expertis kan knappast sägas ha mattats av under senare tid. Sandin nämner till exempel dagens politiskt initierade forskningssatsningar om att undersöka barns och ungdomars psykiska hälsa. Säkrare kartläggningar och bättre kunskap ska bli vägen till att, återigen, lösa det historiska problemet med barn som mår och far illa. Det ironiska är emellertid att sådan forskning i hög grad måste ägna sig åt att göra upp med tidigare vetenskaplig expertis och deras slutsatser. En samtida forskarkår kommer oundvikligen att ställas mot en historisk forskarkår. När de vetenskapliga rönen ska föras ut till befolkning och föräldrar kommer sedan nästa problem, som också Sandin nämner: att de som anses bäst behöva råd inte tycks vara mottagliga för dem. Även detta är en gammal klagan från de expertsystem och den politik som problematiserar befolkningens förmåga att vara föräldrar.

Familjepolitik och praktiska institutionella omhändertaganden är naturligtvis inte något nytt, men har det kanske hänt något? Kanske

har den äldre kritiken, som hos Sociala Johansson, mot att samhället någonsin kunde vara förälder fått ett annat utseende? Att samhället blivit något av förälder till föräldrarna, och att barnens situation har, genom omfattande vetenskapliga lanseringar av deras behov, bästa och rättigheter, till slut inneburit en sorts delad vårdnad mellan föräldrar och samhälle?

Vilka blir vi när vi gör upp med historien?

Karlsson (1999:98) skriver om dagens historiesyn:

Allt färre forskare tror att det förflutna som sådant existerar och med några metodiska handgrepp går att rekonstruera till allmän nytta och glädje för allt och alla. Allt fler intresserar sig däremot för frågan på vilka sätt händelser, handlingar och processer i det förflutna blir intressanta och viktiga i en senare tid...

Hur det än är med frågan om historiens 'egentliga' framsteg så tycks vi i vår egen tid ha fått något av en boom för de historiska uppgörelserna - vilket väl i sin tur indikerar att vi har ett motsvarande intresse för att bygga samhället som framtidsprojekt. I tider av stark betoning på samhällsutveckling blir det nödvändigt att förhålla sig till historien - eller åtminstone berättelsen om historien. Det vi inte längre ska vara finns här och då; men det önskvärda ligger i den framtid som utveck-

lingsarbetet ska möta och skapa. Inte sällan förs dessa diskussioner i ett högt moraliskt tonläge; vi har sett historiska uppgörelser med Sveriges tyskvänliga politik under andra världskriget, med behandlingen av samerna, med den anstaltsepok som innebar inlåsningar och sterilise-

Det tycks som om varje frihetsreform och varje demokratiseringsprocess kräver en motsvarande mängd utbildning

ringar, med den koloniala epok som avspeglas i museernas samlingar av mänskliga kvarlevor, med äldre tiders barnuppfostran – och mycket annat. Inom det akademiska fältet för Historiebruk har denna uppgörelsetrend uppmärksamats på flera områden (Macintyre 2004; Lundström 2007; Wallerström 2006). Uppgörelserna tycks spela en viktig roll inte bara som förhandling kring vårt förflutna, utan lika mycket för hur vi definierar vår egen tid - och den önskade framtiden. Historieproduktion genererar på så sätt gärna olika typer av uppgörelser för framtidens skull (Selling 2004).

Men man kan fråga sig: Vad är vi inte längre och vad blir vi istället? Idéhistorikern Karin Johannisson har noterat hur historien kan

användas som botgöringsgester, och att dessa lätt kan förvandlas till ”kulturellt geschäft, kokett engagemang eller politiskt korrekt självkritik. Själva vandan blir ett kapital på den offentliga scenen.” (Johannisson 1999) Johannisson frågar sig om vi försöker överta det förflutnas skuld. Och ingår det inte i så fall ett påstående om att vår kunskap och empati är så mycket större än historiens generationer - och varpå grundas i så fall en sådan hållning? Johannisson fortsätter:

Avslöjanden och spräckta lögner framstår som troféer i ett slags kollektiva självspäkningar. Också Sverige lever i en ursäktskultur. Likt medeltida flagellanter piskar vi oss med minnen som svider och skaver: steriliseringar, lobotomier, behandlingen av dessa våra minsta på Vipeholm, stulet naziguld som gömdes i svenska bankvalv, utestängda judiska läkare, hemligt bespejande av de olikstämda. Hur kunde det ske? Frågar man sig. Vi måste gräva. Vi måste veta och förklara. Vi måste be om ursäkt.

Med ett något mera distanserat perspektiv kan man också ställa frågor om vad historieskrivningar gör för hur den egna tiden karakteriseras. Genom skriva in oss i ett historiskt flöde upprättas en relation till de andra i historien. Johannisson skriver: ”Genom att förhålla oss till historien vet vi åtminstone vad vi inte är, vad vi inte accepterar som moraliskt

godtagbara handlingar. Vår identitet konstrueras som en negation.” Berättelser om historisk tid behövs alltså för att definiera oss själva, den önskvärda attityden, den rationella organisationen och den humana inställningen. Framtiden ligger här som ett möjlighetsrum, vars innehåll inte kan formuleras utan narrativ om historisk skillnad. Härifrån är steget inte långt till att börja analysera historiska representationer som just samtidsberättande. Det kan då handla både om avståndstaganden och glorifieringar gentemot denna uppvisade förflutenhet (Aronsson 2004).

Man kan fundera på om inte den terapeutiska kulturen och dess länkande av uppgörelse och självförbättring här också fått sitt genomslag på en politisk och kollektiv nivå. Det har ju länge varit en ledstjärna i terapi-sammanhang, detta att kungsvägen till den enskildes självförbättring ligger i uppgörelse alternativt frigörelse från det förflutna. Ansvarsallokeringen är central, både i individuell terapi och i breda historiska uppgörelser: att kunna sortera i det man själv bär ansvar för - respektive inte bär ansvar för. Man får å ena sidan inte skylla ifrån sig, å andra sidan ska man inte ta på sig en oförtjänt skuld. Båda lika viktiga för att kunna ”gå vidare” mot framtiden, bättre rustad, mer upplyst, bättre människa etc. Här ligger kanske den kulturella länken mellan att grunda ett museum om urbefolkningar och att skriva en barndomsroman efter föräldrarnas död?

Avslutning:

Kampen mot fördomarna

Det som står på spel i alla dessa framstegs- och utvecklingsnarrativ är självfallet fördomsfullheten. Påtagligt är att fördomar alltid bara finns på annat håll, hos andra än oss själva - och inte minst i historien. Ständigt dessa uppgörelser om vem som är, och när historien är, mest upplyst och human. Humanismen som position tycks ha ett ständigt behov av att presentera sig själv som en nyupptäckt insikt. Kampen mot fördomarna syns kanske klarast när man studerar kategoriseringsrastret över historisk tid, till exempel av folkgrupper eller kategorier av utsatta eller avvikande barn. Här trampar historien oss ständigt på hälarna. Namn på svaga, underprivilegierade eller utsatta grupper byts med täta mellanrum ut för att nå en aktuell, men också en human och fördomsfri, beskrivning. (Pickering 2001)

Från upplysningen har traditionen kommit; denna att fördomar har en synnerligen negativ konnotation. Fördomar blev kraftigt förknippat med samröre med det irrationella, vilket alla anständiga människor efter upplysningen måste vilja undvika för att kunna kvalificera sig till medborgare (Billig 1996). Men problemet med denna idé är klart: det goda omdömet är inte resultatet av något rent förnuft, utan är i högsta grad ett moraliskt ställningstagande. Detta visar sig när man ställer frågor om vad som kvalificerar sig som ett rationellt omdöme, ty det visar

sig då att politiskt-moraliska värden kommer att avgöra vad som kommer att sorteras ut som irrationellt, osakligt eller fördomsfullt. (Wetherell &

Potter 1992) Detta temanummer av *Locus* har varit ett försök att problematisera det självklara – till förmån för ett reflexivt samtal om oss själva.

Referenser

- Aronsson, Peter (2004) *Historiebruk: Att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.
- Billig, Michael (1996) *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Börjesson, Mats (1994) *Sanningen om brottslingen: Rättspsykiatri som kartläggning av livsöden*. Stockholm: Carlssons.
- Börjesson, Mats & Eva Palmblad (2003) *I problem barnens tid: Förnuftets moraliska ordning*. Stockholm: Carlssons.
- Börjesson, Mats, Eva Palmblad & Thomas Wahl (2005) *I skötsamhetens utmarker. Berättelser om välfärdsstatens sociala optik*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Börjesson, Mats (2005) "Vad gör en museiutställning? Om social kategorisering, historiens framsteg och museernas nya roll". *Rig* 2005:1.
- Hansson, Torsten & Sture Bernt Johansson (1960) *Med samhället som föräldrar: "Sociala Johansson" berättar*. Stockholm: Folket i bild.
- Inghe, Gunnar & Maj-Britt Inghe (1969) *Den ofärdiga välfärden*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Johannisson, Karin (1999) "Historien som skuld och ursäkt", *Dagens Nyheter* 1999-06-09.
- Jönsson, Lars-Eric (XXXX) *Berättelser från insidan: En essä om personliga erfarenheter i psykiatriens historia*. Stockholm: Carlssons.
- Karlsson, Klas-Göran (1999) *Historia som vapen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lundström, Inga, (red.) 2007. *Historisk rätt? Kultur, politik och juridik i norr*. Riksantikvarieämbetet: Stockholm.
- Macintyre, Stuart & Anna Clark (2004) *The history wars*. Melbourne University Press: Carlton, Vic.
- Nobles, Melissa (2008) *The Politics of Official Apologies*. Cambridge: Cambridge university press.
- Pickering, Michael (2001) *Stereotyping. The Politics of Representation*. New York: Palgrave.
- Statens offentliga utredningar (SOU 2000: 20)* Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975: historisk belysning, kartläggning, intervjuer: slutbetänkande av 1997 års Steriliseringsutredning. Stockholm: Fritzes.
- Wallerström, Thomas 2006. *Vilka var först? En nordskandinavisk konflikt som historisk arkeologiskt dilemma*. Riksantikvarieämbetet: Stockholm.
- Wetherell, Margaret & Jonathan Potter (1992) *Mapping the Language of Racism*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Åman, Anders (1976) *Om den offentliga vården: byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen: en arkitekturhistorisk undersökning*. Stockholm: Sveriges arkitekturmuseum.

LOCUS – tidskrift för forskning om barn och ungdomar nr 2 2011 • årgång 23

LOCUS utkommer med fyra nummer per år och utges av
Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap
vid Stockholms universitet.
Ansvarig utgivare: Peg Lindstrand. ISSN: 1100-3197.

Redaktion

Redaktör: Mats Börjesson.

Adress: LOCUS, Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap,
Stockholms universitet, 106 91 Stockholm.

Besöksadress: Frescati hage, Frescati hage 24.

Telefon: 08-1207 6214. *E-post:* locus@buv.su.se

Redaktionskommitté:

Eva Berglund, lektor,

Mats Börjesson, professor,

Ann-Christin Cederborg, professor,

Karin Helander, professor,

Anna Åhlund, doktorand.

Produktion

Sättning: Tilda Maria Forselius *Tryck:* Elanders Gotab, Stockholm.

Prenumeration

Prenumeration (4 nr) kostar 250 kr/år inklusive porto.

Lösnummer kostar 70 kr plus porto (dubbelnummer 140 kr) .

Moms ingår i priset.

Vid beställning av minst 10 ex lämnas 20 procent mängdrabatt.

Beställ från: Swedish Science Press, Box 118, 751 04 Uppsala.

Telefon: 018-36 55 66.

E-post: info@ssp.nu

Information

om prenumeration, tidigare nummer m.m. finns på

<http://www.buv.su.se/locus>

